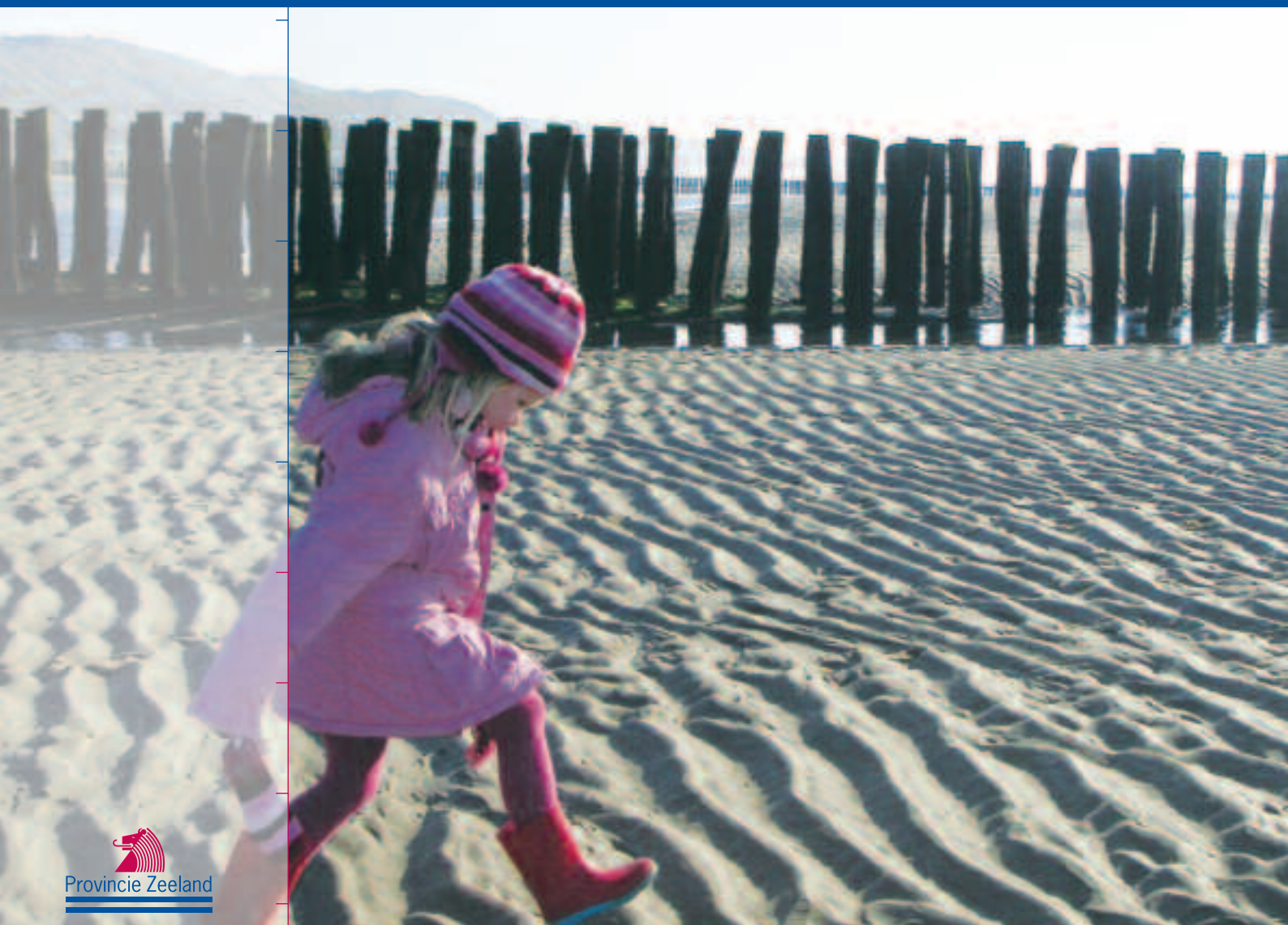
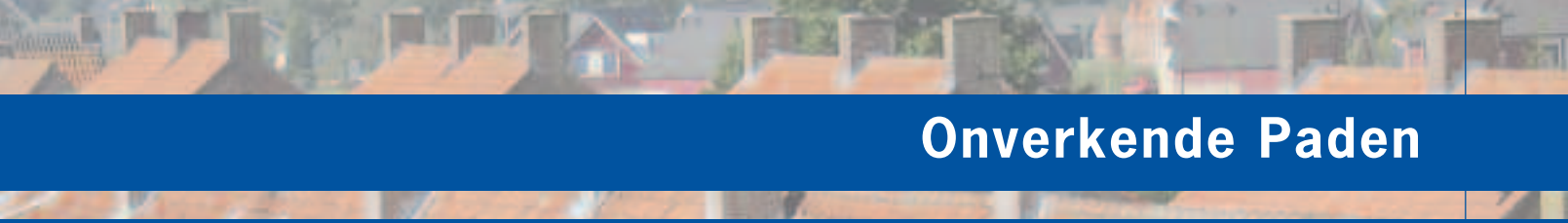

Onverkende Paden

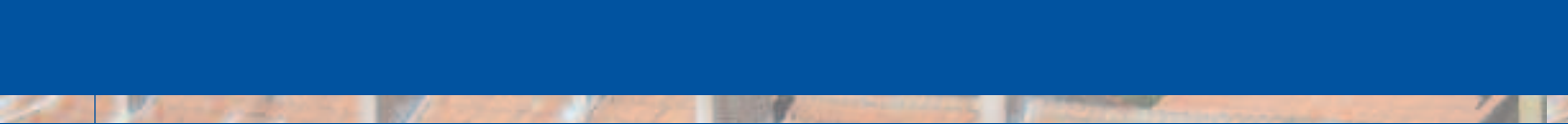
Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

Onverkende Paden

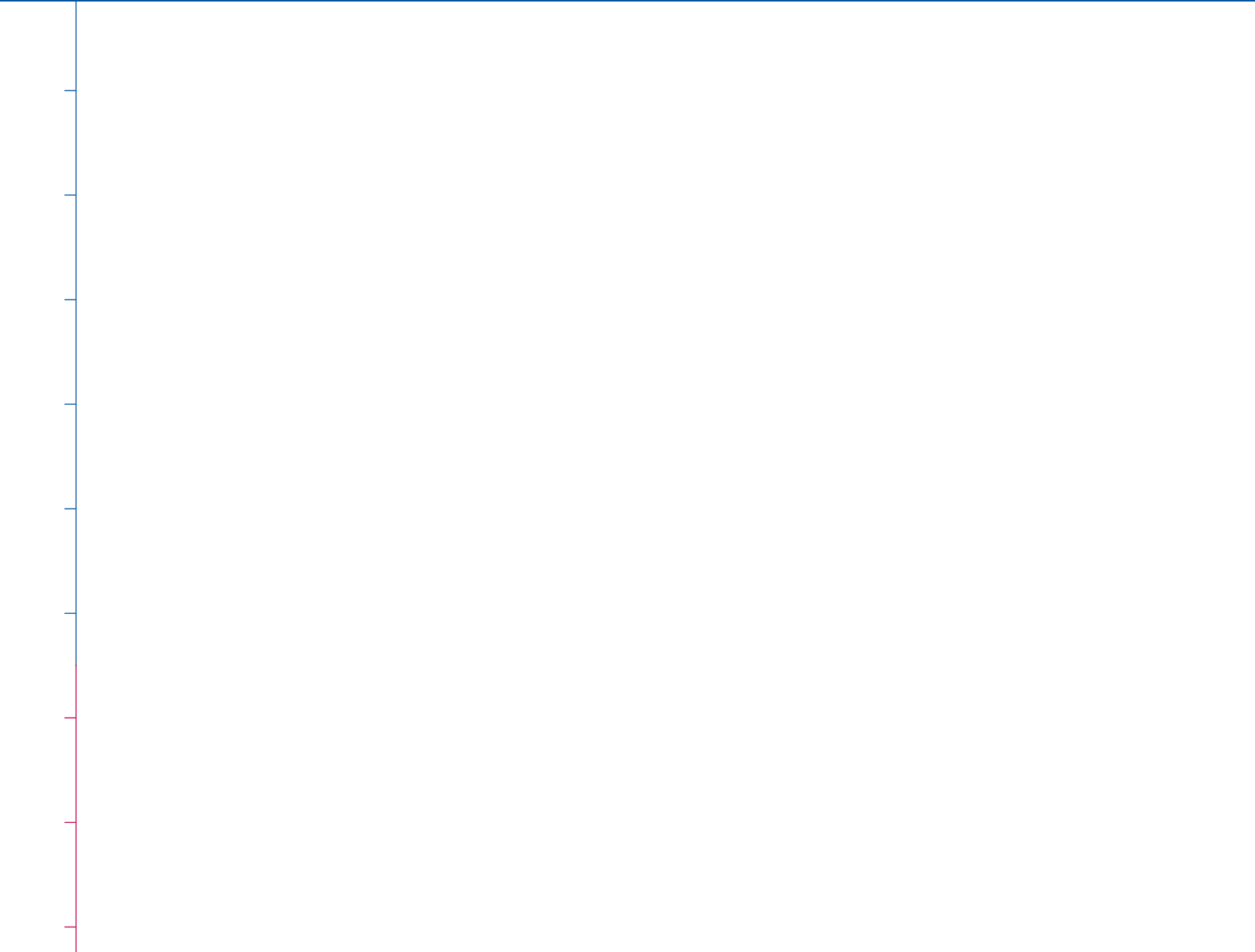
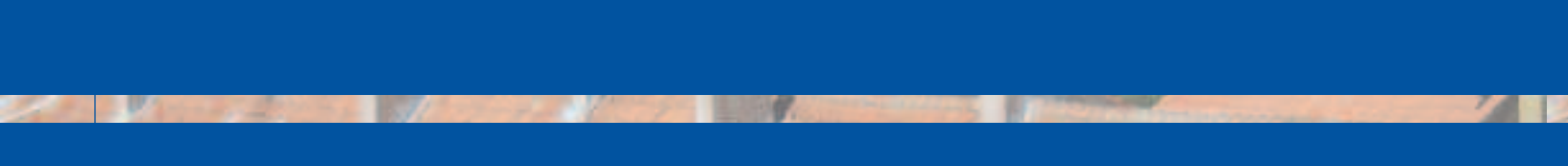
Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

Inhoud

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

Inleiding	5	
DEEL A: ONVERKENDE PADEN	7	
1. Onverkende Paden	7	
1.1 Feiten en verwachtingen	7	
1.2 Uitdagingen	8	
1.3. Tot slot, en hoe nu verder?	14	
DEEL B: ANALYSE	16	
2. De demografische toekomst van Zeeland	16	
2.1. Provinciale Bevolkingsprognose – verantwoor- ding	16	
2.2. Bevolkingsomvang van Zeeland	17	
2.3. Bevolkingsomvang van de Zeeuwse gemeenten .	18	
2.4 Geboorte en sterfte	20	
2.5 Leeftijdsgroepen	23	
2.6 Migratie	24	
2.7 Huishoudens	29	
2.8 Beroepsbevolking	33	
2.9 Bevolkingssamenstelling	40	
DEEL C: GEVOLGEN PER BELEIDSTERREIN	44	
3. Gevolgen voor het woonbeleid	44	
3.1 Kwantitatief	44	
3.2. Kwalitatief	48	
3.3. Uitdagingen	50	
4. Gevolgen voor de economie	51	
4.1. Economische groei en werkgelegenheid	51	
4.2. Arbeidsmarkt	54	
4.3. Stimuleren innovatiekracht en arbeidsproduc- tiviteit	54	
4.4. Ruimte voor bedrijvigheid	55	
4.5. Duurzaamheid	55	
4.6. Uitdagingen	56	
5. Gevolgen voor zorg, participatie, onderwijs en voorzieningen	57	
5.1. Participatie	57	
5.2. Zorg	59	
5.3. Onderwijs	60	
5.4. Overige voorzieningen	62	
5.5. Uitdagingen	63	
6. Gevolgen voor de mobiliteit	65	
6.1 Openbaar vervoer	65	
6.2 Automobilititeit	66	
6.3 Uitdagingen	66	
7. Financiële gevolgen	67	
Bijlage 1:	71	
Bijlage 2: Figuren met uitsplitsing naar gemeenten	81	

Inleiding

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

Het college van Gedeputeerde Staten van Zeeland heeft in het collegeprogramma '2007-2011 Nieuwe Verbindingen' het inspelen op demografische trends, samen met klimatologische veranderingen, tot haar belangrijkste uitdaging benoemd.

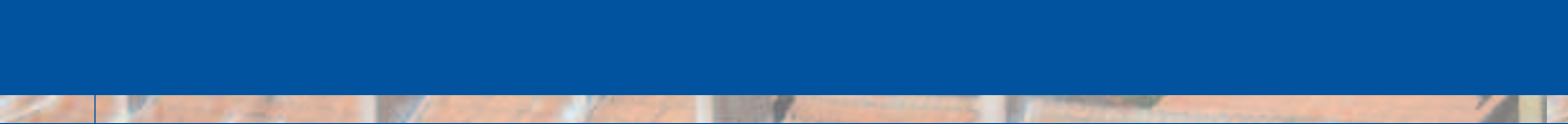
Op basis van demografische prognoses signaleert het college dat de bevolking in Zeeland als totaal voorlopig stabiel blijft, maar dat de verschillen in regio's groot zijn. De belangrijkste ontwikkeling is verandering van de bevolkingsopbouw van Zeeland, zoals een afnemende potentiële beroepsbevolking. Het college van GS van Zeeland wil zich voorbereiden op deze veranderingen. Daarbij wil het de kansen die de demografische ontwikkelingen Zeeland bieden actief benutten en deze doorvertalen in beleid op het gebied van voorzieningen, wonen, zorg en leefomgeving. Ook moeten de gevolgen voor de arbeidsmarkt in beeld gebracht worden.

Op 25 mei 2007 heeft Provinciale Staten het college van GS gevraagd hier een notitie voor te maken, waarbij de doelstellingen van de provincie gerelateerd worden aan de demogra-

fische ontwikkeling van Zeeland. Deze notitie is geen beleidsnotitie maar een agendavormende notitie: welke ontwikkelingen staat ons te wachten, en welke gevolgen dit heeft voor het bestaande beleid.

Deze notitie kan gebruikt worden als basis voor een brede maatschappelijke discussie over dit onderwerp. Deze discussie is noodzakelijk om voor bepaalde beleidsterreinen een omslag in denken te kunnen maken en gezamenlijk met de partners van de provincie Zeeland nieuwe onverkende paden in te kunnen slaan.

Voor de lezer is het belangrijk te weten dat er een onderscheid wordt gemaakt in drie delen: Deel A is beschouwend en samenvattend van aard en geeft weer voor welke keuzes en uitdagingen de provincie Zeeland staat door de demografische ontwikkelingen. Deel B geeft per bevolkingscomponent een analyse weer van de te verwachten ontwikkelingen in Zeeland en per Zeeuwse gemeente. Deel C schetst de gevolgen van de bevolkingsontwikkeling voor de diverse beleidsterreinen.

Deel A: Onverkende Paden

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

1. Onverkende Paden

De bevolking van Zeeland gaat veranderen. Het meest in het oog springend is het feit dat op dit moment de bevolking van Zeeland nauwelijks meer groeit. Ook de groei van het aantal huishoudens neemt geleidelijk af. Op regionaal of gemeentelijk niveau komt bevolkingskrimp al voor, en de bevolkingsomvang van steeds meer Zeeuwse kernen neemt af. De veranderingen qua bevolkingsomvang zijn echter maar kleine schommelingen vergeleken met de veranderingen op het gebied van leeftijdsopbouw die Zeeland te wachten staan. Het aantal 'actieve ouderen' zal hierdoor sterk stijgen en de beroepsbevolking zal op termijn gaan dalen.

Dit zijn belangrijke processen die niet meer te negeren zijn of te duiden als een tijdelijk. Maar wat betekent dit voor de toekomst van Zeeland? Tot nu toe was het beleid erop gericht de bevolkingsgroei bij te benen op het gebied van huisvesting,

verkeer, voorzieningen en werkgelegenheid. Hoewel de tijden van woningnood en 'werk, werk, werk' achter ons liggen, is het accommoderen van groei een tweede natuur geworden. Nu er grote veranderingen qua leeftijdsopbouw op komst zijn, kan de vraag gesteld worden wat de gevolgen zijn van de toekomstige demografische veranderingen voor Zeeland. En hoe kan hierop door de provincie Zeeland ingespeeld worden? Maar belangrijk is om eerst op een rij te hebben wat de demografische veranderingen in Zeeland zullen zijn op basis van de nieuwste bevolkingsprognose.

1.1 Feiten en verwachtingen

Op basis van de nieuwste IPB bevolkingsprognosemodel is voor Zeeland een beleidsneutrale bevolkings- en huishoudenprognose gemaakt. In deel B (hoofdstuk 2) zijn de uitkomsten uitgebreid beschreven. Hieronder zijn de belangrijkste resultaten weergegeven:

1. De **bevolkingsomvang van Zeeland** blijft tot 2025 stabiel op ongeveer 380.000. Na 2025 gaat de bevolkingsomvang dalen tot 355.000, hetzelfde niveau als in 1990. Er is dus pas op lange termijn sprake van bevolkingskrimp, zij het zeer licht.
2. De bevolkingsontwikkeling tot 2030 laat grote **regionale verschillen** zien:
 - a. gemeenten met een hoog geboorteoverschot blijven groeien (Tholen, Kapelle, Reimerswaal, Borsele) evenals gemeenten met een (relatief) hoog positief migratiesaldo (Middelburg, Goes en Noord-Beveland)
 - b. Gemeenten met een sterfteoverschot en/of negatief migratiesaldo gaan (verder) krimpen (Vlissingen, Veere, Sluis en Terneuzen)
 - c. Schouwen-Duiveland en Hulst blijven qua omvang redelijk stabiel

3. Over de afgelopen 7 jaar is 30% van alle Zeeuwse **kernen** qua bevolking gekrompen, over de afgelopen 2 jaar is dat opgelopen tot 60%.
4. Met ingang van 2008 wordt een **sterfteoverschot** verwacht dat geleidelijk oploopt tot 1000 per jaar in 2025 en 2500 per jaar in 2040.
5. De ontwikkeling van de **leeftijdsgroepen** laten het volgende beeld zien:
 - a. Het aantal jongeren in Zeeland maakt een daling door van 15% in de komende 15 jaar.
 - b. De groep 30-60 jaar daalt tot 2030 met ongeveer 20%.
 - c. De groep 60-80 jaar stijgt in dezelfde periode met ongeveer 43%.
 - d. Na 2030 stijgt de groep 80+ sterk doordat de baby-boomgeneratie tot die leeftijdsgroep gaat horen.
6. De buitenlandse immigratie zal toenemen waarbij het **buitenlands migratiesaldo** jaarlijks zal oplopen tot ongeveer 1000. Van het **binnenlands migratiesaldo** wordt verwacht dat deze gemiddeld op of iets onder de 0-lijn zal zijn.
7. Door de toenemende individualisering en vergrijzing blijft de huishoudengrootte afnemen. Hierdoor blijft ondanks een stabiele bevolkingsomvang het aantal **huishoudens** stijgen met ongeveer 1000 per jaar. Dit aantal neemt geleidelijk af tot 0 in 2030.
 - a. Hierbij zal het aantal huishoudens in de leeftijd 30-60 jaar afnemen met zo'n 13.000, terwijl de huishoudens waarvan de hoofdbewoner tussen 60 en 80 jaar oud is met 22.000 groeien tot 2030. Het aantal huishoudens van 80+ stijgt in die periode met 8000.
 - b. Qua huishoudensoort zal het aantal alleenstaanden sterk groeien, in mindere mate ook de éénoudergezinnen (huishoudens met een hoofdbewoner en één of meerdere kinderen, ongeacht welke leeftijd). Het aantal overige gezinsvormen krimpt tot 2030.
 - c. Er zullen in de toekomst vooral minder 'traditionele' gezinnen met jonge kinderen zijn en meer alleenstaande, oudere huishoudens.
8. De **beroepsbevolking** stijgt tot 2010 door de stijgende arbeidsparticipatie. Tot 2020 blijft de beroepsbevolking stabiel, daarna gaat het afnemen.
9. De **bevolkingssamenstelling** van Zeeland **naar herkomst** wijkt sterk af van die van Nederland. Er zijn meer Belgen en Duitsers en minder niet-westerse allochtonen. Sinds 1996 is vooral het aantal Belgen, Duitsers en Polen toegenomen. Tijdens de meest recente jaren is het aantal Belgen afgenomen, terwijl het aantal Polen exponentieel stijgt. Bovengenoemde feiten en verwachtingen kunnen gevolgen hebben voor de diverse beleidsterreinen waarop de Provincie Zeeland zich beweegt. In deel C is daar per beleidsterrein een nadere uitwerking van gegeven, waarbij ook de uitdagingen kort zijn weergegeven. De belangrijkste uitdagingen zijn te vinden op het gebied van wonen, arbeidsmarkt en voorzieningen. In de volgende paragraaf zijn ze verder uitgewerkt.

1.2. Uitdagingen

In de toekomst zal Zeeland moeten omgaan met diverse demografische veranderingen. Deze nieuwe demografische context stelt ons voor nieuwe uitdagingen.

Uitdaging 1: Kwaliteitsslag op de woningmarkt en werklocaties

De naoorlogse periode van sterke bevolkingsgroei zorgde voor grote problemen op de woning- en arbeidsmarkt. Jarenlang stond 'woningnood' hoog op de agenda, en in de jaren tachtig/negentig was 'werk,werk,werk' het motto door de flinke jaarlijkse groei van de potentiële beroepsbevolking. De komende decennia zal de bevolking relatief stabiel blijven. De aandacht zal dan ook verlegd worden van kwantiteit (woning-

gen/banen) naar kwaliteit van woningen/woonomgeving en banen, en het verfijnder afstemmen van vraag en aanbod.

Het aspect kwaliteit en wonen kan het best worden weergegeven door de ontwikkeling van het aantal huishoudens te analyseren. De groei van het aantal huishoudens neemt af en de huishoudensamenstelling en leeftijdsopbouw van de huishoudens verandert ingrijpend. Ook hier zijn de verschillen per gemeente groot. Er hoeven in de toekomst steeds minder woningen aan de woningvoorraad toegevoegd te worden. Een andere verandering is de soort vraag naar woningen: de groei wordt voornamelijk verwacht bij de oudere, met name alleenstaande huishoudens.

Bij beide veranderingen geldt bovendien dat de differentiatie per gemeente of regio in Zeeland zeer groot is. Beide ontwikkelingen vragen om een zorgvuldige en in regionaal verband goed afgestemde woningbouwplanning. Hiermee kan worden bereikt dat er op de goede locatie, het goede aantal woningen gebouwd worden, die ook qua soort aansluiten op de behoef-

te. In 2008 zal de provincie Zeeland samen met gemeenten het instrument planningslijsten evalueren en bezien of het aangepast moet worden.

Het bewust meer plannen dan volgens de huishoudenprognose nodig is staat (mits beheerst toegepast qua omvang, soort en locatie) niet ter discussie om meerdere redenen. Ten eerste is er nog een klein woningtekort. Ten tweede is er behoefte aan extra woningen in specifieke woonmilieus die inwoners van buiten Zeeland aantrekken (zie uitdaging 7).

De laatste en niet onbelangrijkste reden is dat een deel van de Zeeuwse woningvoorraad niet geheel voldoet aan de hedendaagse kwaliteitseisen en woonwensen. Nu de kwantitatieve woningnood min of meer opgelost is kan gebouwd worden om de minder gewenste woningen uit de woningvoorraad te halen. De uitdaging voor de komende decennia is dan ook het mogelijk maken van een kwaliteitsslag op de woningmarkt.

Hiervoor is nieuwbouw nodig die met een navelstreng verbonden is met de bestaande woningvoorraad. De opbrengst van nieuwbouw komt op die manier ten goede aan de herstructurering/sloop van de bestaande woningen. Ook is een financieel verband nodig om de niet gewenste of leegstaande woningen op te kunnen knappen of te slopen. Het opbrengend vermogen van woningen wordt in een ontspannen markt echter steeds kleiner, terwijl de kosten voor herstructurering alleen maar groter worden. Dit vraagt om oplossingen die boven de lokale schaal uitstijgen. Omdat krimp en groeigebieden naast elkaar voorkomen zou een basis van regionale solidariteit moeten worden gecreëerd. Het opbrengend vermogen in een groeigebied binnen een regio zou dan kunnen worden ingezet voor de herstructurering binnen die regio. Naast regionale herstructureringsfondsen zou ervaring opgedaan kunnen worden met nieuwe instrumenten, zoals wijkontwikkelingsmaatschappijen en CPO (collectief particulier opdrachtgeverschap) constructies.

Een soortgelijke uitdaging is aan de orde bij de werklocaties, met name bedrijventerreinen. Op lange termijn is uitbreiding van het bedrijventerreinenareaal niet meer nodig. Uitbreiding is wel nodig om de herstructurering en transformatie van bestaande terreinen te kunnen realiseren. Per regio wordt of is een bedrijventerreinenprogramma gemaakt waarin die relatie wordt gelegd. De uitdaging is om samen met de gemeenten en bedrijfsleven deze relatie tussen aanleg en herstructurering qua planning en financiën steeds inniger te maken. Hierdoor is een kwaliteitsslag mogelijk binnen de bestaande bedrijventerreinenvoorraad dat hard nodig is om de economische structuur en vitaliteit te versterken.

Uitdaging 2: Welvaartsgroei bij stabilisatie en afname van de beroepsbevolking

Binnen enkele jaren wordt een stabilisatie en afname van de beroepsbevolking verwacht in Zeeland. Op korte termijn zal dit merkbaar zijn door een omvangrijke uitstroom van oudere werknemers. Positief hieraan is dat kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt (ouderen, allochtonen, vrouwen) meer kansen krijgen.

De welvaart per persoon naar verwachting blijven toenemen. Noodzakelijk hierbij is dat de factor arbeid geen belemmering zal opleveren voor werkgevers. Het aantrekken van hooggekwatificeerd personeel naar Zeeland is hierbij een belangrijke uitdaging (zie ook uitdaging 7). Belangrijker nog is de groei van de arbeidsproductiviteit, verhoging van de arbeidsparticipatie en om- of bijscholing.

Om de arbeidsproductiviteit te verhogen is een toename van investeringen nodig. Ook de innovatiekracht van het Zeeuwse bedrijfsleven moet versterkt worden. De uitdaging voor de toekomst is om dit samen met het bedrijfsleven op te pakken. Om voldoende geschikte werknemers te hebben wordt de

noodzaak van het bestaande beleid op het gebied van onderwijs/omscholing en verhoging van de arbeidsparticipatie alleen maar groter. De uitdaging is om hier een schepje bovenop te doen. In die zin zal het arbeidsmarktbeleid samen met het innovatiebeleid een centralere rol gaan spelen bij het economisch beleid.

Ondanks de geringe groei en op termijn stabilisatie van de omvang van de beroepsbevolking, is het aantrekken van nieuwe bedrijven nog steeds nodig. Het gaat hierbij niet zozeer om het volume van het aan te trekken bedrijf maar om de toegevoegde waarde voor het in balans brengen van de economische structuur van Zeeland.

Uitdaging 3: Voorzieningenpeil aanpassen aan nieuwe situatie

Eén van de uitdagingen bij van stabilisatie of krimp van de bevolking is om het voorzieningenpeil, en daarmee de leefbaarheid, overeind te houden. Wanneer voorzieningen verdwijnen en leegstand ontstaat, heeft dit effect op de uitstraling van een centrumgebied(je) en daarmee ook op de identiteit en imago van een kern of wijk. Dit kan verhuisprocessen op gang brengen waardoor het krimpproces wordt versneld.

Het is daarom zeer belangrijk voor een dorp, wijk of stad dat het centrumgebied er aantrekkelijk uit blijft zien en goed kan functioneren. Oplossingen kunnen worden gezocht in het clusteren van voorzieningen in het centrumgebied ('hergroeperen'), het investeren in openbare ruimte en overblijvende panden. Ook is het interessant om slimme combinaties en samenwerkingsverbanden te zoeken waardoor voorzieningen 'op elkaar leunen'. Hiermee werd en wordt op veel plaatsen in Zeeland op voortvarende manier al mee gewerkt. Mogelijk zijn er nog meer manieren om ondanks een stabiele of dalende bevolking, het voorzieningenpeil op een goed niveau te houden.

Deel A: Onverkende Paden

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

De sociale cohesie van een dorp of wijk is minstens zo belangrijk is voor de leefbaarheid van een wijk. Een sleutel tot het succes tot het behoud van leefbaarheid is immers de betrokkenheid van bewoners bij hun directe woonomgeving. Het lijkt dan ook in ieders voordeel om deze betrokkenheid te bevorderen en uit te lokken.

Uitdaging 4: Basisonderwijs aanpassen aan nieuwe situatie

Nederland, en dus ook Zeeland, staat een tweede ontgroeningsgolf te wachten¹. Bij de voorzieningen die gericht op 0 tot 4 jarigen (bijvoorbeeld kraamhulp) is het al merkbaar, binnen enkele jaren zullen opeenvolgend het basisonderwijs, middelbaar onderwijs (na 2015) en het hoger onderwijs (na 2022) te maken krijgen met een daling van gemiddeld 15 % minder leerlingen. De groei of afname kan per gemeente behoorlijk afwijken van het Zeeuws gemiddelde.

Voor de leefbaarheid en sociale samenhang is een eigen school voor een dorp of wijk belangrijk. Om basisscholen te handhaven is samenwerking of samenvoeging met andere scholen en diverse voorzieningen een optie die al vaker is toegepast in het brede scholen concept. Elk dorp of wijk is weer een nieuwe situatie, waar een nieuw soort oplossing voor moet worden gezocht. Hierbij kunnen diverse private en publieke partijen een rol spelen. De uitdaging wordt voornamelijk bepaald door het verkennen van de kansen voor samenwerking in elke afzonderlijke situatie en het laten inspieren door elders gevonden oplossingen.

Uitdaging 5: Openbaar vervoer aanpassen aan nieuwe situatie

Door de afname van jongeren zal het leerlingenvervoer zal in de toekomst in omvang afnemen. Daar tegenover staat een toename van het aantal ouderen. Ouderen blijven echter in

toenemende mate op hoge leeftijd automobiel, zodat het moeilijk te voorspellen is of het gebruik van het OV zal toe- of afnemen door het toenemend aantal ouderen. Hoe dan ook zal er een verschuiving van vraag naar OV plaatsvinden (in het kort: van leerlingen naar ouderen) waarop het aanbod zal moeten inspelen.

¹. De eerste vond plaats in de jaren zeventig, zie ook § 2.4

Deel A: Onverkende Paden

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

Sommige OV-lijnen staan nu al onder druk. Om toch een adequaat openbaar vervoersnetwerk te handhaven zou clustering van woningen, voorzieningen en openbaar vervoershaltes gestimuleerd kunnen worden. Ook kan gekozen worden voor het stimuleren van 'vraaggestuurde' OV-vormen.

Uitdaging 6: Geen kramp over krimp

De verwachting is dat de bevolking de komende decennia stabiel blijft op het huidige niveau en tussen 2020 zal gaan krimpen. Per gemeente of regio is het beeld echter zeer diffuus: krimp komt in bijna elke gemeente voor, sommige gemeenten krimpen al jaren. De laatste twee jaren is 60% van de Zeeuwse kernen gekrompen. De bevolkingskrimp (of ontbreken van groei) in sommige delen van Zeeland en op lange termijn in vrijwel heel Zeeland is geen reden tot paniek. In krimpende regio's als het Gooi, Haarlem/Heemstede en de stuwwalgemeenten rond Arnhem, niet voor niets gebieden met een hoge woonkwaliteit in de nabijheid van stedelijke groeipolen, is hier in ieder geval geen reden toe. De uitgangspositie van Zeeland is ook gunstiger dan de gebieden in Groningen en Zuid-Limburg waar bevolkingskrimp al aan de gang is: het werkloosheidspercentage, het welvaart- en (relatieve) voorzieningenniveau is goed tot uitstekend, de omgevingskwaliteit is hoog en de huidige woningvoorraad is redelijk uitgebalanceerd.

Overigens is Zeeland qua bevolkingsontwikkeling niet bepaald uniek: Alleen de randstedelijke provincies, Flevoland en Overijssel zullen later dan Zeeland krimpen. De West-Europese regionale context laat grotendeels een bevolkingskrimp zien. Maar ook op gemeentelijk niveau zijn de Zeeuwse gemeenten qua bevolkingsontwikkeling niet uniek (zie figuur 4 van bijlage 2). Het lijkt erop dat bevolkingskrimp een 'normaal' verschijnsel gaat worden en niet per definitie synoniem met welvaarts- en welzijnsachteruitgang. De uitdaging is om

de negatieve grondhouding ten opzichte van bevolkingskrimp te doen plaatsmaken voor een objectievere, nuchterder benadering. Essentieel hierbij is dat het besef moet ontstaan dat economische groei niet vastgekoppeld is aan bevolkingsgroei. Het is dan ook verstandiger om de aandacht vooral te steken in de verandering van de leeftijdsopbouw. Deze heeft verdergaande consequentie dan de lichte groei of krimp van de bevolking.

Uitdaging 7: Behouden en aantrekken van nieuwe inwoners en werknemers

De provincie Zeeland streeft naar een hoog welvaarts- en welzijnsniveau van alle inwoners van Zeeland. Hiervoor is òf een stabiele bevolkingsomvang en opbouw gewenst òf een lichte groei van de bevolking, hier zijn de meningen over verdeeld. De bevolkingsprognose voorspelt tot 2020 een stabilisatie en hier en daar een lichte krimp. Hierbij dient de opmerking 'ceteris paribus' gemaakt worden, wat betekent dat er vanuit

is gegaan van gelijkblijvende omstandigheden. In die zin is de bevolkingsprognose geen 'feit' of een 'gegeven'. Extra inzet op het aantrekken van mensen kan dus op de lange termijn effect hebben op de bevolkingsontwikkeling. Het effect hierop moet niet overschat worden. De verwachting is namelijk dat meer regio's zich zullen inspannen om nieuwe inwoners aan te trekken. Zeeland zal hier gezelschap krijgen van provincies als Groningen, Friesland en Limburg, maar ook met regio's Twente, Achterhoek en de Kop van Noord-Holland. Vanuit het buitenland worden initiatieven ontplooid om Nederlanders te laten emigreren naar bijvoorbeeld Zweden of Noorwegen.

Een soortgelijke situatie zal ontstaan rond het aantrekken van nieuwe werknemers. De verwachting is dat vooral naar de gunsten van hoogopgeleiden en technisch geschoolden gedongen gaat worden.

Bij het aantrekken van nieuwe mensen naar Zeeland ligt het voor de hand om deze twee doelgroepen (inwoners/werknemers) te combineren. De kwantiteit zou hierbij niet leidend moeten zijn maar de kwalitatieve behoefte op het gebied van opleiding, ervaring, leeftijd, etc. Het aantrekkelijke woonklimaat van Zeeland geldt hierbij als belangrijkste eigenschap en vestigingsfactor.

Bij de uitdaging om nieuwe inwoners en werknemers aan te trekken zou een gerichte promotiecampagne een middel kunnen zijn. Wanneer het Zeeuwse woonklimaat zich niet meer onderscheidt van de omringende gebieden heeft een promotiecampagne echter geen zin. Op de lange termijn zou de uitdaging daarom juist moeten zijn om het woonklimaat van Zeeland te behouden en te versterken (goede, goedkope woningen, aantrekkelijk landschap, natuur, filevrij, vrijetijdseen speelvoorzieningen, hoogwaardige werkgelegenheid, etc.). In een omgeving waar het aantrekkelijker is om te wonen zal

in de toekomst minder schaarste zijn aan goed personeel en zal mede daardoor de welvaart hoger zijn. Hier wordt niet alleen de immigrant maar ook de bestaande bevolking van Zeeland een dienst mee bewezen. Het behoud van de bestaande bevolking, dus het voorkomen van migratie naar elders is in die zin minstens zo belangrijk als het aantrekken van nieuwe inwoners, om een lichte groei van de bevolking na te kunnen streven.

Bij het aantrekken van nieuwe inwoners uit binnen – en buitenland is een goede opvang of nazorg belangrijk om hen een volwaardige plek in de Zeeuwse samenleving te kunnen geven. Met name bij migranten uit het buitenland (waarvan als aanname in het bevolkingsprognosemodel een grote toename wordt verwacht) is het belangrijk te kunnen zorgen voor goede huisvesting, onderwijs en sociaal-culturele voorzieningen.

Uitdaging 8: Kennis vergaren

Zeeland staat voor diverse nieuwe uitdagingen door de huidige en toekomstige demografische ontwikkelingen. Bij sommige uitdagingen is al geëxperimenteerd, bij andere uitdagingen is nog geen enkele ervaring opgedaan. Daarnaast zal de timing van de inzet van nieuwe instrumenten steeds belangrijker worden. Voorkomen moet worden dat desinvesteringen gedaan worden op basis van scenario's die afwijken van de werkelijke gang van zaken. Hiervoor is informatie nodig van de ontwikkelingen op de huizenmarkt, bevolkingsontwikkeling, bedrijventerreinen, arbeidsmarkt, leerlingen, voorzieningenaanbod, OV-gebruik, etc.

Naast monitoring is het ook nuttig gebruik te maken van de kennis en ervaring die in gebieden opgedaan zijn die in demografisch opzicht voorlopen, zowel in Nederland als in de rest van Europa. Zelf zullen we ook moeten pionieren en proef of

pilotprojecten initiëren. Dit is ook nodig om het 'gewaagde doel' na te streven dat de provincie Zeeland heeft geformuleerd in haar eigen visie voor de toekomst van Zeeland: *"De provincie Zeeland heeft in 2015 met haar partners innovatieve oplossingen gevonden voor de gevolgen van klimaatverandering, bevolkingsontwikkeling en sociale dynamiek die (inter)nationaal als voorbeeld worden erkend."* De uitdaging is dan ook om voldoende kennis en informatie te vergaren en hiermee aan de slag te gaan met de relevante partners.

1.3. Tot slot, en hoe nu verder?

Deze nota over de gevolgen van de demografische veranderingen is geen beleidsnota maar een 'agendavormende notitie' of 'discussienotitie'. Deze notitie kan gebruikt worden als basis en inspiratiebron voor een debat over de toekomst van Zeeland.

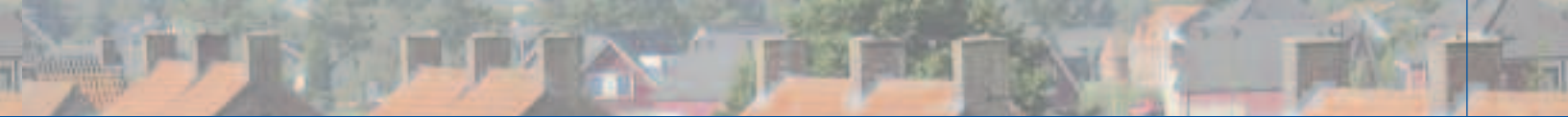
De demografie kan beschouwd worden als de bron of de basis achter allerlei beleidsterreinen en legt verbindingen bloot tussen diverse beleidsterreinen. Uit de gevolgen van de demografische ontwikkelingen voor die beleidsterreinen vloeit een aantal uitdagingen voort. Om deze uitdagingen aan te gaan is het noodzakelijk om de handen ineen te slaan en over elkaars schutting te kijken. De provincie Zeeland streeft dit na en kan hierop ook aangesproken worden.

(Mede) naar aanleiding van deze notitie worden de volgende acties ondernomen:

1. De provincie Zeeland wil een brede maatschappelijke discussie aangaan over de gevolgen van de demografische veranderingen waar Zeeland mee te maken gaat krijgen. Het ligt voor de hand dit te doen aan de hand van de benoemde uitdagingen aan de hand van de thema's wonen,

werken, en al dan niet gecombineerd zorg, voorzieningen en openbaar vervoer. Per thema zullen gezamenlijk met de relevante partners strategieën moeten worden ontwikkeld. Met name het thema zorg, onderwijs, voorzieningen en openbaar vervoer leent zich voor het intensief betrekken van de burgers bij de discussie. Provinciale Staten zullen op een geschikt tijdstip geïnformeerd worden over de uitkomsten van de discussie en hoe de uitkomsten gebruikt zullen worden. Het college van GS wil hiermee een goede start maken met het bereiken van het in 'Eén visie voor de provincie Zeeland' (dd 18-12-2007) geformuleerde gewaagde doel voor 2015 over bevolkingsontwikkeling.

2. Bij de totstandkoming van het Provinciaal Sociaal Economisch Beleidsplan in 2008 zal deze notitie een rol als bouwsteen vervullen. Een nadere analyse van de ontwikkeling van de beroepsbevolking en behoefte in kwalitatieve zin zal daarbij een belangrijk aandachtspunt zijn.
3. De ontwikkelingen op het gebied van de woningmarkt, arbeidsmarkt en leefbaarheid dienen in onderlinge samenhang te worden bewaakt om op tijd in te kunnen grijpen. Bij elk thema is hierbij belangrijk: waar is behoefte aan? Hiervoor moet een monitoringsysteem te worden ontwikkeld en beheerd.
4. De provincie Zeeland zal deelnemen aan het Intereg IV B project 'Demographic Change, New Opportunities in Shrinking Europe (DC NOISE)'. Hierdoor zal kennis en ervaring opgedaan worden van andere partnerregio's in Europa op het gebied van de omgang met bevolkingsdaling of vergrijzing. Ook zal Zeeland zelf projecten kunnen initiëren en ondersteunen met behulp van Europees geld. Buiten het Interregproject om zal ook kennis en ervaringen van buiten de provincie Zeeland op het gebied van demografische veranderingen dienen te worden verzameld.

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

Deel B: Analyse

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

2. De demografische toekomst van Zeeland

2.1 Provinciale Bevolkingsprognose – verantwoording

De provincie Zeeland maakt regelmatig een prognose van de bevolking van Zeeland en de Zeeuwse gemeenten. Het doel hiervan is het signaleren van demografische trends om te gebruiken bij het opstellen en uitvoeren van provinciaal beleid. De provinciale bevolkingsprognose wordt echter ook veelvuldig door externe partijen gebruikt.

Door een eigen bevolkingsprognose te maken kan de kennis die van de lokale situatie aanwezig is ingebracht worden in het model. Hierdoor is het model stabiel en consequenter gebleken ten opzichte van de andere bestaande regionale modellen, die vanuit de rijksoverheid worden gemaakt².

Op 23 april 2004 is de Bevolkingsprognose 2004 van de provincie Zeeland vastgesteld. Bij het opstellen is gebruik gemaakt van het IPB-model, versie 4.21. Deze bevolkingsprognose is destijds gemaakt omdat bleek dat het buitenlands migratiesaldo daalde, terwijl er bij de voorgaande bevolkingsprognose aangenomen werd dat deze stabiel hoog niveau zou blijven. Het leidde tot een bevolkingsprognose waarbij een lichte groei van de bevolking van Zeeland tot het jaar 2024 werd voorspeld waarna de bevolking zou dalen.

Op basis van het nieuwste IPB-model (2006) is een nieuwe bevolkingsprognose gemaakt. Dit model wijkt op twee belangrijke aspecten af van het vorige gebruikte model:

* De laatste nationale bevolkingsprognose van het CBS is verwerkt. Hieruit blijkt dat de bevolking van Nederland tot 2010 veel minder zou groeien dan eerder was voorspeld. De belangrijkste oorzaak hiervan is het negatieve buitenlandse migratiesaldo (zie verder paragraaf 2.4).

* Het IPB 2006 bevolkingsprognosemodel is in staat een betrouwbare prognose voor het aantal huishoudens te genereren tot 2050. Hiermee kan berekend worden wat de woningbehoefte per gemeente zal zijn. Hoewel de betrouwbaarheid van een prognose van de verre toekomst minder groot is, is toch gekozen om een prognosetermijn van 2050 aan te houden, zodat interessante inzichten verkregen kunnen worden in de te verwachten trends.

Bij de nieuwe bevolkingsprognose wordt gebruik gemaakt van aannames die tot stand gekomen in overleg met Scoop en een vertegenwoordiger van de Zeeuwse gemeenten. Uitgangspunt bij het maken van aannames is dat deze getallen recht doen aan de recente ontwikkelingen en bovenal gefundeerd zijn op feiten en niet op vermoedens. Alleen op dit punt wordt afgevoerd van de aannames die standaard in het IPB-model zijn opgenomen.

Bij de bevolkingsprognose wordt hiermee gestreefd naar de 'meest waarschijnlijke toekomstige waarheid'.

Beleidsvoornemens worden in principe niet betrokken bij een prognose, omdat er dan eerder sprake is van een scenario. In die zin is deze bevolkingsprognose **beleidsneutraal**. Er is daarom geen rekening gehouden met een de groeidoelstelling van jaarlijks 0,5% uit het Omgevingsplan en het collegeprogramma 'Nieuwe Verbindingen'. Een bevolkingsprognose is een bouwsteen voor beleid, een stuk informatie op basis waarvan beleid gemaakt moet worden.

De prognose heeft een looptijd tot 2050 op het niveau van Zeeland. Gegevens op gemeenteniveau wordt tot 2030 weergegeven.

². Er bestaan naast het IPB-model twee andere bevolkingsprognosemodellen die in staat zijn op regionaal niveau een prognose van de bevolking kunnen weergeven: de PRIMOS-prognose en de PEARL-prognose. De eerste wordt gemaakt in opdracht van het ministerie van VROM en het tweede wordt gemaakt door het Ruimtelijk Planbureau en verwerkt door het CBS.

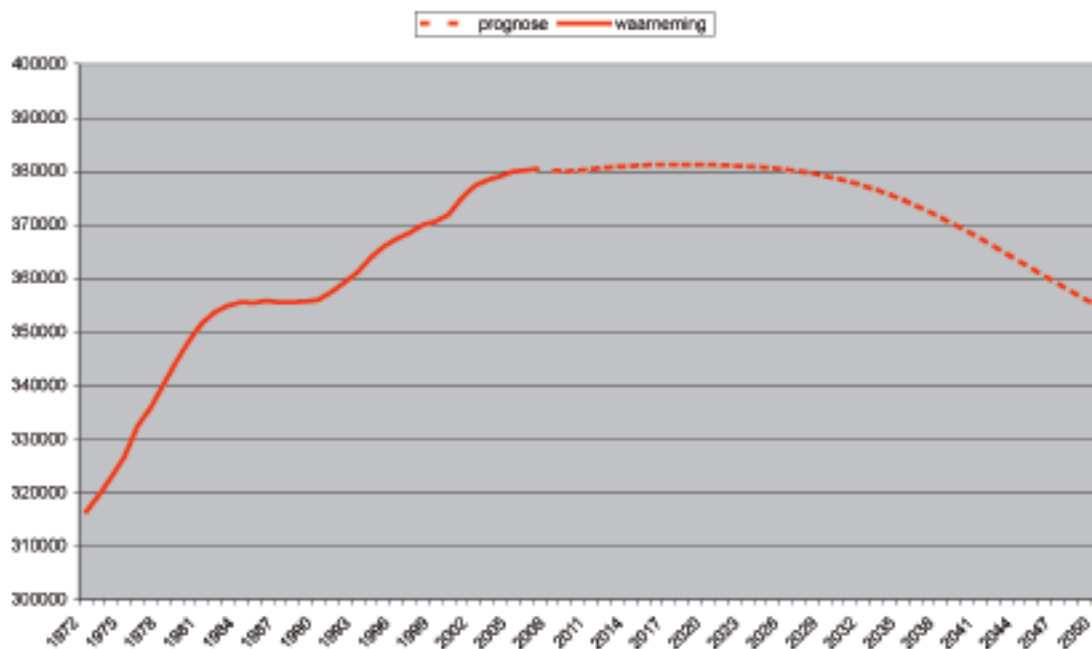
2.2 Bevolkingsomvang van Zeeland

De bevolking van Zeeland zal de komende jaren redelijk stabiel blijven op een niveau van 380.000 inwoners. In 2018 zal de bevolkingsomvang het hoogst zijn, namelijk 381.250 personen. Pas na 2025 zal de bevolking structureel gaan dalen. In 2050 zal de bevolking gedaald zijn tot hetzelfde niveau als in 1990 het geval was, 355.000 personen.

De bovengeschetste ontwikkeling wijkt af van de laatst verschenen bevolkingsprognose van het Ruimtelijk Planbureau (en CBS). Deze prognose houdt rekening met een bevolkingsdaling van 15.000 personen tot 2025. De provincie Zeeland gaat echter uit van het eigen model en dus op korte termijn van een stabiele bevolking.

Het provinciale beleid is er echter op gericht om komende col-

Figuur 1: Ontwikkeling bevolking van Zeeland 1972 tot 2050

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

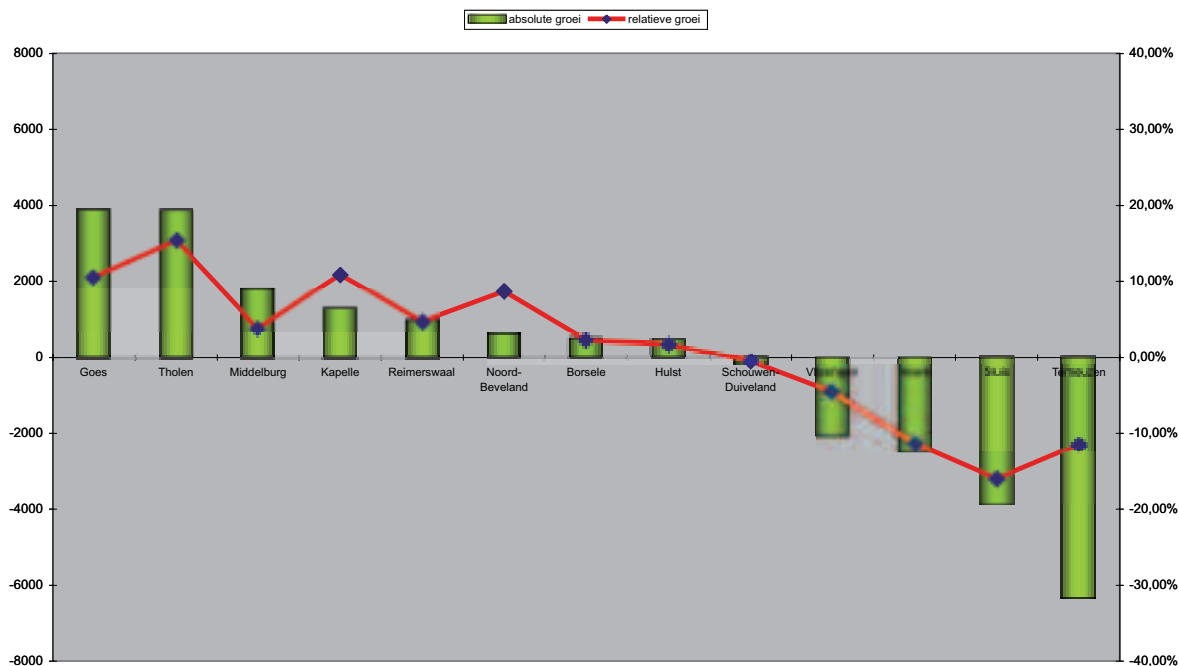
legeperiode jaarlijks 0,5%, oftewel zo'n 1900 inwoners per jaar te groeien. Dit betekent dat er de komende vier jaren ongeveer zeven duizend personen meer naar Zeeland moeten verhuizen dan voorspeld.

2.3 Bevolkingsomvang van de Zeeuwse gemeenten

De groei per gemeente tot 2030 is weergegeven in figuur 2. De

gemeenten met een blijvend geboorteovershot (Tholen, Kapelle, Reimerswaal en Borsele) blijven ook in absolute zin groeien. Goes en Middelburg danken hun bevolkingsgroei in deze periode vooral door aan het positief migratiesaldo. De Zeeuws-Vlaamse gemeenten en de gemeenten Veere en Vlissingen zullen een bevolkingsdaling kennen, vooral door het sterfteovershot. De bevolking van de gemeente Terneuzen

Figuur 2: Ontwikkeling bevolking Zeeuwse gemeenten 2007-230

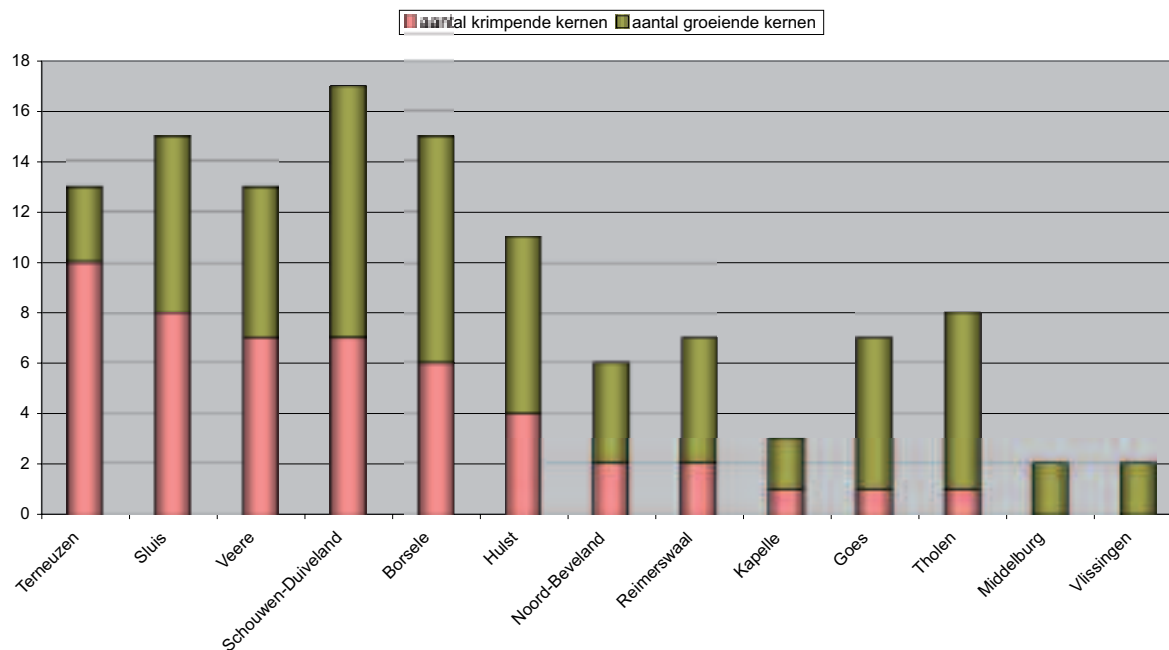
Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

zen daalt in absolute zin het meest tot 2030 met ongeveer 6300 inwoners. De gemeente Sluis daalt met 15% relatief het meest (absoluut 3800 inwoners).

Vanaf begin tachtiger jaren zijn de gemeenten Sluis en Terneuzen al met respectievelijk 1000 en bijna 2000 inwoners gedaald.

Hoewel de krimp van de bevolking van Zeeland pas op langere termijn zal plaatsvinden, vindt het nu al op kleine schaal al plaats in een aantal Zeeuwse kernen. Dit is goed te zien in figuur 3. Per Zeeuwse gemeente is het percentage van het totaal aantal kernen weergegeven waarvan in de periode 2000-2007 de bevolking is gekrompen. In de gemeente

Figuur 3: Aantal krimpende en groeiende kernen per Zeeuwse gemeente 2000-2007

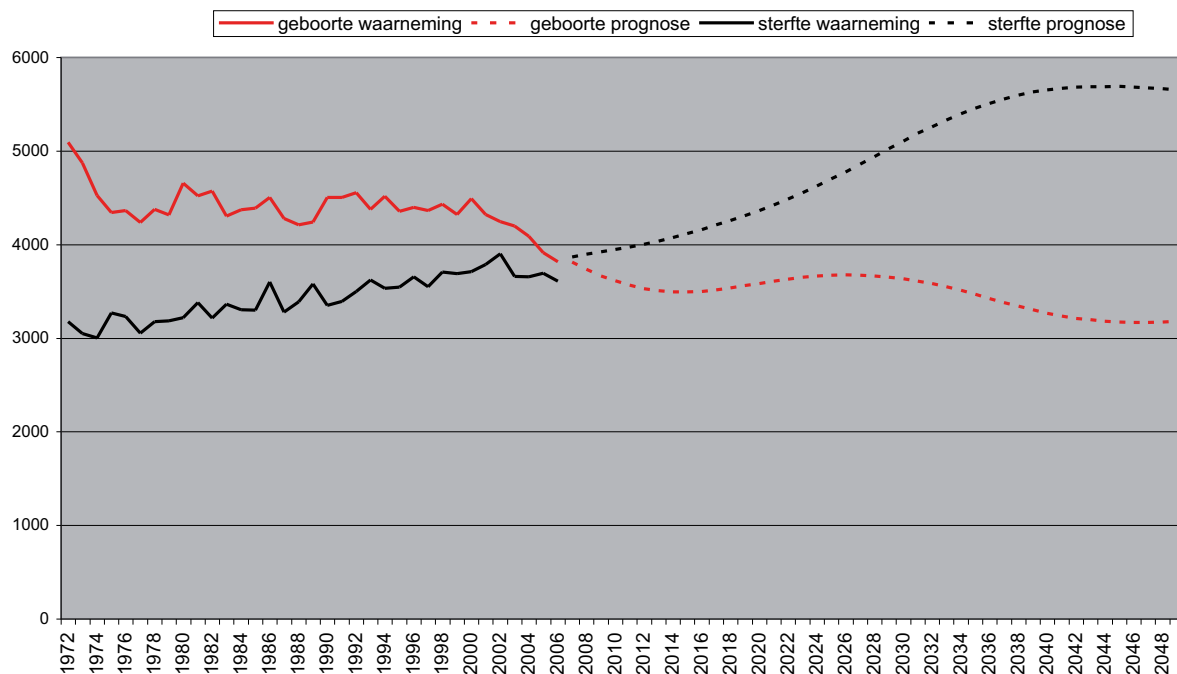
Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

Terneuzen is maar liefst 10 van de 13 kernen in die periode gekrompen, bij Veere, Sluis, Schouwen-Duiveland en Borsele is (bijna) de helft krimp. Van alle Zeeuwse kernen is 30% krimp (absoluut 35). In de afgelopen twee jaar kende ongeveer 60% van de Zeeuwse kernen een krimp van de bevolking (zie figuur 1 van bijlage 1)

2.4 Geboorte en sterfte

Het geboorteoverschot is jarenlang een stevig fundament voor de bevolkingsgroei geweest. Zelfs al was het migratiesaldo negatief, het geboorteoverschot zorgde er altijd voor dat de bevolking van Zeeland in totaal toch groeide. Het geboorteoverschot is de laatste jaren echter geleidelijk gedaald van

Figuur 4: Ontwikkeling geboorte/sterfteoverschot Zeeland

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

bijna 2000 in de jaren zeventig tot slechts 182 in 2006. De verwachting is dat dit in 2008 ongeveer op het 0-punt zal zijn aanbeland. Dit betekent dat het aantal geboortes en het aantal sterftes in Zeeland in evenwicht zijn. Na 2008 zal het geboorteoverschot omslaan in een sterfteoverschot. De belangrijkste oorzaak hiervan is de geleidelijke groei van het aantal sterftes door de groep 'babyboomers' die op leeftijd raakt.

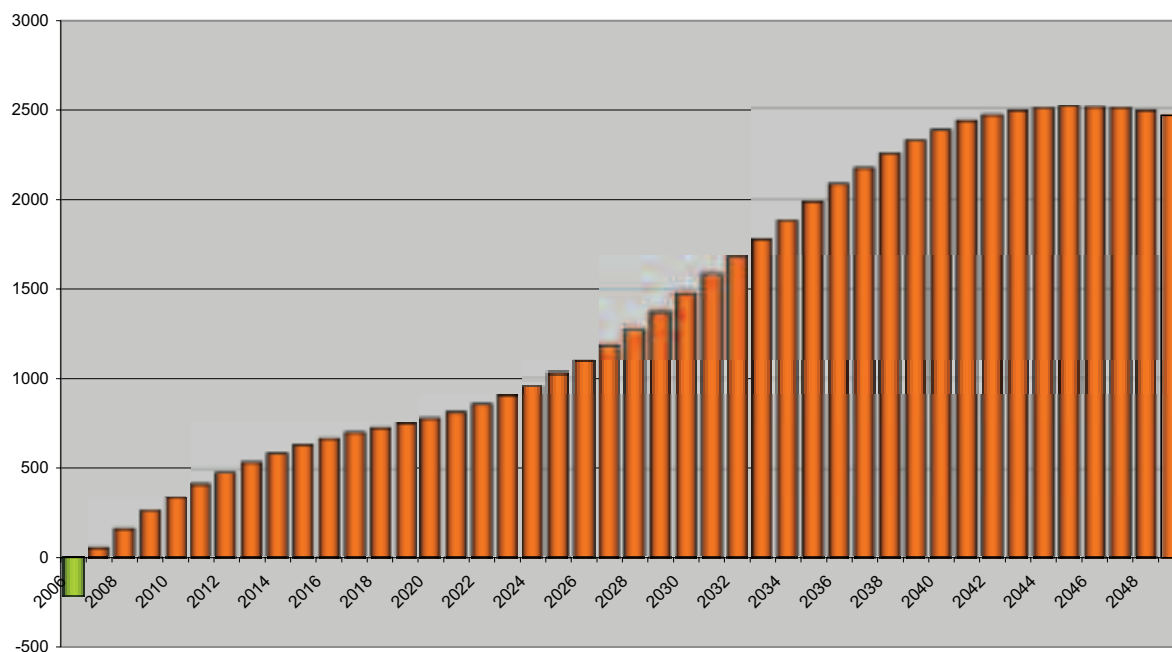
Het aantal geboortes maakt de komende 10 jaar een lichte daling door om daarna stabiel te blijven. De daling wordt met

name veroorzaakt door een kleiner aantal vrouwen in de vruchtbare leeftijd. Dit is met name het gevolg van de introductie van de anticonceptiepil in het ziekenfondspakket in 1972 waardoor een scherpe daling van het aantal geboorten plaatsvond.

Het sterfteoverschot zal steeds groter worden door de blijvende groei van het aantal sterfgevallen.

Figuur 5 maakt het voorspelde sterfteoverschot inzichtelijk. Het sterfteoverschot loopt snel op en zal voldoende moeten

Figuur 5: Sterfteoverschot Zeeland

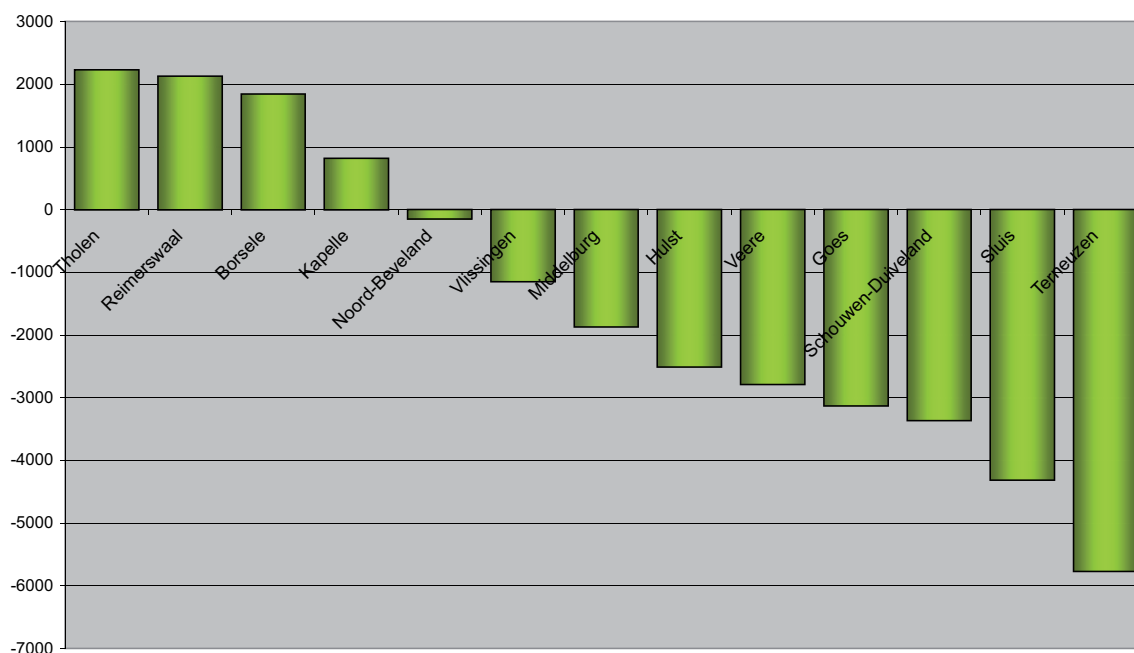
Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

worden 'gecompenseerd' met immigranten uit de rest van Nederland of het buitenland, anders krimpt de bevolking. Een sterfteoverschot is in Europees verband overigens geen onbekend fenomeen. Met name in Zuid- en Oost-Europese landen is al jaren sprake van een sterfteoverschot. Zolang het vruchtbaarheidscijfer van vrouwen in Zeeland onder de 2,1 kind per vrouw ligt, zal het sterfteoverschot een structureel verschijnsel blijven. In figuur 2 van bijlage 1 is te zien dat het vruchtbaarheidscijfer van Zeeland op 1,83 ligt. Hiermee is Zeeland als provincie een hoge middenmoter (zie figuur 2 van bijlage 1).

Verschillen in vruchtbaarheid verklaren ook voor een groot deel de verschillen in bevolkingsontwikkeling. Zo zijn de cijfers van Bevelandse gemeenten het hoogst en die de stedelijke en Zeeuws Vlaamse gemeenten het laagst (zie figuur 3 van bijlage 2).

In figuur 6 is het verwachte geboorte- of sterfteoverschot te zien per Zeeuwse gemeente tussen 2007 en 2030. De verschillen zijn groot. De stedelijke, Zeeuws Vlaamse en kustgemeenten hebben te maken met een sterfteoverschot variërend van zo'n 1000 (Vlissingen) tot bijna 6000 (Terneuzen). De Bevelandse gemeenten en Tholen laten een blijvend geboor-

Figuur 6: Geboorte-sterfteoverschot 2007-2030 Zeeuwse gemeenten

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

teoverschot zien. Van de Bevelandse gemeenten heeft alleen Noord Beveland een sterfteoverschot, zij het zeer klein.

2.5 Leeftijdsgroepen

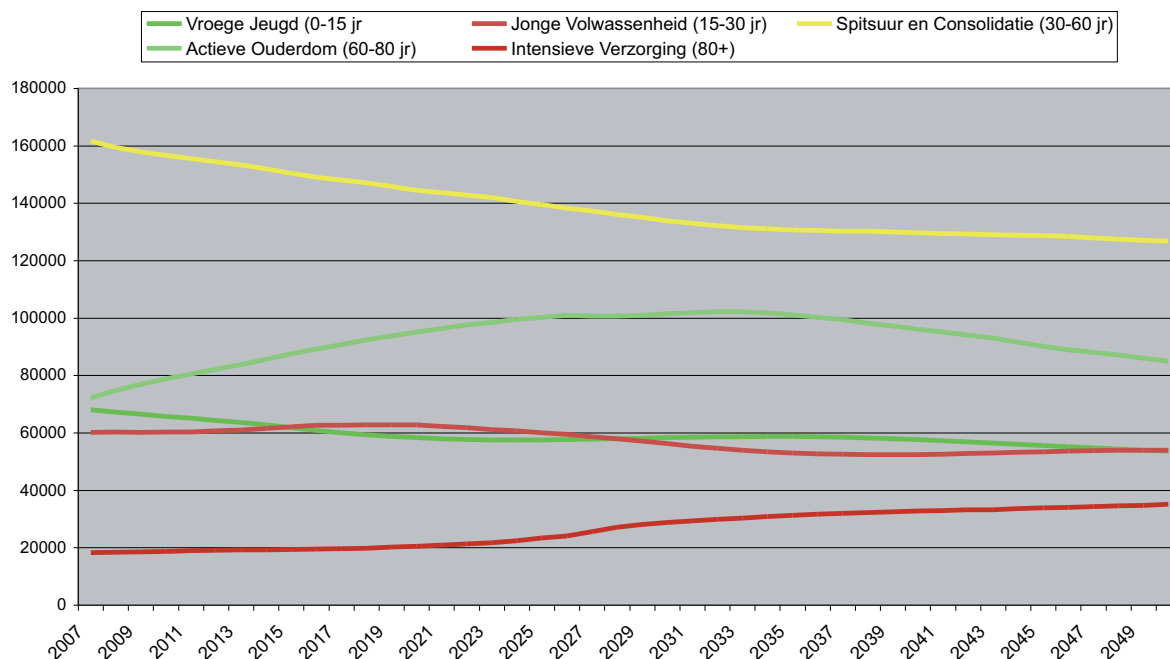
In figuur 7 is de bevolking van Zeeland opgesplitst in 5 leeftijdscategorieën. Hiermee wordt aangesloten op de levensfasen die mensen doormaken tijdens hun leven.

Tot 2030 daalt de groep tussen 30 en 60 jaar ('Spitsuur en Consolidatie') van 160.000 tot zo'n 130.000. Deze daling komt

grotweg ten goede aan de groep 60-80 jarigen ('Actieve Ouderdom'). De overige leeftijdsgroepen blijven grotendeels gelijk.

Na 2030 daalt het aantal 60-80 jarigen omdat dan de kleinere groep mensen die na 1970 geboren zijn deze leeftijdscategorie bereikt en de 'babyboomers' de tachtigjarige leeftijd bereiken. De vergrijzing van Zeeland, uitgedrukt in het percentage 65+ers, zal rap groeien van 17% in 2005 tot 18% in 2010 en 23% in 2020 (zie ook figuur 3 van bijlage 1). Na 2020 blijft de

Figuur 7: Ontwikkeling leeftijdsgroepen in Zeeland tot 2050

vergrijzing gestaag doorgroeien tot 26% in 2030 en 29% in 2040. Daarna daalt het licht tot 27% in 2050. Hieruit blijkt dat het aandeel 65+ ers lang blijft groeien en ook op de lange termijn hoog zal blijven. De vergrijzing in Nederland volgt dezelfde ontwikkeling, alleen loopt het verschil tussen de mate van vergrijzing van Zeeland en Nederland iets op: van 3% in 2007 tot 5% in 2050.

De schoolgaande leeftijdsgroepen worden in figuur 8 weergegeven. Zij geven een beeld hoe de ontwikkeling van het leerlingenaantal zal plaatsvinden. Hierbij is een indeling gemaakt in basisschoolleeftijd (4-11 jr), middelbare schoolleeftijd (12-17 jr) en hogere schoolleeftijd (18-22 jr).

De daling van het aantal geboorten na 2000 is terug te zien in de ontwikkeling van de leeftijdsgroepen. Deze daling werkt door in verschillende fasen. Het aantal basisscholieren daalt de komende jaren met 18% van nu tot 2023. Bij een doorsnee basisschool van 150 leerlingen betekent dit dat er jaarlijks 1 à 2 kinderen minder. Dit aantal varieert sterk per regio. Het is daardoor goed mogelijk dat een aantal basisscholen hierdoor moeten sluiten of fuseren. Middelbare scholen zullen qua omvang op korte termijn gelijk blijven.

Na 2015-2020 zullen de middelbare scholen dezelfde daling doormaken als basisscholen op korte termijn zullen ervaren. Voor het hoger onderwijs geldt dat er een stijging van het aantal leerlingen met 5 à 6% zal plaatsvinden.

Na 2020-2025 zal ook het leerlingenaantal van het hoger onderwijs de daling van 15% doormaken.

2.6 Migratie

Migratie is, naast geboorte en sterfte, de derde factor die de ontwikkeling van de bevolkingsomvang bepaalt. Waar geboor-

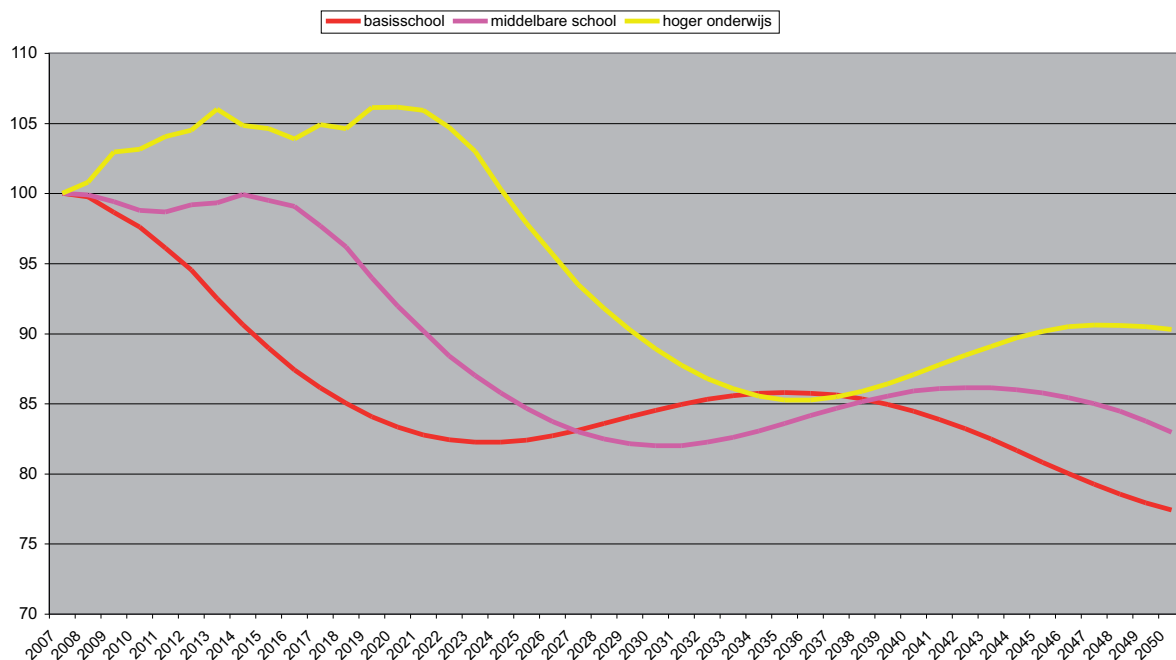
Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

te en sterfte redelijk nauwkeurig voor een lange termijn te voorspellen zijn, is migratie moeilijker voorspelbaar. Migratie wordt veel meer dan geboorte en sterfte beïnvloed door economische conjunctuur, veranderende immigratiewetgeving en sociale processen. Bij een prognose van migratie wordt daarom meer gebruik gemaakt van aannames en trends uit het verleden.

Buitenlands migratiesaldo

De laatste jaren is het buitenlandse migratiesaldo sterk teruggelopen als gevolg van het verminderen van de stroom asielzoekers en de toename van emigranten. Het CBS gaat er echter vanuit dat het buitenlandse migratiesaldo weer op een hoger niveau zal komen. De verwachting is dat de immigratie vanuit het buitenland weer zal toenemen als gevolg van een verwachte toename van vacatures. Er wordt een groei in het aantal vacatures verwacht omdat de komende jaren de zoge-

Figuur 8: Relatieve ontwikkeling omvang schooljeugd (2007=100)

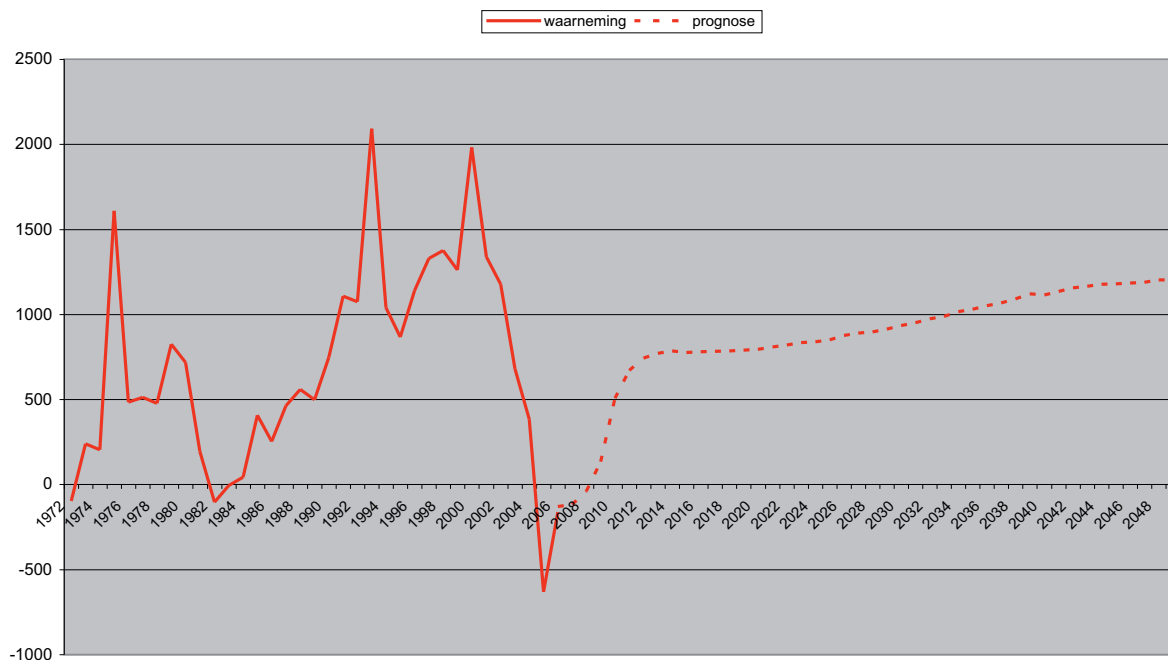
Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

naamde 'baby-boom-generatie' met pensioen gaat en er onvoldoende jongeren zijn om deze vacatures te vervullen. De openstaande vacatures zullen extra migranten vanuit het buitenland aantrekken.

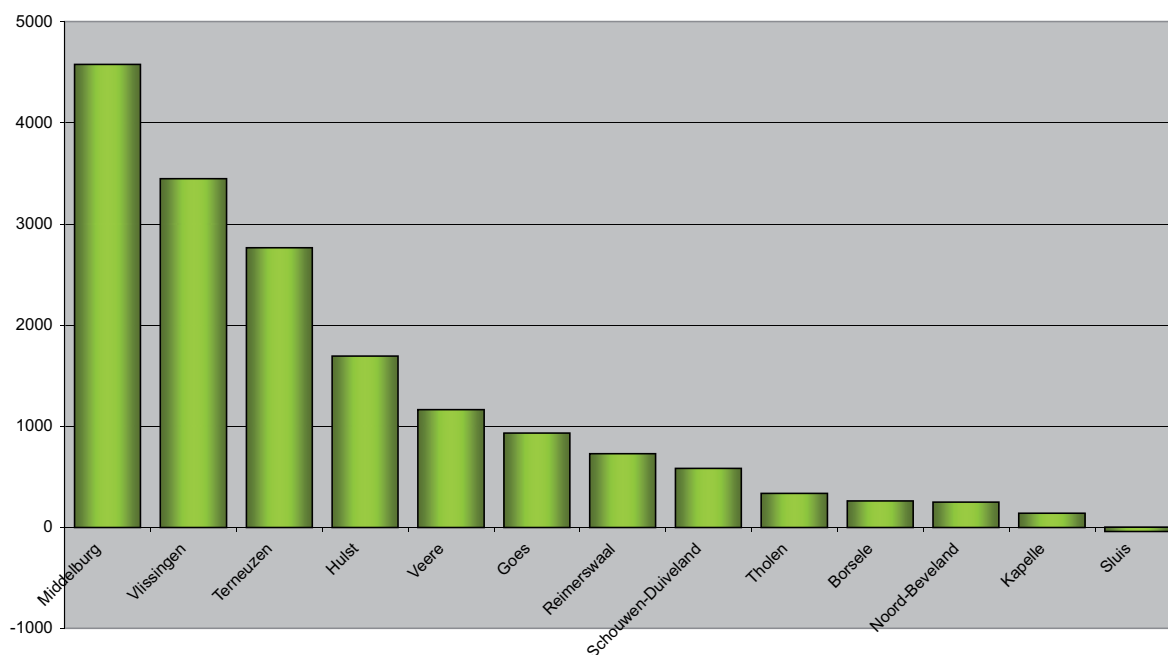
Figuur 9 geeft de rode lijn de waargenomen buitenlandse migratiesaldi in Zeeland weer. Te zien is het buitenlands migratiesaldo sterke schommelingen heeft doorgebracht.

Deze zijn te herleiden tot gebeurtenissen als de onafhankelijkheid van Suriname (1975), de economische dip in de jaren tachtig, de toenemende stroom asielzoekers in de jaren negentig en de aangescherpte asielwetgeving van de laatste jaren. De rode stippellijn geeft voor de komende jaren de verwachte stijging van het buitenlands migratiesaldo weer. Per jaar zullen per saldo ongeveer 1000 mensen meer vanuit het buitenland naar Zeeland emigreren dan andersom.

Figuur 9: Ontwikkeling buitenlandse migratiesaldo (incl. admin. corr. saldo) Zeeland 1972-2050

Figuur 10: Som van buitenlandse migratiesaldi 2007-2030 per Zeeuwse gemeente

In figuur 10 is weergegeven hoe de buitenlandse migratiesaldi tot 2030 over de Zeeuwse gemeenten zijn verdeeld. Deze verdeling is gemaakt op basis van de buitenlandse migratiesaldi in het (recente) verleden. Deze verdeling is gebruikt bij de aannames voor het bevolkingsprognosemodel. De meeste immigranten zullen Middelburg, Vlissingen en Terneuzen kiezen als vestigingsplaats. Hulst (Belgen) en Veere (Duitsers en Belgen) volgen erna.

Binnenlands migratiesaldo

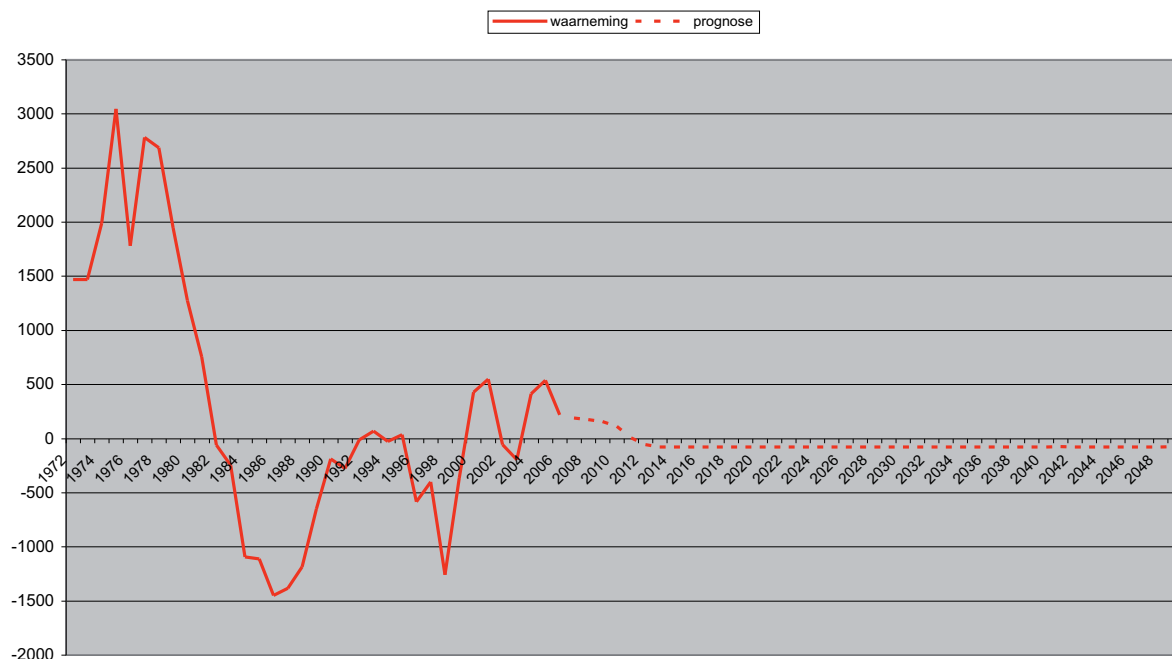
Het binnenlands migratiesaldo is eveneens onderhevig geweest aan grote schommelingen. De oorzaak had in de jaren zeventig en tachtig vooral te maken met conjunctuur. De laatste jaren heeft de sterke groei en daling van het aantal asielzoekers schommelingen veroorzaakt. Asielzoekers die in Zeeland geplaatst worden, worden geregistreerd als *buitenlands* immigrant. Wanneer een asielzoeker vervolgens ver-

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

huist naar een ander opvangcentrum buiten de betreffende gemeente, wordt deze geregistreerd als *binnenlands* migrant. Voor de toekomst wordt uitgegaan van een door wetgeving meer gecontroleerde, en daardoor qua omvang stabielere instroom van nieuwe asielzoekers. Hierdoor zullen vermoedelijk minder schommelingen veroorzaakt worden door fluctuaties in instroom van asielzoekers. Sterke conjuncturele schommelingen zijn op dit moment ook niet voorzien.

Op basis van de migratiestromen uit het recente verleden is de verwachting dat het binnenlands migratiesaldo in de toekomst gemiddeld iets onder de nullijn zal liggen. In die zin is deze aanname beleidsarm: het provinciaal Omgevingsplan en het collegeprogramma 'Nieuwe Verbindingen' heeft als ambitie neergezet om de bevolking met 0,5% (1900 inwoners) te laten groeien. Deze ambitie is niet betrokken bij de aannames voor de prognose.

Figuur 11: Ontwikkeling binnenlandse migratiesaldo Zeeland 1972-2050

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

In figuur 12 zijn de te verwachten binnenlandse migratiesaldi per Zeeuwse gemeente weergegeven. Deze saldi zijn berekend op basis van de ontwikkeling in met name het recente verleden.

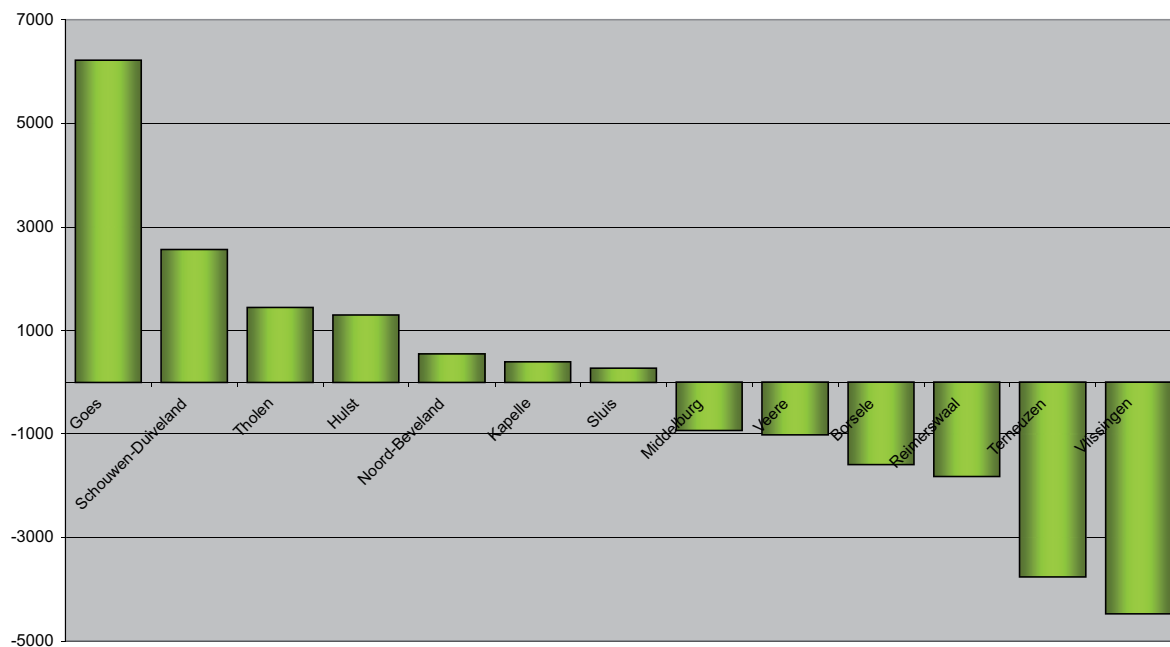
Wanneer nader ingezoomd wordt op het binnenlands migratiesaldo valt op dat dit verreweg het hoogst is in Goes. Goes, en in mindere mate Schouwen-Duiveland en Tholen, ontvangen van oudsher relatief veel nieuwe inwoners uit het Rijn-

mondgebied en West-Brabant. Aan de andere kant valt het hoge vertreksaldo uit de gemeenten Vlissingen en Terneuzen op.

2.7 Huishoudens

Met behulp van het IPB prognosemodel is het ook mogelijk om op een betrouwbare manier het aantal huishoudens te berekenen. Het aantal huishoudens is voor diverse doeleinden

Figuur 12: Som van binnenlandse migratiesaldi 2007-2030 van Zeeuwse gemeenten

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

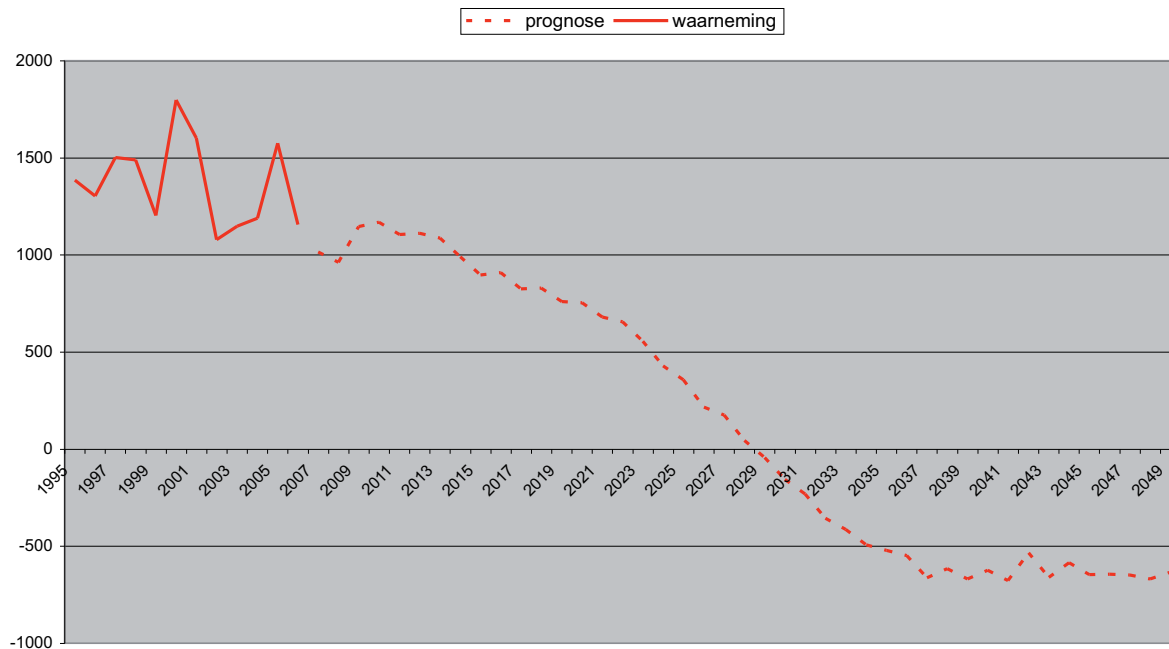
interessant, met name voor het bepalen van de woningbehoefte³. In figuur 13 is de jaarlijkse groei van het aantal huishoudens van 1996 tot 2050. De afgelopen jaren schommelde deze tussen de 1000 en 1500 per jaar.

Tot 2030 zal het aantal huishoudens elk jaar nog groeien in Zeeland. Het aantal huishoudens in Zeeland blijft dus langer doorgroeien dan de bevolking van Zeeland. Dit komt omdat de huishoudens steeds kleiner worden. Door de voortgaande

individualisering neemt de huishoudengrootte af van 2,3 personen per huishouden tot 2,1 in 2030 (zie ook figuur 4 van bijlage 1).

De verwachting is dat de gemiddelde grootte van de Zeeuwse huishoudens na 2030 gelijk blijft. Het totaal aantal huishoudens stijgt van iets meer dan 163.000 naar zo'n 182.000 in 2030 (zie ook figuur 8 van bijlage 1). Na 2030 zal het aantal huishoudens krimpen.

Figuur 13: Jaarlijkse groei aantal huishoudens Zeeland 1996-2050

³. De woningbehoefte wordt bepaald aan de hand van het aantal huishoudens, vermeerderd met het saldo 'urgent woningzoekenden' en 'urgente woningverlaters', verminderd met het aantal 'vrijwillig niet woningbehoevende' huishoudens.

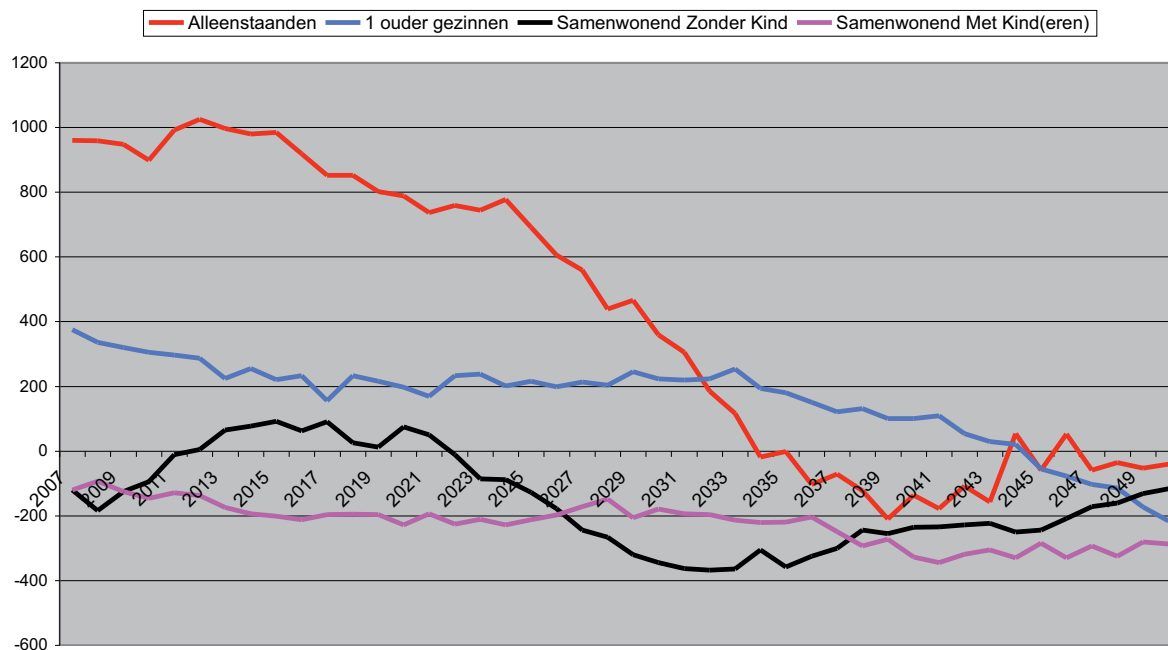
Deel B: Analyse

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

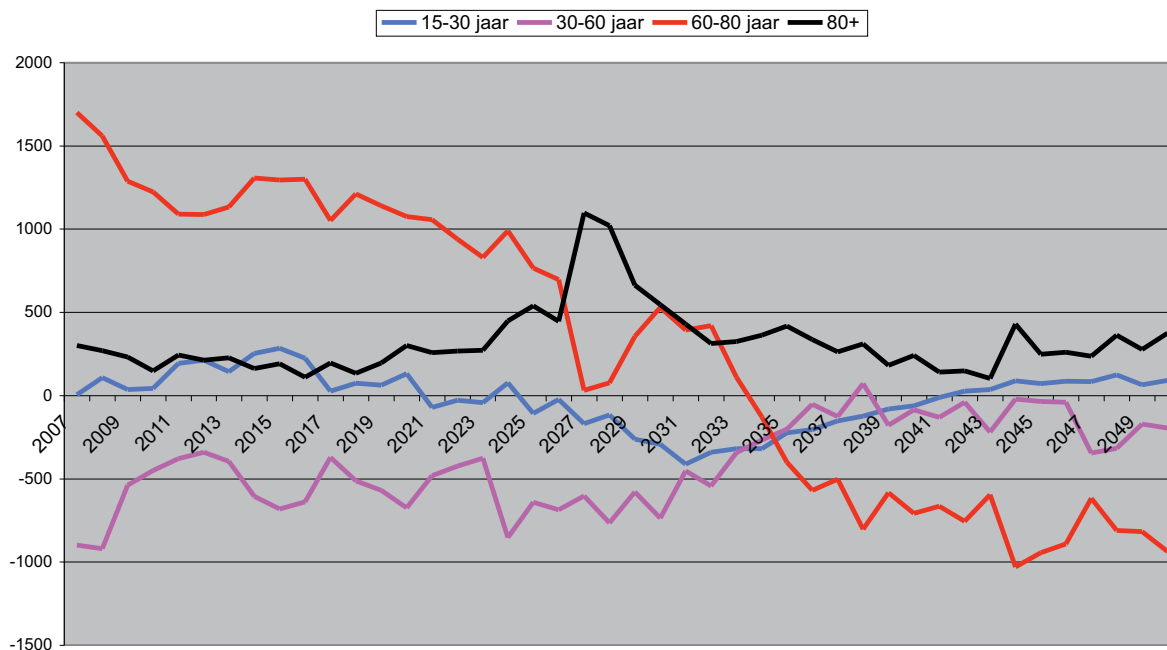
Wanneer de jaarlijkse totale groei van het aantal huishoudens nader wordt bekeken naar huishoudsoort ontstaat een zeer divers beeld (figuur 14). De groei van het aantal huishoudens wordt alleen veroorzaakt door de groei van het aantal alleenstaanden en eenoudergezinnen. Het aantal alleenstaanden groeit met name door de alleenstaanden in de leeftijdscategorie 60-80 jaar tot 2025 en erna van de 80+ers. Het aantal 'standaard' gezinnen van samenwonenden met kin-

deren neemt jaarlijks af met zo'n 200. Op de lange termijn neemt ook het aantal alleenstaande huishoudens af. De ontwikkeling van het aantal huishoudens per leeftijdscategorie is weergegeven in figuur 15. De komende decennia groeit voornamelijk het aantal huishoudens in de leeftijdsgroep 60-80 jaar. Rond 2030 vindt een omslag plaats waarbij de huishoudensgroei voornamelijk plaatsvindt in de groep 80+. Opvallend is

Figuur 14: Jaarlijkse groei van huishoudens in Zeeland per type

Figuur 15: Ontwikkeling aantal huishoudens in Zeeland per leeftijdsgroep

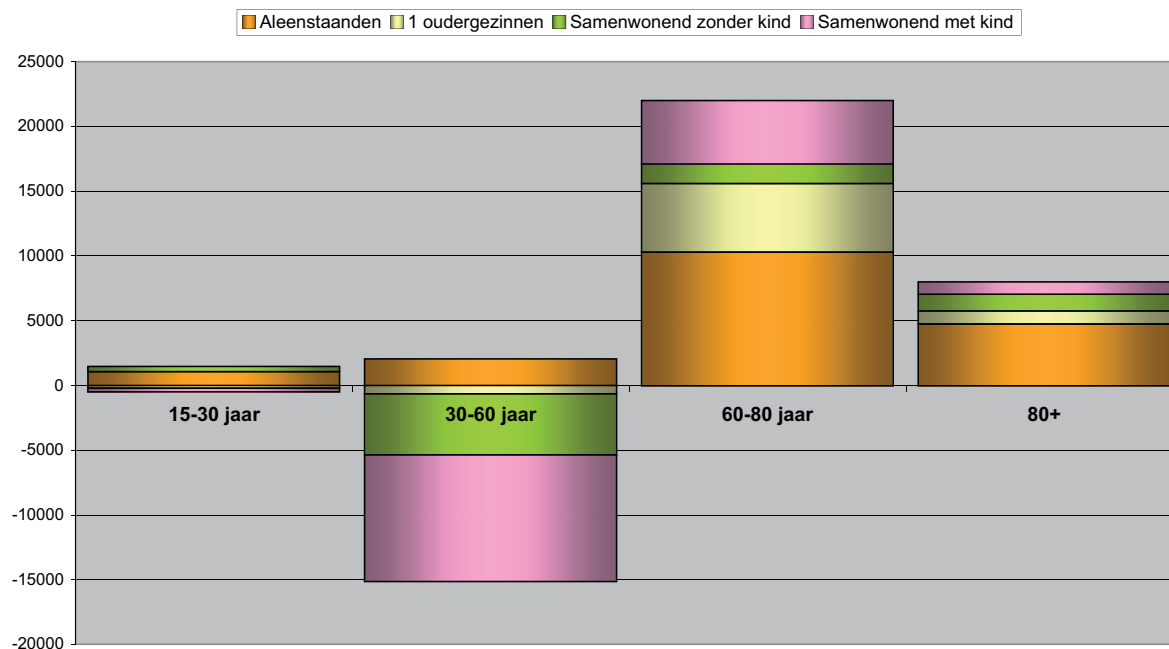
dat de huishoudensgroei van de groep 30-60 jaar continu negatief is: deze groep zal in de toekomst steeds kleiner worden.

Veel van bovengeschetste ontwikkelingen hebben te maken met de overstap van de babyboomgeneratie naar een andere leeftijdsgroep: op dit moment wordt de stap van 30-60 naar 60-80 jaar gemaakt (vandaar vanaf nu een krimp van de eerste en groei van de tweede groep), terwijl 20 jaar later de stap naar 80 jaar en ouder wordt gezet.

De twee voorgaande figuren kunnen worden gecombineerd waardoor af te lezen valt welke soorten huishoudens in welke leeftijdsgroepen veel zullen groeien of afnemen. Het resultaat is te zien in figuur 16. In deze figuur komt de ontwikkeling vanuit de bevolkingsopbouw zelf en de individualiseringstrend samen tot uiting.

Het meest opvallend is dat de grootste groei in huishoudens voor de komende 25 jaar te verwachten is van de groep alleenstaande huishoudens in de groep 60-80 jaar. Daarna komen de

Figuur 16: Ontwikkeling aantal huishoudens 2007-2030 per leeftijdsgroep en soort in Zeeland

alleenstaande 80+ers en de 1 oudergezinnen en samenwonend met kind in de groep 60-80 jarigen. De laatste twee groepen betreffen niet de soorten gezinnen waar het eerst aan gedacht wordt bij de term 1 oudergezinnen en samenwonend met kind. Vermoedelijk is de groei toe te schrijven aan een toename van andere zorgconstructies waarbij ouderen weer gaan inwonen bij hun kind of andersom.

De groep die de meest in het oog springende dalende ontwikkeling laat zien is de groepen samenwonend met kind(eren)

en de samenwonenden zonder kind in de leeftijdsgroep 30-60 jaar.

2.8 Beroepsbevolking

Een prognose van de beroepsbevolking van Zeeland is te maken aan de hand van twee variabelen: de potentiële beroepsbevolking en de arbeidsparticipatiegraad. De potentiële beroepsbevolking is het aantal mensen tussen 15 en 65 jaar. Een percentage van deze groep mensen wil en kan wer-

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

ken (minimaal 12 uur per week). Dit percentage wordt de arbeidsparticipatiegraad genoemd.

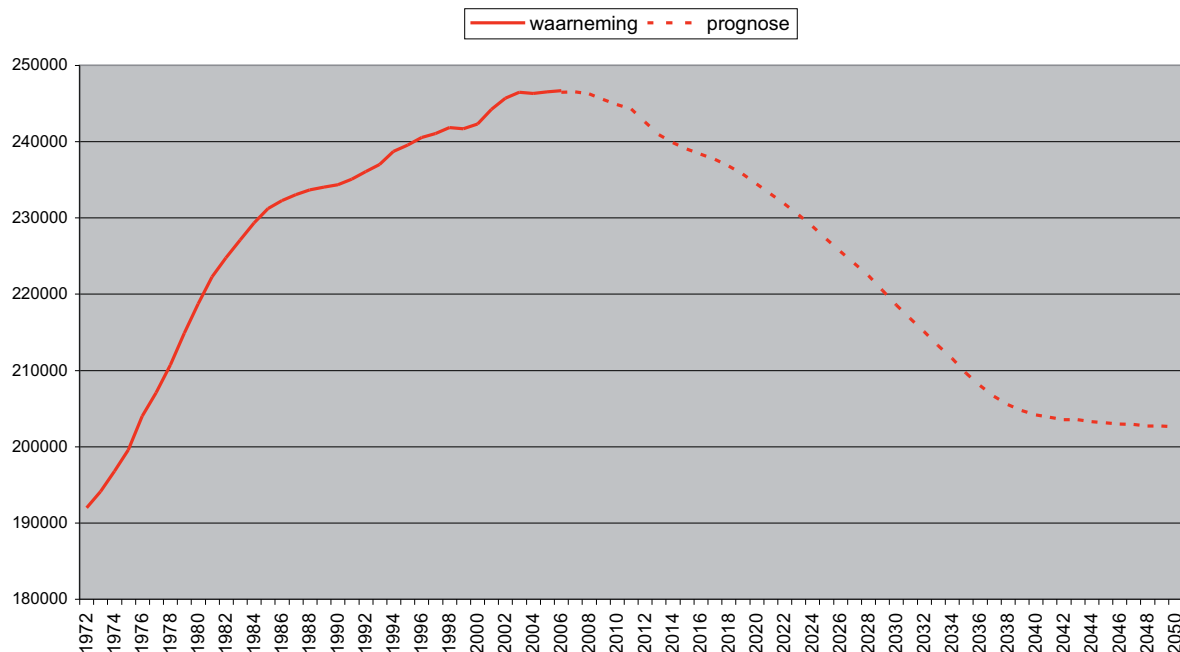
Potentiële beroepsbevolking

In figuur 17 is de potentiële beroepsbevolking van Zeeland weergegeven tussen 1972 en 2050. Tot 1986 groeide de potentiële beroepsbevolking van Zeeland jaarlijks tussen 1 en 2%, gemiddeld zo'n 3000 mensen. Na dat jaar bereikten de men-

sen die geboren zijn nadat de pil in het ziekenfondspakket kwam de leeftijd van 15 jaar. Na 1986 stagneerde daarom de groei van de potentiële beroepsbevolking.

Achteraf is het ook niet verwonderlijk dat toen rond 1980 economie haperde, de werkloosheid snel steeg. In de periode tot nu steeg de potentiële beroepsbevolking gemiddeld met gemiddeld 700, zo'n 0,3%. De laatste drie jaar is de potentiële

Figuur 17: Ontwikkeling potentiële beroepsbevolking Zeeland 1988-2050

beroepsbevolking stabiel. In de toekomst zal de potentiële beroepsbevolking dalen, ondanks de verwachte groei van de immigratie uit het buitenland.

Arbeidsparticipatiegraad

De ontwikkeling van de arbeidsparticipatie is onderhevig aan zowel maatschappelijke als economische impulsen. Een verhoging van de arbeidsparticipatie van vrouwen stond om emancipatoire redenen hoog op de agenda in de jaren negentig. Diverse maatregelen maakte het voor vrouwen aantrekke-

lijker om deel te nemen aan het arbeidsproces. De laatste jaren is de aandachtsgroep verbreed met ouderen. De sterke groei van de potentiële beroepsbevolking en de hoge werkloosheid zorgde voor maatregelen die ouderen juist stimuleerden uit het arbeidsproces te stappen of minder te werken (ADV, VUT). De afgelopen en komende jaren zullen in het teken staan van het (deels) terugdraaien van deze maatregelen. Dat economie een belangrijke rol speelt is, te zien aan de 'dips' in de ontwikkeling van de arbeidsparticipatiegraad halverwege jaren negentig en begin van deze eeuw. Als de econo-

Deel B: Analyse

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

mie hapert melden minder mensen zich aan als werkzoekend, wellicht in de veronderstelling dat het geen zin heeft.

De ontwikkeling van de arbeidsparticipatiegraad is door bovengenoemde processen moeilijk te voorspellen. In de literatuur waagt men zich dan ook nooit aan een prognose die verder reikt dan 2011 (CWI). Op basis van de prognose van het CWI (2006) van de arbeidsparticipatiegraad per leeftijdsgroep is in figuur 18 een lijn weergegeven⁴. Hierbij wordt uitgegaan

van een steeds afvallende stijging van de arbeidsparticipatiegraad tot zo'n 73%. Dit getal wordt vaak genoemd als het maximum. Er zullen immers altijd mensen zijn die naar school gaan, arbeidsongeschikt zijn of die huisman/ vrouw willen zijn. Na 2020 is daarom uitgegaan van een stabiele arbeidsparticipatiegraad. Door de veranderingen in aantallen mensen per leeftijdsgroep na 2020 vertoont de ontwikkeling van de totale arbeidsparticipatiegraad toch schommelingen.

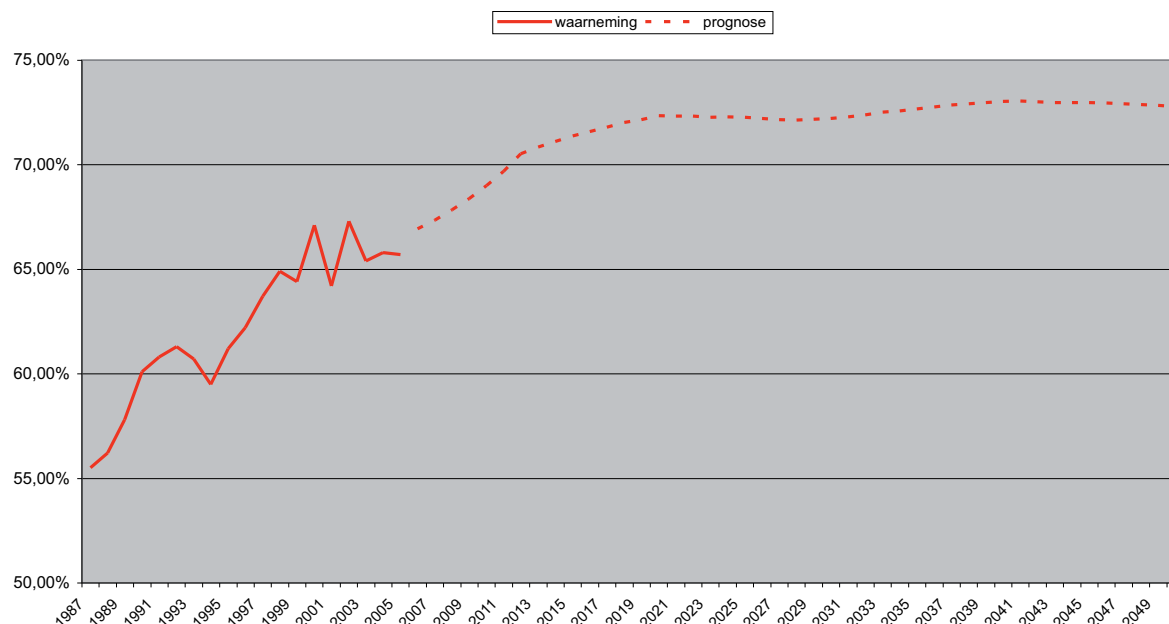
⁴. Bij de voorspelling van de ontwikkeling van de participatiegraad door het CWI wordt geen rekening gehouden met de participatieverhogende maatregelen door het Rijk waarvan het niet zeker is adt deze ingevoerd zullen worden, zoals het verhogen van de pensioenleeftijd.

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

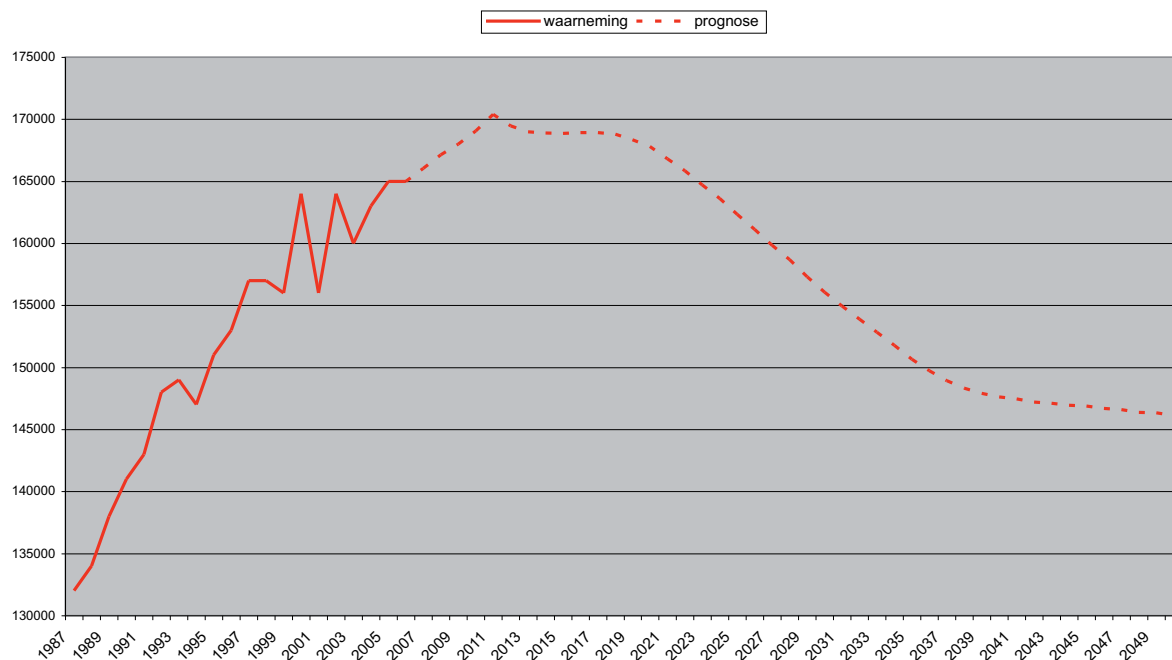
Bij figuur 18 is er vanuit gegaan dat de verschillen tussen de arbeidsparticipatie in Zeeland en Nederland gelijk blijven. Het is natuurlijk ook mogelijk dat het verschil minder wordt door globaliseringstendenzen. Het omgekeerde is echter ook te onderbouwen: mensen met gelijksoortige normen en waarden, manier van leven of levensfilosofie zoeken elkaar steeds meer op. Interessant is het dan ook om af te vragen wat het voor soort mensen zijn die vanuit de rest van Nederland naar

Zeeland migreren (jaarlijks zo'n 6 à 7000). Vermoedelijk is het geen perfecte afspiegeling van de gemiddelde Nederlander. De arbeidsparticipatie per leeftijdsgroep in Zeeland wijkt op twee punten af van de rest van Nederland (zie figuur 6 in bijlage 1) : Zeeuwse jongeren werken meer dan Nederlandse jongeren en Zeeuwse 55+ers werken aanmerkelijk minder dan Nederlandse 55+ers. Het eerste valt te verklaren door de lage doorstroming naar het hoger en voortgezet onderwijs in met

Figuur 18: Ontwikkeling arbeidsparticipatie Zeeland 1987-2050
(gegevens tot 2006 bewerkt door provincie Zeeland)

Figuur 19: Ontwikkeling beroepsbevolking Zeeland 1987-2060

name plattelandsgemeenten. De gemeente Tholen heeft bijvoorbeeld de op één na hoogste arbeidsparticipatiegraad van Nederland van jongeren tussen 15 en 24 jaar.

De lagere arbeidsparticipatie van oudere Zeeuwen wordt veroorzaakt door de lagere arbeidsparticipatie van vrouwen dan in de rest van Nederland.

Beroepsbevolking

Op basis van de voorspelde potentiële beroepsbevolking en de

arbeidsparticipatiegraad is in figuur 19 de beroepsbevolking van Zeeland weergegeven. Tot 2010 neemt de beroepsbevolking met 5000 toe tot iets meer dan 170.000. Tot 2020 blijft de beroepsbevolking stabiel, erna neemt het af met jaarlijks ongeveer 1000 personen.

Wanneer de arbeidsparticipatiegraad gelijk wordt aan dat van de rest van Nederland groeit de beroepsbevolking met 1500 personen extra.

De verschillen per gemeente zijn hierbij groot (zie ook figuur

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

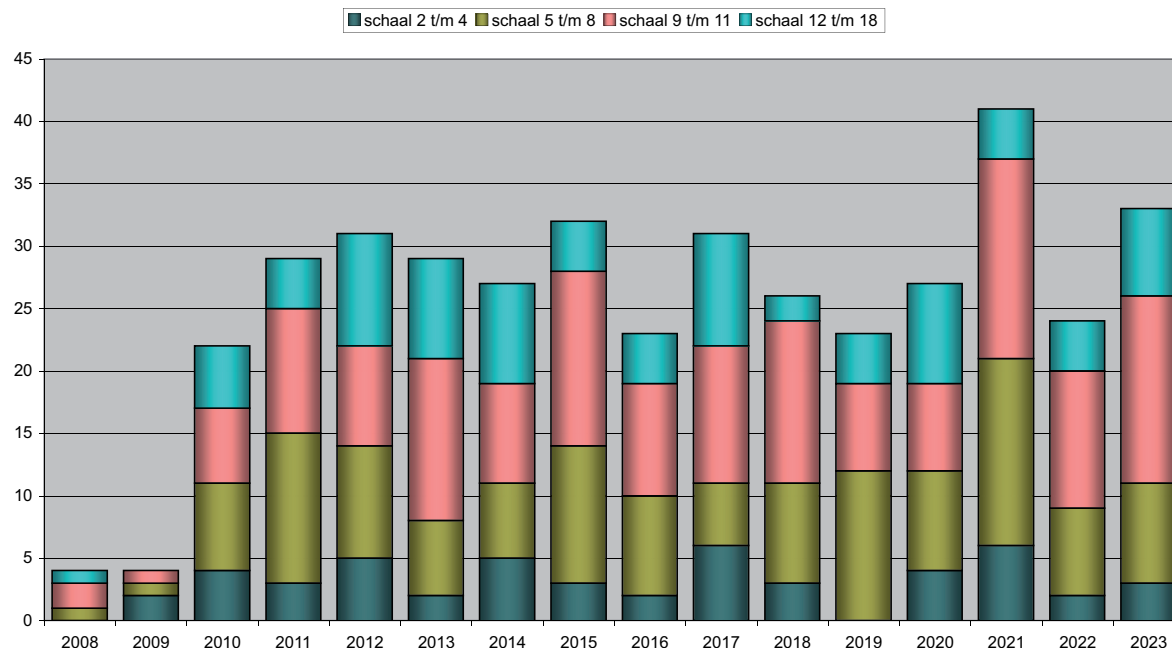
1 in bijlage 2). De Bevelandse gemeenten, Tholen en Hulst laten tot 2020 nog een groei van de beroepsbevolking zien. De overige gemeenten zullen tussen 2010 en 2020 een krimpen van de beroepsbevolking kennen. Op de langere termijn krimpt de beroepsbevolking in elke gemeente, behalve op Tholen.

Uitstroom

De vergrijzing van de beroepsbevolking zorgt voor een uitstroom van oudere werknemers. Deze uitstroom zal de

komende jaren sterk groeien. Dit zorgt voor een vervangingsvraag waardoor ook in sectoren met een afnemende werkgelegenheid het aantal vacatures toeneemt. Signalen over de verwachte krapte aan technici zijn onder andere afgegeven door de Brabants Zeeuwse Werkgeversvereniging. In de praktijk merken veel werkgevers op dit moment al de gevolgen van de vergrijzing van de beroepsbevolking. Illustratief hiervoor is de situatie bij de provincie Zeeland, een citaat uit het strategisch P&O plan:

Figuur 19a: Te vervangen medewerkers per jaar, per functieniveaucategorie bij Provincie Zeeland

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

De personeelsplanning van de provincie Zeeland laat zien dat per 2011, of afhankelijk van landelijk beleid, mogelijk 1-2 jaar later, een forse uitstroom op gang komt. Voor de provincie Zeeland betekent dit in concreto het vervangen van, vanaf 2011/2012, jaarlijks gemiddeld ongeveer 25-30 medewerkers (waarvan minstens 50 % met HBO niveau of hoger) en dat zo'n 15-20 jaar lang. Met dien verstande dat dit nog uitsluitend de gevolgen zijn van uitstroom door (pré)pensionering. Alle andere vormen van vertrek van medewerkers (andere werkgever, stoppen, e.d.) zijn hierin niet verdisconteerd, terwijl die zeker ook zullen optreden gezien de verwachte forsere concurrentie met andere (profit/non-profit)werkgevers op de arbeidsmarkt (die in zich in dezelfde periode met dezelfde uitstroom en bezettingsproblemen geconfronteerd zullen zien). Om hier tijdig op in te kunnen spelen mag het duidelijk zijn dat, in dit licht bezien, grondige kennis van het exacte probleem, zoals zich dat bij onze organisatie aftekent, geen overbodige luxe is. Een serieuze investering in beleid dat zowel accent legt op het aantrekken (werven) als op het behouden van de huidige medewerkers is dan ook noodzakelijk.

Net als bij de provincie Zeeland komt bij bijna alle werkgevers de uitstroom van werknemers goed op gang vanaf 2010. Voor medewerkers van de Zeeuwse werkgevers die verantwoordelijk zijn voor de discipline Human Resource Management/ Personeelszaken, is dit waarschijnlijk geen nieuws en zal dit geleid hebben tot voorbereidingsstrategieën.

2.9 Bevolkingssamenstelling

De bevolkingssamenstelling van de Zeeuwse bevolking verandert continu door migratie. Het is om meerdere redenen interessant om te zien hoe de ontwikkeling in het verleden verliep en hoe het in de toekomst zal gaan.

Het aantal inwoners van Zeeland die niet in Nederland geboren zijn bedraagt zo'n 32.000, 8,5% van de Zeeuwse bevolking.

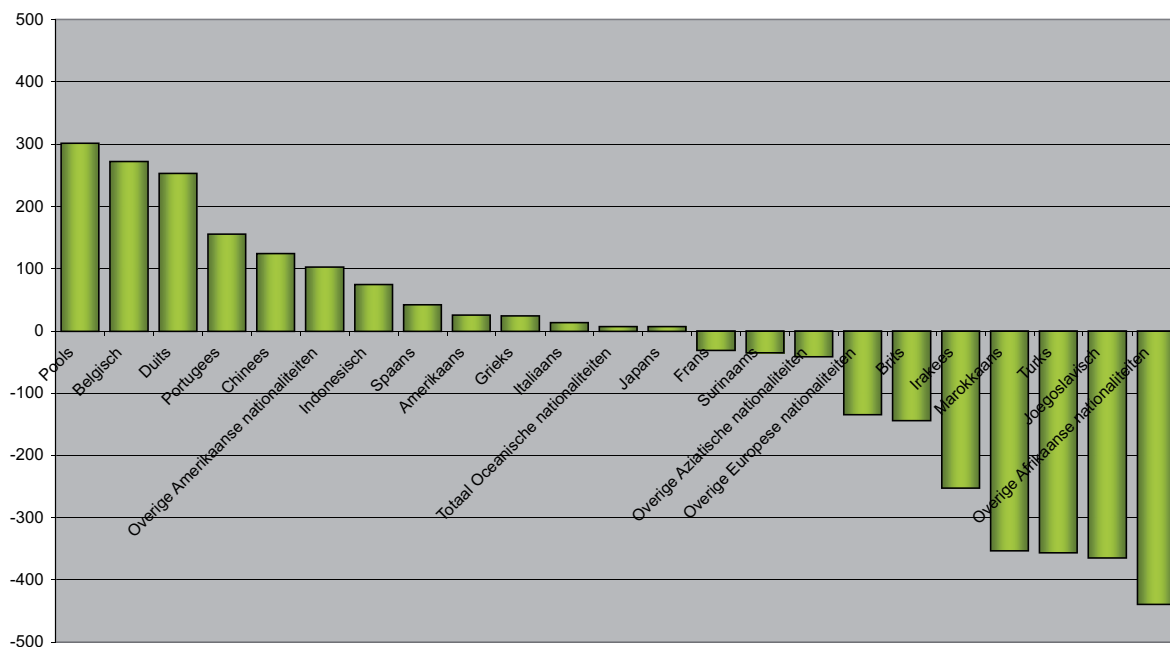
Hierbij is opvallend het grote aantal Belgen, Duitsers en mensen die in Indonesië zijn geboren (zie figuur 9 van bijlage 1). Vergeleken met Nederland is het aantal mensen met een Turkse, Marokkaanse en Surinaamse achtergrond laag. Overigens is het aantal Zeeuwen die in België geboren zijn groeiende omdat met name veel Zeeuws Vlaamse kinderen in een Belgisch ziekenhuis geboren worden.

In figuur 20 is de ontwikkeling vanaf 1996 tot nu weergegeven van het aantal inwoners van Zeeland met een niet-Nederlandse nationaliteit. Opvallend is dat het aantal Polen het sterkst is toegenomen, gevolgd door de Belgen en de Duitsers. De afname van het aantal Turken, Marokkanen, Joegoslaven en Afrikanen wordt niet alleen veroorzaakt door emigratie maar ook door de sluiting van AZC's en naturalisaties.

Voor de langere termijn is het interessant de ontwikkeling van het aantal Belgen, Duitsers en Polen nader te analyseren. De

Figuur 20: Absolute toe-afname bevolkingsgroepen in Zeeland met een niet-Nederlandse nationaliteit (1996-2007)

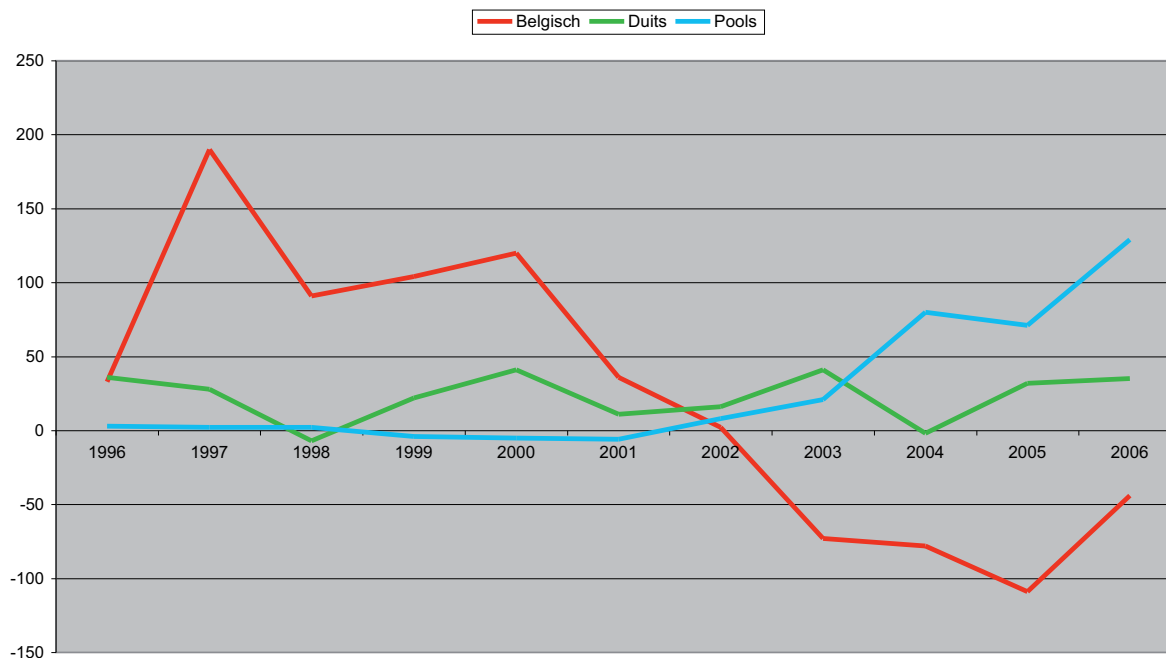
eerste twee zijn interessant in verband met het streven naar woonmigratie naar Zeeland toe waarbij Belgen en Duitsers belangrijke doelgroepen zijn. Het aantal Polen is interessant omdat dit een groep is waarvan in de toekomst verwacht wordt dat deze samen met andere Oost-Europeanen meer dan nu het geval is naar Nederland zullen migreren.

In figuur 21 is de jaarlijkse toe- of afname te zien van het aantal inwoners van Zeeland met een Belgische, Poolse of Duitse

nationaliteit. Het aantal Belgen in Zeeland neemt de laatste jaren af. Nadere analyse geeft weer dat het vooral Belgen in de leeftijd tussen 15 en 45 jaar zijn die Zeeland hebben verlaten. Het aantal Duitsers laat een constante, maar lichte groei zien. Het aantal Polen neemt sterk toe sinds drie jaar, en ook de jaarlijkse toename groeit.

In het Provinciale Bevolkingsprognosemodel is geen mogelijkheid om bevolkingsgroepen naar nationaliteit of herkomst

Figuur 21: Jaarlijkse toe-afname Polen, Duitsers en Belgen in Zeeland

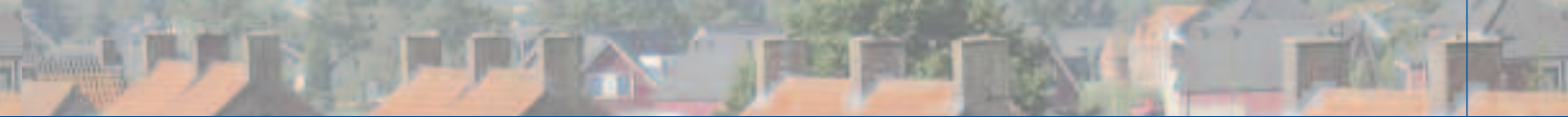

te voorspellen. Volgens de prognose van het Ruimtelijk Planbureau die wordt gehanteerd door het CBS zal het aantal Westerse⁵ allochtonen tot 2025 groeien met 1214 en het aantal Niet-Westerse allochtonen⁶ in Zeeland met 11.244. Het percentage allochtonen (1^e en 2^e generatie) groeit daarmee bij

Westerse van 10,2% naar 10,8% en niet-westerse van 5,1% naar 8,3%. Hieruit kan de conclusie worden getrokken dat het percentage allochtonen in Zeeland laag is en slechts licht zal stijgen.

⁵. Westerse allochtonen hebben een Europese afkomst of zijn afkomstig uit landen waar veel Europeanen of hun afstammelingen worden aangetroffen (Indonesië en Noord-Amerika). ook Japanse allochtonen worden tot de groep westerse allochtonen gerekend, omdat het doorgaans gaat om hoogopgeleide werknemers van internationaal georiënteerde Japanse bedrijven.

⁶. Tot de categorie 'niet-westerse' behoren allochtonen uit Turkije, Afrika, Latijns-Amerika en Azië met uitzondering van Indonesië en Japan. Op grond van hun sociaal-economische en -culturele positie worden allochtonen uit deze twee landen tot de westerse allochtonen gerekend. Het gaat vooral om mensen die in voormalig Nederlands Indië zijn geboren en werknemers van Japanse bedrijven met hun gezin.

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

Deel C: Gevolgen per beleidsterrein

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

3. Gevolgen voor het woonbeleid

Conclusies demografie en wonen:

- tot 2030 een groei van het aantal huishoudens
- maar de groei van het aantal huishoudens wordt steeds minder
- Meer alleenstaande huishoudens (40% groei tot 2030)
- Meer jongere alleenstaande huishoudens
- Meer oudere alleenstaande huishoudens
- Minder 'gezins'huishoudens
- Meer huishoudens voor 60-80 jarigen
- Na 2030 meer 80+ huishoudens

Beleidsdoelstellingen wonen:

- Kwantitatieve aansluiting vraag en aanbod van het aantal woningen
- Kwalitatieve aansluiting vraag en aanbod voor de woonconsument

3.1 Kwantitatief

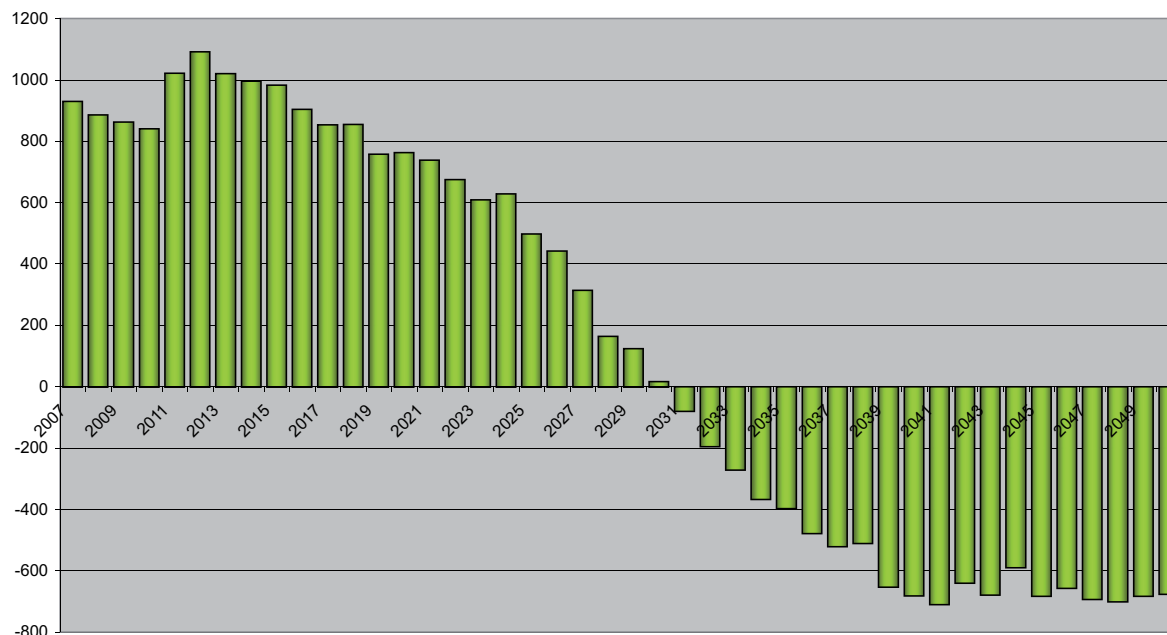
Het provinciale woonbeleid is erop gericht voldoende betaalbare woningen in Zeeland te hebben. Na de Tweede Wereldoorlog moest de woningnood opgelost worden. Er is ook in Zeeland een moment geweest dat er structurele leegstand (meer dan alleen de frictieleegstand) ontstond⁷. Leegstand is een teken dat de woningmarkt in een bepaald gebied (en in een bepaald segment) tē ontspannen is. Dit kan grote gevolgen hebben voor individuele verhuurders/eigenaars en voor de leefbaarheid van de woonomgeving.

Op dit moment lijkt de woningmarkt in Zeeland zich op een keerpunt te bevinden. De tijd dat woningen te koop staan is sterk toegenomen en hier en daar wordt al leegstand waargenomen in de particuliere koopsector. Aan de aanbodzijde is echter ook een ommezwaai gemaakt. Het strikte woningcontingentenbeleid van de provincie Zeeland is losgelaten ten faveure van een bundelingspercentage 'zonder plafond'.

⁷. In de jaren negentig in de huursector in enkele Zeeuwse gemeenten.

Figuur 21a: Jaarlijkse groei woningbehoefte van Zeeland

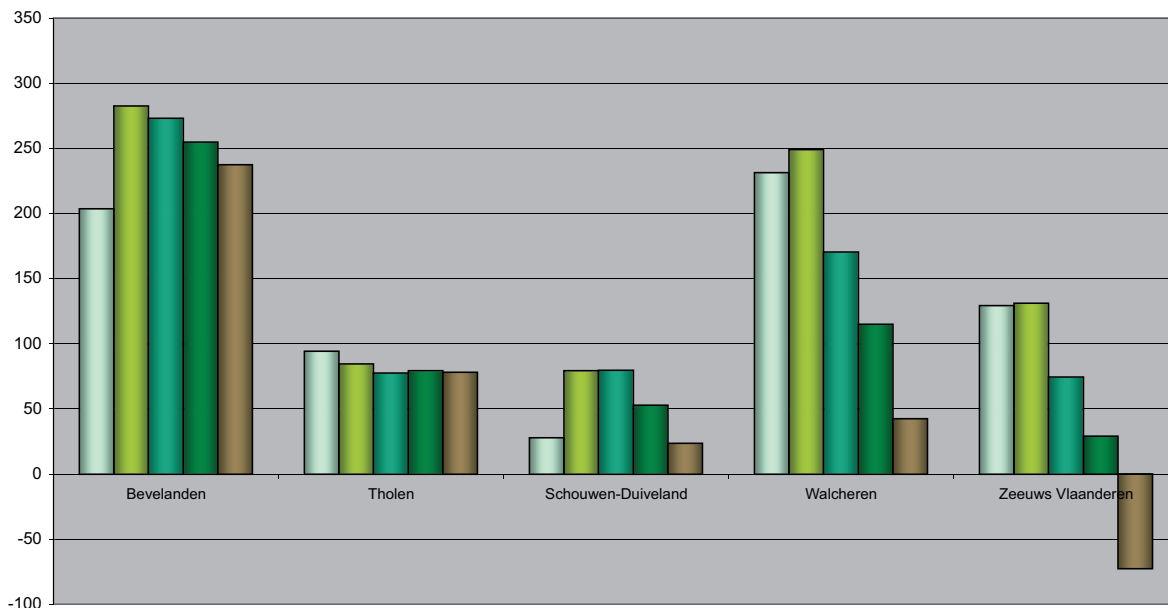
De vraag is hoe op de lange termijn de woningbehoefte zich zal ontwikkelen. Op basis van het aantal huishoudens kan de woningbehoefte worden berekend. In figuur 21a is de jaarlijkse groei van de woningbehoefte voor Zeeland weergegeven. Tot 2030 zal de woningbehoefte nog met ongeveer 17.000 toenemen. De komende 10 jaar blijft de woningbehoefte met zo'n 1000 per jaar te groeien. Na 2015 neemt de groei snel af. In 2030 slaat de groei van de woningbehoefte om in een daling. Dit betekent dat er in principe na 2030 elk jaar minder woningen nodig zullen zijn.

⁸. Bij woningbehoefte wordt de regio als laagste geografische eenheid genomen om dat deze meer aansluit bij de woningmarktromvang.

De ontwikkeling van de woningbehoefte per regio in Zeeland varieert sterk. In figuur 22 is de gemiddelde groei van de woningbehoefte per periode van vijf jaar per regio weergegeven⁸.

In de regio's rond de Oosterschelde blijft de jaarlijkse groei van de woningbehoefte redelijk stabiel. Walcheren en Zeeuws Vlaanderen hebben tot 2015 nog een substantiële groei van de woningbehoefte, daarna neemt het gestaag af. In Zeeuws Vlaanderen krimpt de woningbehoefte na 2025.

Figuur 22: Gemiddelde jaarlijkse groei van de woningbehoefte per 5 jaarperiode per regio

De gemeenten in Zeeland maken jaarlijks planningslijsten voor de geplande woningbouw voor een periode van 10 jaar. In figuur 23 is de geplande uitbreiding van de woningvoorraad (nieuwbouw minus sloop) uit de meest recente planningslijsten afgezet tegen de groei van de woningbehoefte in de periode 2007 tot 2017. Ook het berekende woningtekort (1-1-2005) is per regio weergegeven⁹. Een positief woningtekort betekent in dit geval een woningoverschot.

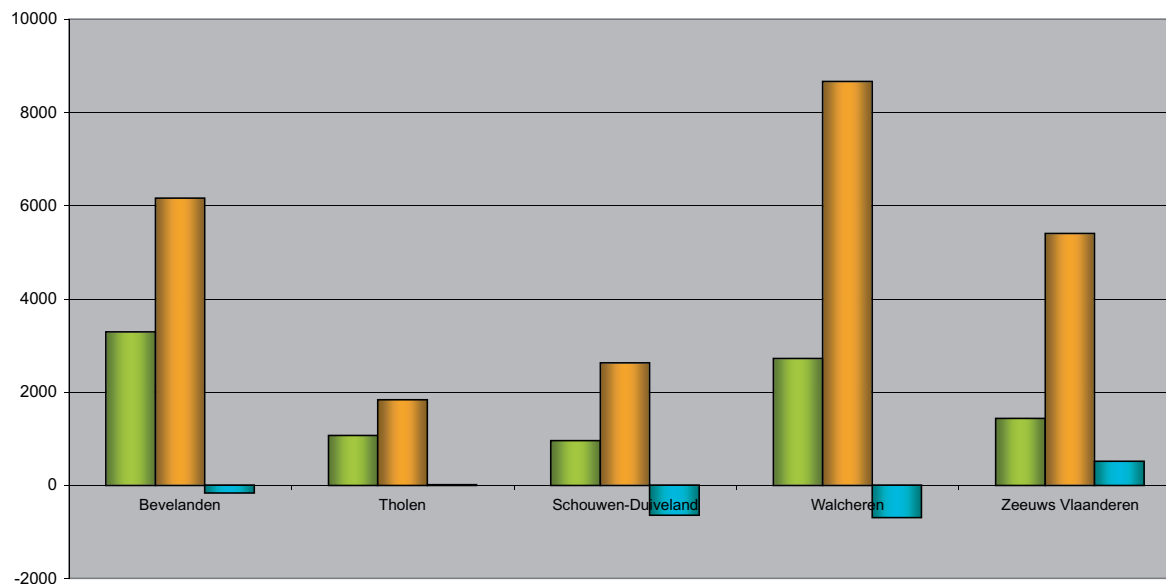
Uit de figuur blijkt dat gemeenten meer woningen plannen dan de berekende groei van de woningbehoefte. Dit komt ook

overeen met het woningbouwbeleid van provincie en gemeente. Er zijn vier redenen waarom er meer gepland wordt dan nodig is:

- * In de meeste gemeenten is sprake van een woningtekort
- * Bij het plannen van woningbouwprojecten is het verstandig een bepaalde mate 'over te plannen' omdat veel projecten langer duren dan vooraf te verwachten was.
- * Het provinciale beleid van Zeeland is er op gericht om woonmigratie te stimuleren. Hiertoe moet extra gebouwd worden om mensen van buiten Zeeland aan te kunnen trekken.

⁹. Het woningtekort is de bestaande woningvoorraad - de gewenste woningvoorraad. De gewenste woningvoorraad = woningbehoefte + gewenste leegstand + ongeschikte woningen (Primos Prognose).

Figuur 23: Groei van de woningbehoefte afgezet tegen de geplande groei van de woningvoorraad en het woningtekort per regio (2007-2017)

* De vier steden in Zeeland, en met name Middelburg en Vlissingen, hebben een overeenkomst met het Rijk gesloten om enkele duizenden woningen te bouwen. Om dit waar te maken is een continue bouwstroom en planning noodzakelijk.

De 'overplanning' van woningen in Zeeland heeft dus wel degelijke een functie. Het overplannen heeft echter twee belangrijke nadelen.

Ten eerste dreigt op deze manier een situatie te ontstaan waarin ontwikkelaars kopschuw worden door de overkill aan

woningbouwplannen. Ontwikkelaars nemen risico met het voorinvesteren in de bouw van woningen, maar wanneer er in dezelfde ontspannen markt meer aanbieders zijn wordt de onzekerheid groter dat woningen na de oplevering daadwerkelijk verkocht worden.

Ten tweede: leegstand ligt op de loer. Wanneer de planningslijsten realiteit worden zal grootschalige leegstand ontstaan (tenzij er een massale immigratiegolf naar Zeeland op gang komt). In de praktijk zal dit niet zo'n vaart lopen, omdat ontwikkelaars commerciële belangen hebben en pas woningen

Deel C: Gevolgen per beleidsterrein

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

bouwen als er voldoende vraag is. Toch zal er wel een bepaalde mate van leegstand ontstaan omdat nieuwbouwwoningen gewild zijn door het comfort dat in oudere woningen soms ontbreekt. Deze leegstand zal ontstaan in het minst aantrekkelijke deel van de bestaande woningvoorraad. Het gaat hierbij om een combinatie van de kwaliteit van de woning zelf, de directe woonomgeving en het dorp of de wijk waar de woning staat. ‘

Het nadeel van leegstand is echter ook een voordeel: wanneer deze woningen worden gesloopt of verbeterd en de woonomgeving wordt opgeknapt ontstaat er een kwaliteitsimpuls in de woningmarkt. Voorwaarde hiervoor is natuurlijk wel dat er middelen beschikbaar komen voor de herstructurering. Met

het herstructureren van koopwoningen is echter nog weinig ervaring opgedaan. In de ‘pioniersregio’s’ waar leegstand ontstaat zal de provincie samen met gemeenten en corporaties op dit gebied het wiel moeten uitvinden.

3.2 Kwalitatief

In kwalitatief opzicht zullen de veranderingen op de woningmarkt door de demografische ontwikkelingen vermoedelijk ingrijpender zijn dan de kwantitatieve veranderingen. In paragraaf 2.7 wordt een grote verschuiving voorspeld op het gebied van leeftijdsopbouw en huishoudensamenstelling, groter dan de beperkte groei van de woningbehoefte.

De leeftijdsopbouw laat op termijn zien (zie figuur 15) dat de

benodigde groei van het aantal woningen wordt veroorzaakt door met name de groep 60-80 jaar, de 'actieve ouderen'. Deze groep heeft specifieke woonwensen die afgestemd op hun levensfase. Deze wensen hebben enerzijds te maken met het leven zonder kinderen, veel vrije tijd, genieten van het leven, etc. Anderzijds heeft deze groep te maken met een toename van (gezondheids)beperkingen en het voorbereiden voor een levensfase waar verzorging zeer waarschijnlijk is. Deze woonwensen kunnen op diverse manieren vertaald worden. Een dergelijke levensstijl kan meestal in de huidige (eengezins)woning worden voortgezet. Wanneer de voorkeur is voor een gelijkvloerse woning kan de woonwens gericht zijn op een appartement of bungalow. Wanneer een (toekomstige) zorgwens een rol gaat spelen is een woning gewenst waar zorg op afroep beschikbaar is. De voorkeur gaat echter uit naar een situatie waarbij elk huishouden een woning bewoont dat *levensloopbestendig* is. Voor de bewoners is dit te prefere-

ren omdat verhuizing uit de vertrouwde sociale omgeving niet nodig is. Omwille van duurzaamheid heeft dit de voorkeur omdat woningen langer bewoond blijven en er daardoor minder hoeft te worden gesloopt.

De huishoudensamenstelling verandert ingrijpend door de sterke toename van het aantal alleenstaanden en een daling van het aantal gezinnen met kinderen. De eerste gedachte die hieruit voortkomt zou kunnen zijn dat er *dus* alleen maar appartementen gebouwd hoeven te worden. De werkelijkheid is echter ingewikkelder, vooral omdat de bestaande voorraad vele malen groter is dan de jaarlijkse groei van de woningvoorraad. Ook belangrijk is de locatie van de woningen en het woonmilieu. (binnenstedelijk, groen stedelijk, dorps wonen, landelijk wonen, etc.). De locatie, het woonmilieu en de woningsoort zelf dienen afgestemd te zijn op de woonwensen van de sterk veranderende huishoudensamenstelling. Dit is geen sinecure, en zal zorgvuldig moeten worden geanaly-

seerd en geprogrammeerd. Het vraagt ook om een goede monitoring van vraag en aanbodkant. Het overzicht van vraag en aanbod zou op regionaal niveau moeten worden afgestemd.

3.3 Uitdagingen

- * Woningbouw is een manier om nieuwe inwoners aan te trekken. Het beleid van Zeeland is hierop gericht. Het is de kunst om dit zodanig te doen dat een kwaliteitsslag gemaakt wordt (nieuwe woningen erbij, sloop van onaantrekkelijke woningen).
- * Er zal in elke regio een moment zijn dat de woningmarkt verzadigd raakt en onvoldoende nieuwe huishoudens van buiten aangetrokken kunnen worden. Dit omslagpunt is cruciaal en moet tijdig gesignaleerd worden. In deze gebieden zal als men doorgaat met bouwen leegstand ontstaan. Hier is sprake van een nieuwe situatie waarmee op het gebied van woonbeleid nauwelijks ervaring is opgedaan. Er zal daar gepioneerd moeten worden met nieuwe instrumenten. Gezamenlijk met gemeenten en corporaties zou gekeken kunnen worden hoe dit het meest effectief opgepakt kan worden en welke middelen en instrumenten hiervoor beschikbaar moeten worden gesteld.
- * De huishoudensamenstelling en leeftijdsopbouw zal ingrijpend veranderen. Wat dit betekent voor het beheer van de bestaande woningvoorraad en de samenstelling van de nieuwe woningen verdient nadere analyse.
- * Bij het woonbeleid is het belangrijk dat er voldoende nadruk wordt gelegd op het beheer van de bestaande voorraad en op het geschikt maken voor de toekomst van de totale bestaande voorraad. Bij nieuwe woningen kunnen 'links' gelegd worden tussen het opbrengend vermogen van nieuwbouw en herstructurering, bijvoorbeeld in de vorm van een herstructureringsfonds.
- * Bovenstaande uitdagingen vragen om een regionale aanpak op het gebied van planning van nieuwe woningen qua type en locatie, sloop, herstructurering wijken en dorpen en beheer van de bestaande woningvoorraad. Hierbij dient de kwaliteit, kwantiteit, winst (nieuwbouw op uitleggebieden) en verlies (herstructurering, soms ook inbreiding) in samenhang wordt bekeken en afgestemd.
- * Kennis is er nooit voldoende. Veel valt te halen bij een adequaat en voor iedereen toegankelijk informatiesysteem met een monitoring als grondslag. Op die manier kunnen problemen snel gesignaleerd worden en bij de wortel aangepakt worden.

4. Gevolgen voor de economie

Conclusies demografie en economie:

- Potentiële beroepsbevolking daalt vanaf nu
- Beroepsbevolking groeit nog met zo'n 5000 tot 2010. Na 2020 daling beroepsbevolking
- Tholen, Hulst en bevelandse gemeenten voor 2020 nog stijging van beroepsbevolking, overige gemeenten hebben een dalende beroepsbevolkingsomvang na 2010

Beleidsdoelstellingen economie:

- Stimuleren economische groei en werkgelegenheid
- Arbeidsaanbod kwantitatief en kwalitatief aansluiten op arbeidsvraag
- Stimuleren innovatiekracht en arbeidsproductiviteit
- Ruimte voor bedrijvigheid
- Duurzaamheid
- Promotie en acquisitie

4.1 Economische groei en werkgelegenheid

Economische groei wordt gedefinieerd als de groei van het totale bruto nationaal (in dit geval Zeeuws) product. In Zeeland is deze relatief hoog door enkele bedrijven met een hoge arbeidsproductiviteit, zoals DOW Benelux.

Economische groei, promotie en acquisitie

De vraag die voorligt is of de groei van de economie van Zeeland zal afnemen door de verwachte ontwikkelingen van de beroepsbevolking. Bij een gelijkblijvende of licht stijgende arbeidsproductiviteit zal de het 'Bruto Zeeuws Product' (BZP) op termijn zeker dalen door de krimpende beroepsbevolking. Wanneer arbeid schaars wordt hebben bedrijven echter vier opties: verhuizen, langer werken, investeren om de arbeidsproductiviteit te verhogen en werknemers werven buiten Nederland.

Verhuizen is maar voor een beperkt aantal bedrijven een optie, gezien de gedane investeringen, de worteling in de regio en omdat er in Europa weinig gebieden zullen zijn met een ruimer en net zo geschikt arbeidsaanbod. Bedrijfsonderdelen verhuizen in de vorm van 'outsourcing' is voor veel bedrijven een reëler perspectief en al vaak toegepast, bijvoorbeeld de scheepsbouw. Het voordeel van outsourcing is dat de hoogwaardige kenniscomponent van het bedrijf behouden blijft voor Zeeland.

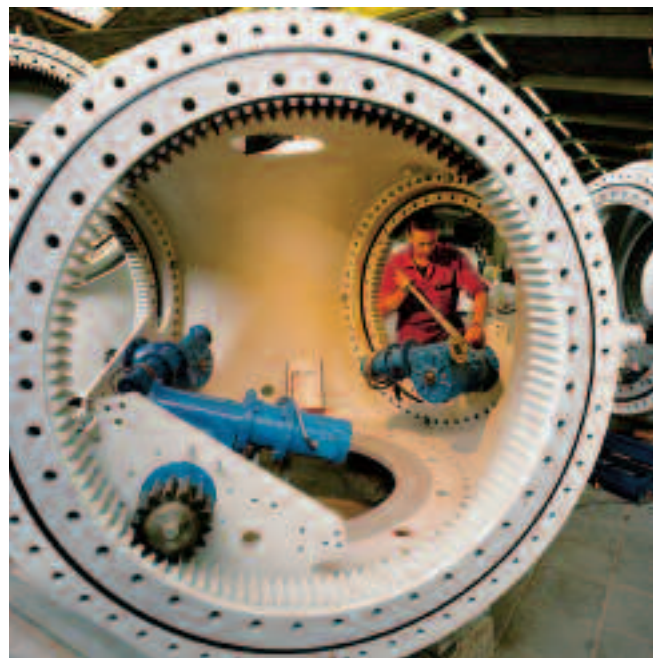
Langer werken is een serieuze optie voor veel werkgevers. Mensen kunnen worden gevraagd tijdelijk over te werken of voltijds te werken in plaats van parttime. Hierdoor zal de beroepsbevolking niet toenemen maar zal de werkcapaciteit ervan wel toenemen. Het is aannemelijk dat deze ontwikkeling zal plaatsvinden (of al plaatsvindt).

Het verhogen van de arbeidsproductiviteit is voor de meeste bedrijven een continu proces om winstgevend te blijven. Dit zal nu arbeid schaarser wordt voor alle sectoren in Zeeland

steeds belangrijker worden: hoe wordt de omzet verhoogd met hetzelfde (of lager) aantal werknemers. Innovatie is hierbij het sleutelwoord. Zeeland heeft een aantal grote kapitaalintensieve bedrijven die in het verleden goed in staat zijn geweest de arbeidsproductiviteit stelselmatig te verhogen. Dit zal in de toekomst ook het geval zijn. Maar ook alle andere sectoren, inclusief de dienstensector en openbaar bestuur moeten in staat zijn de arbeidsproductiviteit verder te verhogen. Kennis en innovatie zijn hierbij sleutelwoorden.

De vierde optie is het aantrekken van werknemers van buiten Nederland. Voor sectoren met arbeidsintensief, eenvoudig en seizoensgebonden werk is dit al jaren de normaalste zaak, zoals de fruitteelt. Voor andere sectoren ligt dat moeilijker, door immigratieregels, taal- en cultuurproblemen, concurrentie met andere landen of Nederlandse regio's, etc.

De economie van Zeeland kan blijven groeien als de arbeidsproductiviteit blijft groeien en de innovatiekracht verbeterd wordt. Vermoedelijk zal het gebrek aan personeel een sterke stimulans zijn voor de innovatie. De bruto toegevoegde waarde van Zeeland kan op deze manier blijven groeien. Wanneer de beroepsbevolking op lange termijn substantieel gaat dalen zou het desondanks kunnen betekenen dat de economie van Zeeland totaal (het Bruto Zeeuws Product) niet meer zal groeien. Per hoofd van de bevolking zal de welvaart ondanks een dalend BZP nog steeds stijgen (alleen al door de toeneemende welvaart van ouderen), wellicht is dit daarom een betere graadmeter voor de stand van de economie van Zeeland. Kortom: een krimpende beroepsbevolking zal een stimulans betekenen voor de benodigde transitie van de Zeeuwse economie. Voorwaarde is dat de innovatiekansen worden opgepakt door het Zeeuwse bedrijfsleven en de Zeeuwse overheid en instellingen.

Werkgelegenheid

De beleidsdoelstelling om de werkgelegenheid te laten groeien is bedoeld om vraag en aanbod op de arbeidsmarkt in kwantitatief opzicht op elkaar aan te laten sluiten. In de jaren tachtig was deze doelstelling zeer actueel door de stagnerende economie en bovenal een flinke jaarlijkse groei van de beroepsbevolking. Creëren van werk was de primaire doelstelling van vele achtereenvolgende kabinetten ('Werk, werk, werk'). In hoeverre is deze doelstelling anno 2007 nog actueel?

De groep werkzoekenden in Zeeland waarvoor werk gecreë-

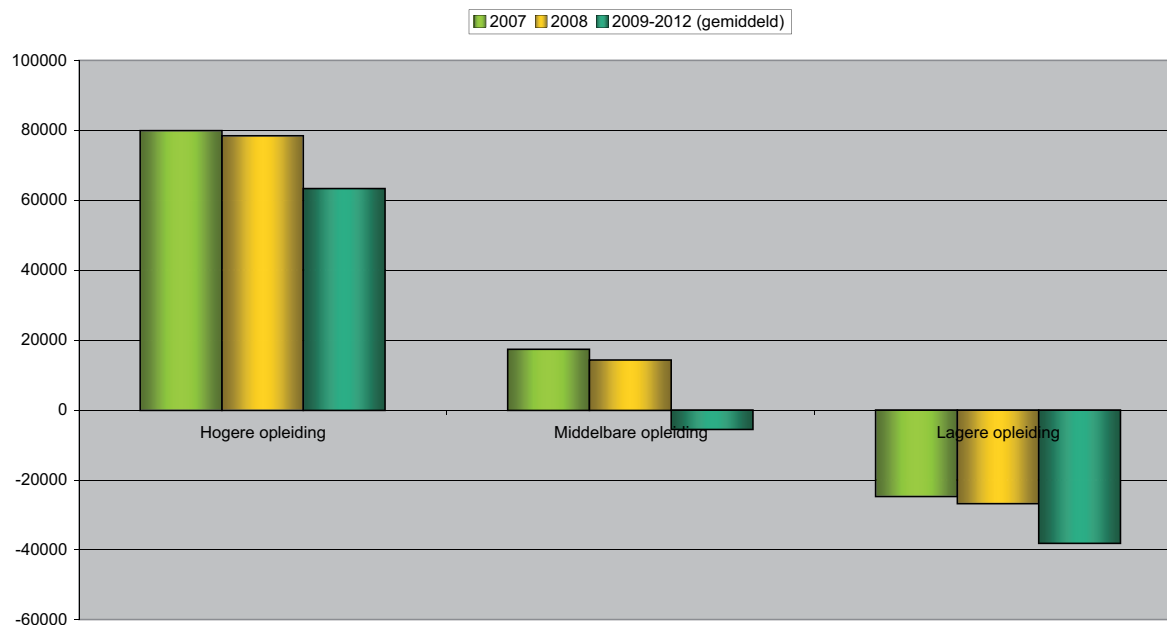
Deel C: Gevolgen per beleidsterrein

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

erd moet worden telt zo'n 8000 personen, waarmee het werkloosheidspercentage van Zeeland op 5.0% komt, de op één na laagste van Nederland.¹⁰ De werkloosheid van Zeeland (en Nederland) is sterk gezakt onder invloed van de economie en het tot stilstand komen van de groei van de potentiële beroepsbevolking. Wanneer van het aantal werkzoekenden het aantal onbemiddelbare werkzoekenden (4000) en de

benodigde frictiewerkloosheid (2%) wordt afgetrokken blijft er van dit aantal maar weinig over.¹¹ De verwachting is dat de beroepsbevolking tot 2010 nog met 5000 zal groeien. Voor deze mensen is groei van de werkgelegenheid noodzakelijk. Ter illustratie: in 2006 zijn ongeveer 4000 banen gecreëerd, en voor 2007 wordt een toename van het aantal banen op 2700 geschat.

Figuur 23a: Ontwikkeling beroepsbevolking naar opleidingsniveau (Nederland) (CWI Arbeidsprognose 2007-2012)

¹⁰. Van deze groep wordt geschat dat ongeveer 1500 bemiddelbaar is, 4000 niet bemiddelbaar en bij de rest heeft hulp nodig voor toetreding op de arbeidsmarkt.

¹¹. Als verborgen arbeidspotentieel kan het aantal pendelaars genoemd worden, waarbij het pendelsaldo zo'n 12.000 bedraagt. Het getal 12.000 is herleid door het aantal personen dat buiten Zeeland woont en in Zeeland werkt (8300) van het geschat aantal Zeeuwen dat buiten Zeeland werkt (20.000) af te trekken. Het aantal pendelaars stijgt met de groei van de welvaart en mobiliteitsmogelijkheden en wordt direct gestimuleerd door het provinciale woonmigratiebeleid. Zie ook de publicatie 'Pendel in Zeeland' 1997-2003 van de Kamer van Koophandel, Ribz en provincie Zeeland.

Het feit dat de omvang van de beroepsbevolking binnenkort zijn hoogtepunt zal bereiken betekent niet dat Zeeland op zijn lauweren kan rusten. Bekend is dat de structuur van de Zeeuwse economie kwetsbaar is door de oververtegenwoordiging van sectoren als landbouw, recreatie en industrie. Het aantrekken van bedrijven die de economische structuur versterken blijft nog steeds belangrijk om de dynamiek van de economie te versterken. De focus zou wel verlegd moeten worden naar de kwaliteit van banen. De kwaliteit moet afgestemd zijn op de bestaande en toekomstige beroepsbevolking van Zeeland, bestaande uit de huidige en de nieuwe inwoners van Zeeland. Kortom: schieten met scherp in plaats van hagel. Bekend is dat juist hoog opgeleide mensen eerder geneigd zijn voor hun werk een grote provinciegrensoverschrijdende afstand te overbruggen. Ook het opleidingsniveau van de bestaande beroepsbevolking zal sterk stijgen, zo blijkt uit de arbeidsmarktprognose van het CWI. Ook al blijft de beroepsbevolking stabiel na 2010 en krimpt het na 2020, het aantal HBO of hoger opgeleide mensen zal toch stijgen, dit ten koste van de lager opgeleide mensen (zie figuur 23a). Het is belangrijk bij het stimuleren van de Zeeuwse economie met deze ontwikkeling nadrukkelijk rekening te houden.

De algemene economische beleidsdoelstelling 'duurzame groei van de welvaart per inwoner' zou hierbij voorop moeten staan. Dit zal aan de orde komen bij het tot stand komen van het nieuwe Provinciaal Sociaal-Economische Beleid.

4.2 Arbeidsmarkt

Het huidige arbeidsmarktbeleid is bedoeld om de kloof tussen arbeidsvraag en – aanbod te verkleinen. De kloof bestaat in de praktijk uit het niet goed aansluiten in kwalitatief (naar opleidingsniveau, kennis en ervaring) opzicht van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt en in kwantitatief opzicht. Door de *kwali-*

tatieve kloof ontstaat de situatie dat er naast elkaar zowel een groot aantal openstaande vacatures als een hoog aantal werkzoekenden kan zijn. Wanneer de beroepsbevolking niet meer groeit zal de kwalitatieve aansluiting op de arbeidsmarkt extra inzet vragen. De activiteiten op het gebied van deze beleidsdoelstelling zullen daarom verder geïntensiveerd moeten worden.

De *kwantitatieve* kloof heeft vooral te maken met de arbeidsparticipatie. Het verhogen van de arbeidsparticipatie had in het verleden voornamelijk een emancipatoire achtergrond. Pas de laatste jaren kwam het aankomende arbeidstekort meer naar de voorgrond. Daarbij werd het stimuleren van de arbeidsparticipatie verbreed tot ouderen.

Wanneer de beroepsbevolking nauwelijks meer groeit als in het verleden, en op termijn zelfs gaat krimpen, is het bestaande beleid om de arbeidsparticipatie te verhogen ook in de toekomst hard nodig. De intensiteit van het beleid zou alleen versterkt moeten worden. Op rijksniveau worden daarom allerlei maatregelen genomen om ouderen te stimuleren langer te laten werken en vrouwen meer te betrekken bij het arbeidsproces. De participatiegraad heeft echter ook een plafond. De verwachting is dat deze rond de 73 % ligt.

4.3 Stimuleren innovatiekracht en arbeidsproductiviteit

Eerder is al genoemd dat verhoging van de arbeidsproductiviteit nodig zal zijn om groei van de welvaart te bereiken. Om de arbeidsproductiviteit te verhogen en een duurzame groei van de welvaart per inwoner te kunnen stimuleren is innovatie, kennisontwikkeling en kennisoverdracht onmisbaar. Het belang van innovatie, kennis en het stimuleren van de innovatiekracht van de Zeeuwse bedrijven en instellingen zal in de toekomst daarom alleen maar groter worden.

4.4 Ruimte voor bedrijvigheid

Het Provinciale beleid is er op gericht voldoende en kwalitatief goede ruimte beschikbaar te hebben voor de ontwikkeling van de Zeeuwse bedrijven en instellingen. Bij ruimte voor bedrijven moet vooral gedacht worden bedrijventerreinen, kantorenparken, havens, maar ook winkels, zorginstellingen, recreatieparken, etc.

Bij het bepalen van de ruimtebehoefte van bedrijventerreinen en kantoorlocaties vormt de beroepsbevolking de basis. De ontwikkeling van de beroepsbevolking kan echter niet één op één vertaald worden in ruimte. Andere tendensen spelen ook een rol, zoals de toenemende ruimtebehoefte per werknemer, de ontwikkeling van de diverse sectoren, de toename van bedrijven die door een lage milieuhindercategorie 'mengbaar' zijn met de functie wonen, etc. Al deze factoren worden doorgevoerd betrokken bij een ruimtebehoefteberekening.

Omdat beroepsbevolking de basis vormt voor de ruimtebehoefte, zal de behoefte aan nieuwe ruimte voor werklocaties in de nabije toekomst minder groeien en op termijn ook afnemen. Een strategie per regio moet ontwikkeld worden om nu een kwaliteitsslag te maken door transformatie van ongewenste locaties en upgrading/uitbreiding van werklocaties die goed beheerd kunnen worden en goed ontsloten zijn. Fondsvorming voor herstructurering is nu noodzakelijk, omdat uitgifte op termijn zal verminderen.

Voor andere werklocaties is de link met de demografische ontwikkelingen moeilijker te leggen. Zo spelen schaalvergrotingsprocessen of trends op het gebied van koopkracht, wonen, recreëren een veel grotere rol dan de voorspelde geringe groei of krimp van de (beroeps)bevolking.

4.5 Duurzaamheid

Het economische beleid staat een duurzame ontwikkeling

voor van de drie kapitalen afgeleid van 'people-planet-profit'. Een krappe arbeidsmarkt is een economische zorg, maar wanneer hierop ingespeeld wordt kan dit tot een positieve impuls leiden bij het streven naar een evenwichtige ontwikkeling van de drie kapitalen. In sociaal-cultureel opzicht is het positief als iedereen die wil werken ook kan werken. Dit geldt met name voor groepen die tot op heden moeilijkheden hadden om werk te vinden, zoals allochtonen, mensen met een handicap of arbeidsbeperking, ouderen, etc. Dit vraagt natuurlijk om extra inspanningen op het gebied van scholing, voorlichting en specifieke maatregelen, om dit voor elkaar te krijgen.

De demografische ontwikkelingen kunnen indirect invloed hebben op het ecologische kapitaal: minder mensen vervuilen doorgaans minder. Dit gaat natuurlijk niet op als de ecologische 'footprint' per inwoner sterker groeit. Een krappe ar-

beidsmarkt kan echter stimulerend werken voor innovatie (zie eerder), en innovatie kan een stimulans betekenen voor het ecologisch kapitaal; het ligt eraan hoe het aangewend wordt. Over het economische kapitaal, of de 'profit' is eerder al aangegeven dat een demografische krimp geen economische krimp hoeft te veroorzaken, mits er inspanningen worden geleverd op het gebied van innovatie, arbeidsproductiviteit, scholing en verhoging arbeidsparticipatie.

Kortom: de duurzaamheidsdriehoek kan door demografische processen beter in evenwicht gebracht worden, wanneer er extra inspanningen worden gepleegd op allerlei fronten.

4.6 Uitdagingen

- * De uitdaging is om bij een stabiele of dalende bevolking de welvaart duurzaam te laten stijgen. Dit kan mits:
 - De arbeidsparticipatie blijft groeien
 - Omscholing en scholing van het bestaande arbeidsaanbod mogelijk is.
 - De arbeidsproductiviteit verhoogd wordt door investeringen en innovatie.
 - Vernieuwende, hoogwaardige bedrijven naar Zeeland gehaald kunnen worden die de economische structuur van Zeeland een impuls kunnen geven.

- Niet vervulbare vacatures opgevuld kunnen worden met werknemers van buiten Zeeland en Nederland.

* Hierbij geldt dat:

- Groei van de werkgelegenheid is op korte termijn nog noodzakelijk. Zoals het er nu uitziet zal na 2010 in absolute zin geen groei van de werkgelegenheid nodig zijn. In kwalitatief opzicht is er meer nodig: de groei van de hoogopgeleide beroepsbevolking blijft doorgaan. Het creëren van banen voor hoogopgeleide mensen blijft nodig. Het mes snijdt daarbij aan twee kanten omdat hoogopgeleide mensen veel eerder geneigd zijn over een langere afstand te verhuizen voor werk.
- De jaarlijkse groei van de ruimtebehoefte voor bedrijventerreinen en kantoren zal afnemen, en op termijn zal de ruimtebehoefte zelf zelfs afnemen. Dit vraagt om een andere ontwikkelings- en beheersstrategie. In het Omgevingsplan is hierop geanticipeerd door per regio een bedrijventereinenprogramma op te laten stellen om vraag en aanbod. De uitdaging hierbij is om vraag en aanbod zowel kwalitatief als kwantitatief in evenwicht te brengen onder de toekomstige veranderende omstandigheden.

5. Gevolgen voor zorg, welzijn, onderwijs en voorzieningen

Conclusies demografie en zorg, welzijn en voorzieningen:

- Het aantal mensen in Zeeland zal niet substantieel meer groeien en zal op termijn dalen
- In sommige regio's is nu sprake van een lichte bevolkingskrimp en andere regio's pas op langere termijn
- 60% van de Zeeuwse kernen is het afgelopen jaar gekrompen
- Het aantal actieve ouderen (60-80) groeit de komende 25 jaar flink met ± 30.000 (of 40%), het aantal inwoners tussen 30-60 jaar daalt met een zelfde aantal
- Aantal jongeren daalt licht (± 10.000 of 14%) en stabiliseert daarna
- Tehuisbevolking krimpt voorlopig door extramuralisatie en stijgt na 2030 door groei van 80+ers
- Het aantal niet-Westerse allochtonen zal met ongeveer 11.000 toenemen, het aantal Westerse allochtonen zal nauwelijks stijgen

Beleidsdoelstellingen economie:

- Participatie: Volwaardige deelname van iedereen aan de samenleving op sociaal en cultureel gebied
- Zorg: Kwalitatief goede zorg voor alle inwoners van Zeeland
- Onderwijs/winkelvoorzieningen: Behoud en versterking van de kwaliteit en een compleet aanbod van detailhandels en onderwijsvoorzieningen

5.1 Participatie

Het Provinciale sociale en culturele beleid staat een volwaardige participatie van de inwoners van Zeeland voor. Dit vraagt om een kwalitatief goed, toegankelijk, betaalbaar en goed

gespreid aanbod van allerlei voorzieningen. Bekend is dat het voorzieningenaanbod afhankelijk is van voldoende vraag, dus ook van het aantal mensen. Hieronder wordt per bevolkingsgroep (die elkaar soms overlappen), de gevolgen weergegeven van de demografische ontwikkelingen voor de verschillende voorzieningen.

5.1.1. Allochtonen

Het aantal niet-Westerse allochtonen zal, in tegenstelling tot het aantal Westerse, substantieel stijgen. In par. 2.9 is al aan de orde gekomen dat verwacht wordt dat met name de immigratie uit Oost-Europa zal toenemen. Deze toename zal structureel zijn. Het is wenselijk dat deze nieuwe groepen in de Zeeuwse samenleving worden opgenomen en dat deze volwaardig kunnen deelnemen aan de Zeeuwse samenleving. Het is daarom aan te bevelen hierop te anticiperen. Het bieden van goede mogelijkheden om te participeren (bijvoorbeeld het faciliteren van een sociaal-culturele voorziening voor een bevolkingsgroep) kunnen een aanbeveling zijn voor andere immigranten om ook naar Zeeland te komen. Anderzijds bestaat de mogelijkheid dat een dergelijke voorziening de integratie in de Zeeuwse samenleving in de weg staat.

5.1.2. Jongeren

Het beeld van Zeeuwse jongeren is dat zij Zeeland verlaten voor studie of werk en nooit meer terugkomen. Uit de leeftijdsspecifieke migratiecijfers blijkt dat inderdaad veel jongeren tussen 15 en 24 Zeeland verlaten voor studie aan een (hogere)opleiding die in Zeeland niet beschikbaar is. Elk jaar gaat dit per saldo om zo'n 1000 jongeren.

Bij de andere leeftijdsgroepen is juist een vestigingsoverschot te zien, zodanig dat het vertrek van de jongeren gecompenseerd wordt (zie ook figuur 7 van bijlage 1). Hierbij gaat het

niet alleen om 'pensioenmigranten' in de oudere leeftijdscategorieën maar ook om jonge gezinnen.

Het aantal jongeren in Zeeland daalt de komende jaren met zo'n 15%, waarbij de daling zich eerst manifesteert bij de jongste bevolkingsgroepen en gedurende de komende 20 jaar bij steeds oudere groepen. Deze daling zal geen grote impact hebben op voorzieningen die toegespitst zijn op jongeren.

De voorgespiegelde daling is echter een gemiddelde voor heel Zeeland. De daling kan in sommige gebieden oplopen tot zo'n 30% waardoor het bestaan van sommige activiteiten en verenigingen onder druk komt te staan. Sportclubs en andere verenigingen waar veel jongeren bij aangesloten zijn zullen de daling op moeten vangen. De uitdaging voor de toekomst is het in stand houden van voorzieningen voor jongeren door het zoeken naar slimme combinaties, gemeenschappelijke faciliteiten en/of concentratie.

5.1.3. Middengroep

De groep tussen 30 en 60 jaar zal de komende jaren kleiner worden. Juist deze groep ondergaan een 'spitsuur' periode door de zorg voor kinderen en ouders en het opbouwen van een carrière. In deze leeftijdsgroep verhuizen meer mensen naar Zeeland dan dat ze vertrekken. Het gaat hierbij om relatief hoogopgeleide mensen met elders opgebouwd vermogen (Wonen in Zeeland, 2007). Deze groep zoekt de rust en ruimte van Zeeland als ze in kinderen krijgen of als de carrière wordt afgebouwd. Het gaat hierbij voornamelijk mensen uit de provincies Brabant en Zuid-Holland.

5.1.4. Ouderen

Het aantal ouderen in de leeftijdsgroep 60-80 jaar zal de komende jaren sterk toenemen (de 80+ ers vooral na 2030). De leeftijdsgroep 60-80 jaar wordt niet voor niets 'Actieve Ouderdom' genoemd. Het gaat hierbij om mensen die over het algemeen niet achter de geraniums blijven zitten maar nog actief zijn in vrijwilligerswerk, sport en vrije tijd. Mensen in deze groep zijn over het algemeen langer actief dan voorheen, hoger opgeleid, vermogender en ook mobieler (in de zin van fietsactieradius en beschikking over rijbewijs en auto).

Deze combinatie zou betekenen dat voorzieningen, waar vooral deze groep ouderen veel gebruik van maken, meer draagvlak krijgen. Te denken valt aan het gebruik van cultuurvoorzieningen. Een positief punt is ook dat de omvang van vrijwilligerswerk zal kunnen toenemen wanneer vrijwilligersorganisaties deze groep aan zich weet te binden.

5.2. Zorg

Het Provinciale beleid op het gebied van zorg is er op gericht te streven naar een kwalitatief goede zorg voor alle inwoners van Zeeland. De verwachting is dat de zorgvraag in de toekomst zal veranderen als gevolg van demografische processen. Het is bekend dat ouderen meer gebruik (moeten) maken van zorgvoorzieningen dan jongeren, dus zal dit gevolgen hebben in kwantitatieve zin voor de zorgvraag.

In figuur 24 is de toekomstige ontwikkeling van de verschillen-

de soorten zorggebruik weergegeven, waarbij het zorggebruik per leeftijdsgroep in 2006 als uitgangspunt is genomen. Verandering in zorggebruik is in dit figuur alleen het gevolg van demografische processen en niet van een toename in zorggebruik per inwoner van Zeeland. Het zorggebruik zal als gevolg van de demografische ontwikkeling van Zeeland tot 2030 groeien voor elke soort zorg. Het aantal ziekenhuisopnamen en het medicijngebruik stijgt het meest (zo'n 12%), het tandartsbezoek daalt door het lagere tandartsbezoek van ouderen.

Uit figuur 24 blijkt niet dat het zorggebruik sterk zal stijgen door de demografische ontwikkeling van de Zeeuwse bevolking. Bij de zorgsoort met de sterkste stijging (ziekenhuisopnamen en medicijngebruik) is sprake van een jaarlijkse groei van slechts 0,4% terwijl de andere zorgsoorten minder stijgen of, in het geval van tandartsbezoek, licht dalen. Andere ontwikkelingen, zoals een toenemend of afnemend gebruik van zorgvoorzieningen per hoofd van de bevolking, kan een ander beeld geven. Van een stijgende trend is de afgelopen jaren echter geen sprake geweest, zo blijkt uit cijfers van het CBS. Gezien de beperkte groei van het zorggebruik is daarom te verwachten dat het huidige zorgvoorzieningsniveau in Zeeland slechts een lichte stijging van het zorggebruik hoeft te verwachten.

Het beeld dat er door de komende vergrijzing *en masse* ziekenhuisbedden bijgezet moeten worden en nieuwe huisarts of specialist praktijken geopend moeten worden lijkt dus niet terecht. Vermoedelijk kunnen de huidige zorgvoorzieningen op het gebied van ziektezorg de voorspelde lichte groei grotendeels zonder uitbreiding opvangen, evenals de lichte krimp in zorggebruik na 2030.

De bovengenoemde vormen van zorggebruik zijn echter niet

Deel C: Gevolgen per beleidsterrein

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

volledig, het betreft voornamelijk zorg voor zieken. Andere zorgsectoren, zoals verpleeghuizen, zorgwoningen, thuiszorg, hulpmiddelen, welzijnsdiensten/wmo), etc. zijn bij uitstek gevoelig voor demografische ontwikkelingen¹². Omdat deze sectoren voornamelijk door het oudere deel van de bevolking wordt gebruikt kan verwacht worden dat het gebruik hiervan hetzelfde zal stijgen als de stijging van het aantal ouderen. Hier is dus juist wél een forse groei van zorgbehoefte te verwachten. Ook het arbeidsmarktvraagstuk (handen aan het bed) is hierbij een belangrijk vraagstuk. De jeugdzorg is juist een deel van de zorgsector waar een afname van de vraag te

verwachten is (ervan uitgaande dat de vraag relatief ook gelijk blijft).

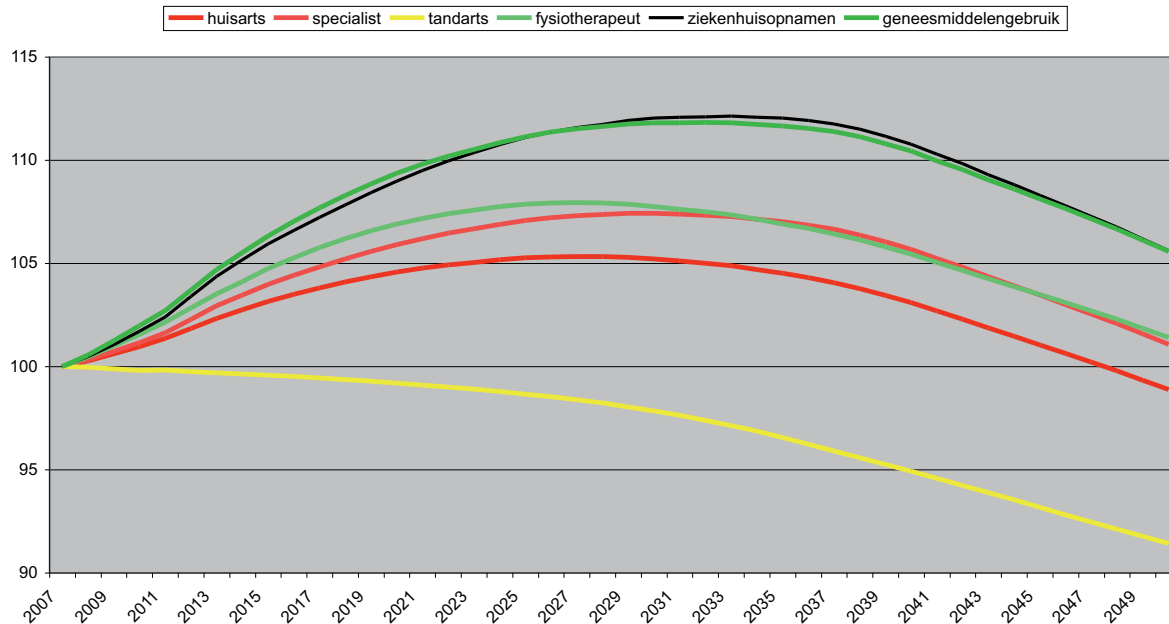
5.3. Onderwijs

Door de daling van het aantal geboortes zullen de komende jaren het aantal kinderen in de verschillende leeftijdsgroepen met 15% dalen. Op dit moment is het aantal kinderen van 0-4 jaar aan het dalen, wat gevolgen kan hebben voor kraamzorgorganisaties, peuterspeelzalen en kinderdagverblijven. Het aantal basisschoolleerlingen zal vervolgens de komende jaren ook gaan dalen. De verschillen tussen gemeenten zijn

¹². Hiervan zijn geen standaard leeftijdsspecifieke gegevens over het gebruik openbaar beschikbaar. Vandaar dat deze bij en prognose over zorggebruik buiten beschouwing zijn gebleven.

Figuur 24: Geïndexeerd verloop zorggebruik in Zeeland 2007-2050 als gevolg van demografische ontwikkelingen (2007=100)

echter groot, waarbij gemeenten die met percentages van –20 of –30% (Borsele, Schouwen-Duiveland, Veere, Hulst, Terneuzen en Sluis) mogelijk geconfronteerd worden met noodgedwongen sluiting van basisscholen (zie figuur 8 en figuur 2 van bijlage 2).

In de periode na 2020 blijft de groep basisschoolleerlingen min of meer stabiel, terwijl sommige gemeenten tussen 2020 en 2030 een lichte groei laten zien van 11 (Borsele) of 12 % (Goes).

Scholengemeenschappen voor voortgezet onderwijs zullen op

langere termijn eenzelfde daling kunnen verwachten, maar door de grotere schaal van deze scholengemeenschappen zal dit vermoedelijk hooguit leiden tot een heroverweging van een schoollocatie/filiaal. Op korte termijn krijgen deze scholengemeenschappen te maken met een lichte stijging.

De Hogeschool Zeeland zal op basis van demografische ontwikkeling de komende jaren te maken kunnen krijgen met een groei van het aantal studenten. Na 2020 zal ook het aantal potentiële Zeeuwse studenten dalen met 15%.

5.4 Overige voorzieningen

Hoewel de bevolkingsontwikkeling van Zeeland voorlopig stabiel blijft en pas op lange termijn licht gaat krimpen, blijkt dat de meerderheid van alle kernen in Zeeland al krimpt (zie 2.3). Het gaat hierbij echter niet om grote getallen, hooguit tientallen. Wanneer de bevolking van een dorp krimpt, heeft dit gevolgen voor het draagvlak van voorzieningen, zoals scholen, winkels, banken, postkantoor of buurthuis. Er zijn echter ontwikkelingen gaande die van een veel grotere invloed zijn op de levensvatbaarheid van voorzieningen dan het verlies van een beperkt aantal inwoners. Twee kunnen er hier worden genoemd:

- * De belangrijkste ontwikkeling is de schaalvergrotingstendens. De continue strijd om kosten te drukken leidt tot concentratie en samenvoeging van diensten en voorzieningen.

Deze tendens is al decennia aan de gang. Terugblikkend heeft dit een grote slag toegebracht aan het voorzieningenpakket in de dorpen, ondanks dat de bevolking in bijna alle dorpen is gegroeid.

- * De mobiliteit van de bevolking neemt steeds verder toe (zie ook hoofdstuk 6) en is de afgelopen jaren enorm gegroeid. De keuzevrijheid is daardoor sterk vergroot waardoor bewoners niet meer afhankelijk zijn van de voorzieningen in hun eigen dorp. Wanneer de kwaliteit elders beter is, heeft men doorgaans geen moeite om een stukje verder te rijden.

Een vast recept om de teruglopende voorzieningen te behouden is het aantrekken van nieuwe inwoners door woningen bij te bouwen. Gebleken is dat dit niet altijd heeft geleid tot het gewenste resultaat. Woningen worden immers voor het grootste gedeelte afgenomen door bestaande bewoners in een gebied. Extra woningen betekent eerder een snellere verzadiging van de woningmarkt en een versnelling van de huishoudenverkleining. Het is daarom te simpel om te denken dat het bouwen van één huis het dorp één gezin met kinderen extra geeft (zie ook hoofdstuk 3).

Voor de voorzieningen is het, naast voldoende woningen, minstens zo belangrijk om de kwaliteit en aantrekkelijkheid van de voorzieningen op peil te houden. Dit kan bijvoorbeeld gedaan worden door voorzieningen te concentreren en de openbare ruimte en parkeergelegenheid aantrekkelijk te maken. Het voorzieningenpakket zelf kan verbreed en verdiept worden door het zoeken van slimme combinaties. Een veel toegepast voorbeeld is de inrichting van postagentschappen in supermarkten. Op dit moment zijn andere combinaties in ontwikkeling, waarbij de bouw van zorgwoningen de drager is voor een combinatie met winkel, zorg en welzijnvoorzieningen. Ook het toepassen van ICT-toepassingen kan leiden tot het behoud en versterking van het draagvlak van voorzienin-

gen, of mobiele voorzieningen. Op dit moment worden dergelijke voorzieningen financieel gesteund met een subsidie voor de inrichting van dergelijke centra. Als de financiële haalbaarheid van dergelijke centra verder onder druk komen te staan zou deze provinciale subsidiestroom wellicht moeten worden uitgebreid of verbreed naar subsidie van bouwkosten. Overigens staat de financiële onderbouwing van de decentralisatie van zorgvoorzieningen in kleine eenheden (extramuralisatie) onder druk waardoor combinatie met andere voorzieningen minder makkelijk zal worden.

Lessen van andere regio's in Europa leren ons dat de kwaliteit van het voorzieningenaanbod essentieel. De krimp van een regio kan verlopen dan van tevoren voorspeld door verschrapping van het voorzieningenaanbod in de centra. Dit zet een vliegwieleffect in werking van migratie naar andere kernen in de nabijheid die aanmerkelijk beter voorzien zijn. Het voorzieningenaanbod in het hart van een dorp of stad verdient zou daarom de hoogste prioriteit verdienen. Investerings hebben hier waarschijnlijk meer rendement, omdat de invloedssfeer van een verpauperde winkelstraat reikt tot het gehele centrum. Het centrum van een dorp of stad is het visitekaartje waaraan de identiteit ontleend wordt.

Door een goede monitoring moeten negatieve ontwikkelingen (zoals leegstand of afwaardering) tijdig gesignaleerd worden zodat maatregelen genomen kunnen worden. Het inkrimpen van het centrumgebied waarbij de verblijfskwaliteit verbeterd wordt is daarbij te verkiezen boven een centrum als een verrot gebit.

De kleinschaligheid van Zeeland kan bij het omgaan met krimpprocessen in relatie tot voorzieningen een voordeel zijn. Voorbeelden uit het buitenland (bijv. de regio Värmland, Zweden) laten zien dat kleinschalige gemeenschappen eerder

in staat zijn om de negatieve gevolgen van bevolkingskrimp tegen te gaan. Door een groot verantwoordelijkheids- en gemeenschapsgevoel en omvangrijke sociale netwerken worden creatieve verbindingen geslagen tussen personen, organisaties en clubs waardoor voorzieningen toch in stand kunnen worden gehouden. Activiteiten die gericht zijn op het versterken van de sociale samenhang en het inzichtelijk maken van de behoeften van dorp- en wijkgemeenschappen, zoals de zogenaamde 'dorpsblik' projecten, kunnen hier een belangrijke bijdrage aan leveren.

5.5 Uitdagingen

Op het gebied van zorg, welzijn, onderwijs en voorzieningen zijn volgende uitdagingen belangrijk:

- * Door afname van bevolking of verandering van bevolkings-samenstelling staan voorzieningen onder druk. Om voorzieningen in een dorp te behouden en te versterken is het belangrijk:

Deel C: Gevolgen per beleidsterrein

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

- Bestaande voorzieningen binnen een kern of wijk te concentreren en door de openbare ruimte en parkeergelegenheid aantrekkelijker te maken. Het centrum moet het aantrekkelijk visitekaartje van de stad of dorp zijn en blijven.
- Gezocht moet worden naar slimme combinaties in dorps- en wijkcentra tussen diverse voorzieningen met (zorg)-wonen, werken en recreatie waardoor voorzieningen elkaar op de been kunnen houden.
- * Maatschappelijke betrokkenheid van dorps- en wijkbewoners kan de sleutel zijn van het succes bij het behoud van de leefbaarheid in krimpende of niet groeiende kernen. De uitdaging is om dit soort initiatieven uit te lokken en te stimuleren.
- * Er ligt in de toekomst een belangrijke uitdaging om de maatschappelijke participatie van allochtone nieuwe Zeeuwen te bevorderen.

De paden om in te spelen op de demografische ontwikkelingen zijn op het vlak van zorg, welzijn, onderwijs en voorzieningen in grotere mate verkend dan bij het aspect wonen. Meerdere initiatieven en pilots zijn of worden al in gang gezet op het gebied van combinaties van voorzieningen, leefbaarheid ouderen, etc. Voor de toekomst is het belangrijk de opgedane ervaringen te delen en verbreden met andere sectoren.

6. Gevolgen voor de mobiliteit

Conclusies demografie en mobiliteit:

- Meer ouderen
- minder jongeren
- Stabilisatie bevolkingsopvang, op termijn krimp
- Op korte termijn nog (kleine) groei beroepsbevolking, daarna stabilisatie en krimp

Beleidsdoelstellingen mobiliteit:

- een zo hoog mogelijk openbaar vervoersniveau op een zo klein mogelijke afstand tot de burger
- Een adequaat wegennetwerk, toegerust voor goede doorstroming tijdens pieken (spits)

6.1 Openbaar vervoer

Het teruglopend aantal scholieren vanaf 2015 (zie § 2.5) betekent een afname van het gebruik van het openbaar vervoer. In Zeeland wordt het openbaar vervoer voor een groot deel gebruikt door scholieren. Ouderen maken ook meer gebruik van het openbaar vervoer, waardoor de afname door scholieren gecompenseerd kan worden. Scholieren maken echter doorgaans van andere trajecten en tijdstippen gebruik dan ouderen. De verwachting is ook dat het gebruik van het openbaar vervoer door ouderen op termijn relatief lager zal zijn door de toenemende automobilititeit van deze groep. Meer en meer ouderen zullen de beschikking over een auto en rijbewijs hebben. Al met al is het de vraag of het gebruik van het openbaar vervoer zal groeien door de demografische ontwikkelingen. Hoe dan ook zal er een verschuiving van vraag naar OV plaatsvinden (in het kort: van leerlingen naar ouderen) waarop het aanbod zal moeten inspelen.

Wanneer in een regio de bevolking en daardoor de vraag naar

openbaar vervoer krimpt, komt de frequentie en kwaliteit van de openbaar vervoersverbindingen onder druk te staan. Vraaggestuurde vervoersvormen (belbus) zal hierdoor meer en meer en zo laagdrempelig mogelijk toegepast moeten worden.

Belangrijk is ook om bij locatiekeuze van nieuwbouw van appartementen of woonzorgcomplexen te zorgen voor de aanwezigheid van een OV-halte en de nabijheid te voet van voorzieningen. Op deze manier blijft het draagvlak voor de centra sterker en worden OV-voorzieningen beter gebruikt. Dit komt de leefbaarheid van dorpen ten goede.

Door een toename van ouderen zal er een grotere vraag komen naar openbaar vervoer ten behoeve van vrije tijd en vakantie. Het reguliere OV heeft voldoende capaciteit om in de daluren meer sociaal-recreatief verkeer te verwerken.

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

Recreatief OV in vakantiezones (kustgebieden) zal echter actief in moeten spelen op seizoensverlenging als gevolg van het grotere aanbod aan oudere vakantiegasten.

6.2 Automobilititeit

Voor het wegverkeer is de ontwikkeling van de beroepsbevolking het meest bepalend. De wegcapaciteit wordt doorgaans ingericht op de zogenaamde 'spitspieken'. De spitspieken zullen na 2010, wanneer de beroepsbevolking op een stabiel niveau blijft waarschijnlijk niet meer groeien en afvlakken. In enkele regio's in Zeeland blijft de beroepsbevolking wel groeien (Tholen en de Bevelanden), zodat er daar mogelijk lokaal wel knelpunten kunnen ontstaan. Wanneer de plannen voor de N62, N57 en N61 gerealiseerd zijn lijkt het erop dat de capaciteit van het wegennet van Zeeland niet substantieel meer te worden uitgebreid (lokale knelpunten daargelaten). Overigens zijn hierbij de demografische ontwikkelingen over de provincie/landsgrenzen niet in ogenschouw genomen, evenals de groei van de logistieke bewegingen door de havenontwikkelingen. Ook de toenemende pendel, bijvoorbeeld via de N59 valt buiten de scope van een bevolkingsprognose. De resultaten van het nieuwe verkeersmodel "Nieuw Regionaal Model (NRM) Zuid zullen daarom nog afgewacht moeten worden voor een definitieve conclusie getrokken kan worden.

In Zeeland is vakantieverkeer voor een belangrijk deel bepalend bij de capaciteitsknelpunten. De verwachting is dat de seizoensverlenging als gevolg van de gewijzigde bevolkingsopbouw de grootste knelpunten in de hoogzomer zal doen afvlakken. In het voor- en naseizoen echter kunnen zich mogelijk anderszins nieuwe problemen manifesteren.

6.3. uitdagingen

* Op het gebied van openbaar vervoer is de uitdaging om het

aanbod kwalitatief en kwantitatief af te stemmen op de in de toekomst door demografische ontwikkelingen veranderende vraag (minder leerlingenvervoer, meer ouderen). Dit zou kunnen leiden tot:

Deel C: Gevolgen per beleidsterrein

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

- Meer vraag ontstaan naar vraaggestuurde vervoersvormen.
- Een belangrijke rol van OV bij ruimtelijke sturing van woonzorgcomplexen (of andere meergezinswoningen toegesneden op ouderen) en voorzieningen.
- Recreatief OV, zowel in de kustzones als gekoppeld aan stedelijk transferia, zal in moeten spelen op seizoensverlenging.

* Wegen zijn nu toegerust op hun capaciteit. Na de verdubbeling van de N62 en aanpak van N61 en N57 zal capaciteitsuitbreiding op basis van demografische ontwikkelingen niet nodig zijn. Ontwikkelingen in de havens en op het gebied van pendel kan hier wel aanleiding toe geven.

7. Financiële gevolgen

De loop van de bevolking kan op verschillende manieren financiële gevolgen hebben. Hieronder wordt voor gemeenten, provincie en investeringen in het algemeen weergegeven in hoeverre de demografische ontwikkeling van Zeeland gevolgen zouden kunnen hebben.

Gemeentefonds

De begroting van gemeenten bestaat voor 30% uit de algemene uitkering uit het gemeentefonds. Het gemeentefonds wordt verdeeld aan de hand van een groot aantal maatstaven. Via de maatstaf inwoners wordt ongeveer 20 tot 30% verdeeld. Een daling van het aantal inwoners heeft dus direct gevolgen voor de hoogte van de algemene uitkering. Per inwoner ongeveer € 200 voor ouderen tot € 500 voor jongeren.

De verdeling van de algemene uitkering is kostengeoriënteerd. Een daling van het aantal inwoners zou dus naast een daling van de algemene uitkering ook een daling van de gemeentelijke kosten met zich mee moeten brengen. Het is de vraag of die relatie even sterk aanwezig is als bij een stijging van het aantal inwoners. De Raad voor de Financiële Verhoudingen gaat in maart 2008 een advies uitbrengen over de mogelijke gevolgen van de bevolkingsdaling voor het openbaar bestuur en de financiële verhoudingen.

Provinciefonds

De inkomsten op de begroting van de provincie Zeeland bestaat voor een groot deel uit de uitkering door het Rijk uit het provinciefonds. Ook dit fonds wordt aan de hand van een aantal maatstaven verdeeld over de provincies. Ter bepaling van de provinciefondsuitkering wordt een model gebruikt met een aantal variabelen waaronder de bevolkingsaantallen van

alle provincies. In het model zit echter ook een sleutel waardoor relatief kleine provincies worden beschermd. Dit met als doel om ook kleine provincies hun basisvoorzieningen in stand te kunnen laten houden.

Praktisch betekent dit dat in het model gerekend wordt met een minimaal aantal inwoners van 640.000 inwoners per provincie, ook al is dit in werkelijkheid lager. Voor Zeeland betekent dit, dat het directe effect van de verwachte bevolkingsafname op lange termijn voor de provinciefondsuitkering vrijwel nihil is. In het model wordt immers gerekend met het minimale inwonertal van 640.000 inwoners.

Wel ontstaat er een effect doordat de inwoneraantallen bij de overige provincies muteren. Dit indirecte effect is voor de provincie Zeeland circa -/- € 49.000,- negatief per jaar. Uitgaande van een jaarlijkse provinciefondsuitkering voor Zeeland van € 74.435.000,- is dit een negatief effect van -/- 0,07% van de jaarlijkse provinciefondsuitkering.

De daling van het aantal inwoners heeft tevens een negatief effect op de ontvangsten van de motorrijtuigenbelasting. In

het provinciefondsmodel zit echter een sleutel die de daling van de motorrijtuigenbelastingopbrengst in een provincie compenseert, door een toename van de provinciefondsuitkering. Per saldo is het effect van een bevolkingsafname op de opbrengst motorrijtuigenbelasting dan ook marginaal.

Bij het provinciefondsmodel wordt bekeken of de verdeling herzien moet worden. Dit betekent dat dit model wellicht ingrijpend zal veranderen.

Investerings

De komende jaren zal de behoefte aan woningen en bedrijventerreinen nog jaarlijks toenemen. Deze jaarlijkse groei neemt wel af totdat in om en nabij 2030 de woningbehoefte zal afnemen, voor bedrijventerreinen ligt dit ergens tussen 2020 en 2040 (afhankelijk van het CPB-scenario).

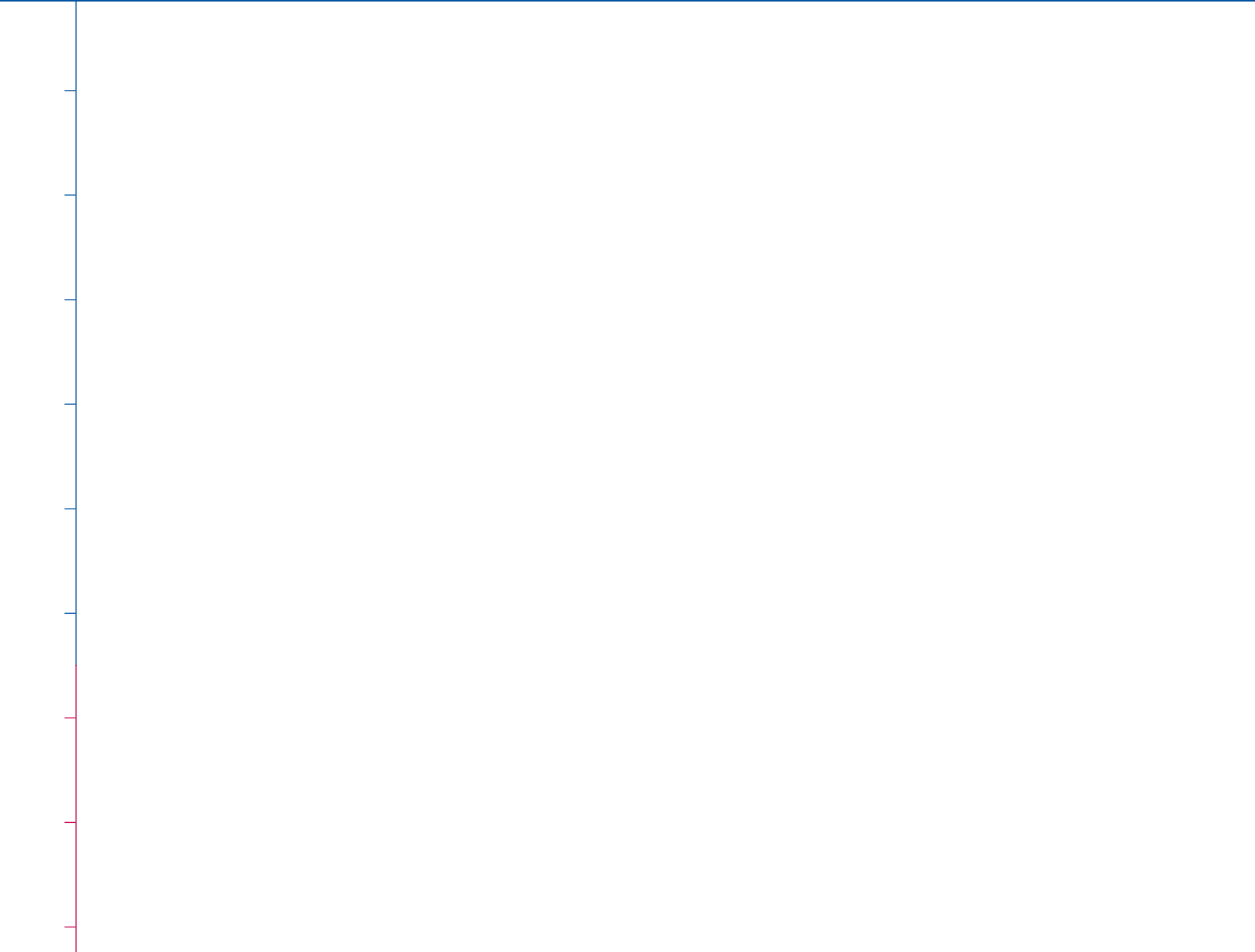
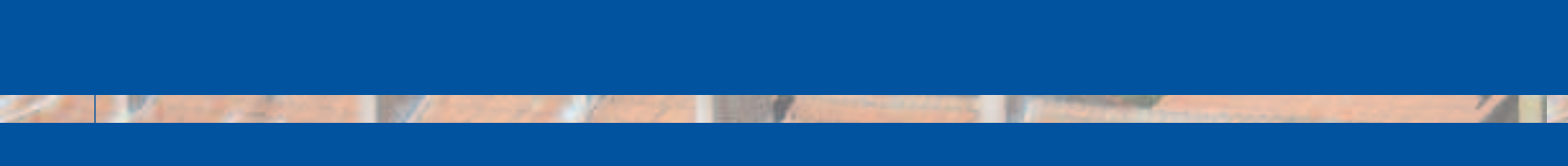
De woningmarkt zal door deze ontwikkelingen ontspannen worden waardoor de prijs van woningen waarschijnlijk niet meer zo hard zal groeien als in het verleden. Ook het aantal te bouwen woningen zal afnemen. Dit heeft gevolgen voor de winstmarge op de verkoop van woningen voor ontwikkelaars. Ook voor grondeigenaren (ontwikkelaars, gemeenten en particulieren) zal de winst minder groot zijn bij een bestemmingswijziging. Het 'opbrengend vermogen' van woningbouw staat hierdoor in de toekomst onder druk. Dit opbrengend vermogen wordt nu nog ingezet om niet rendabele investeringen te kunnen financieren, zoals natuurontwikkeling, landschappelijke netwerken (rood voor groen) of maatschappelijke voorzieningen, herstructurering van woningen of bedrijventerreinen (rood voor rood). Wanneer het opbrengend vermogen van woningbouw onder druk komt te staan, komen hiermee ook instrumenten als rood-voor-groen, rood-voor-rood of verevening op de helling te staan. Deze instrumenten staan centraal

om doelstellingen uit het Omgevingsplan te kunnen bereiken. Hoe ontspannender de woningmarkt, hoe minder het opbrengend vermogen van woningen zal zijn. Dit is een probleem die in alle regio's met een geringe huishoudengroei aan de orde is. Een oplossing hiervoor ligt echter niet voorhanden. Belangrijk op dit moment is om te beseffen dat het opbrengend vermogen van woningen zal verkleinen op termijn en daardoor investeringen in kwaliteit op de helling komen te staan. Dit terwijl behoud en versterking van kwaliteit (op het gebied van wonen, werken, welzijn, natuur en landschap) essentieel zal zijn in krimpende gebieden. Dit besef zal bij alle partijen op alle niveaus aanwezig moeten zijn. Wanneer de problematiek van gebieden met een stabiele of krimpende bevolking bij iedereen op het netvlies staat is er immers een grotere kans op een oplossing.

Bij bedrijventerreinen is iets soortgelijks aan de hand, al is de markt voor bedrijventerreinen een geheel andere. Van marktwerking is hierbij nauwelijks sprake omdat uitgifte voornamelijk door overheden gebeurd die niet zozeer oog hebben voor winst op uitgifte dan wel het accommoderen van zoveel mogelijk bedrijven. Vraag en aanbod is hierdoor kwalitatief en kwantitatief niet in evenwicht.

Wanneer er minder behoefte is aan bedrijventerreinen, betekent dit dat een herstructureringsfonds minder snel gevuld wordt, zodat ook minder bedrijventerreinen geherstructureerd kunnen worden. De armslag om een kwaliteitsimpuls te brengen in het totale bedrijventerreinenareaal wordt hierdoor kleiner. Bij het vaststellen van de hoogte van een bijdrage per vierkante meter nieuw uit te geven bedrijventerrein zou dit aspect een rol kunnen spelen, om ook op de lange termijn kwalitatief goede bedrijventerreinen in Zeeland te kunnen bieden.

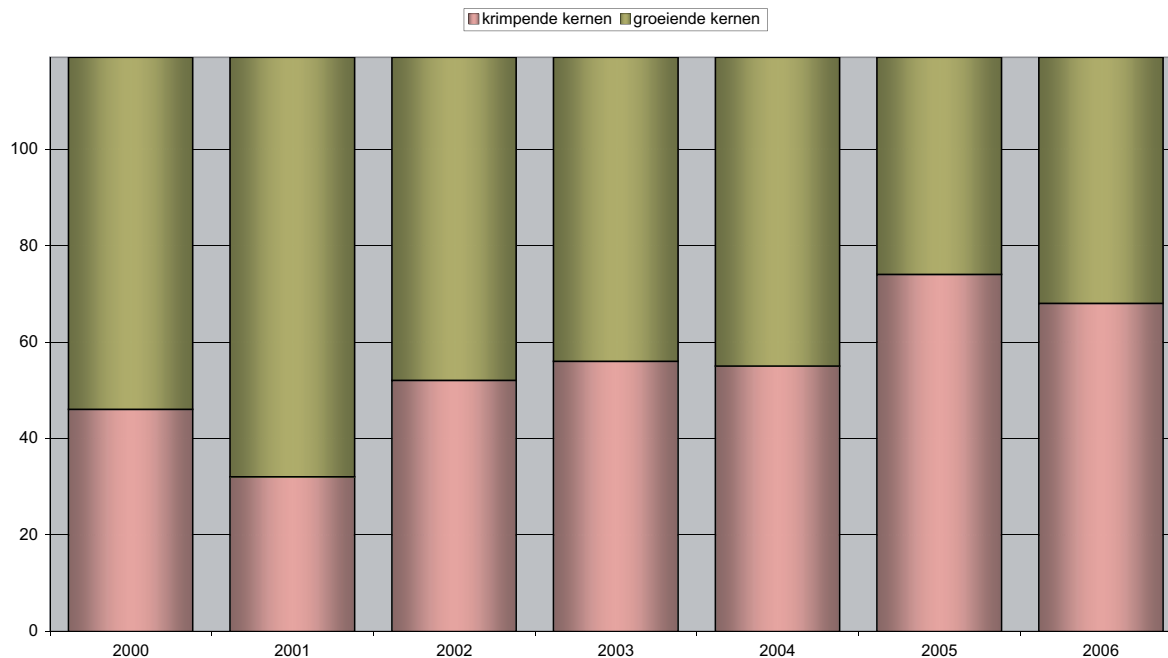

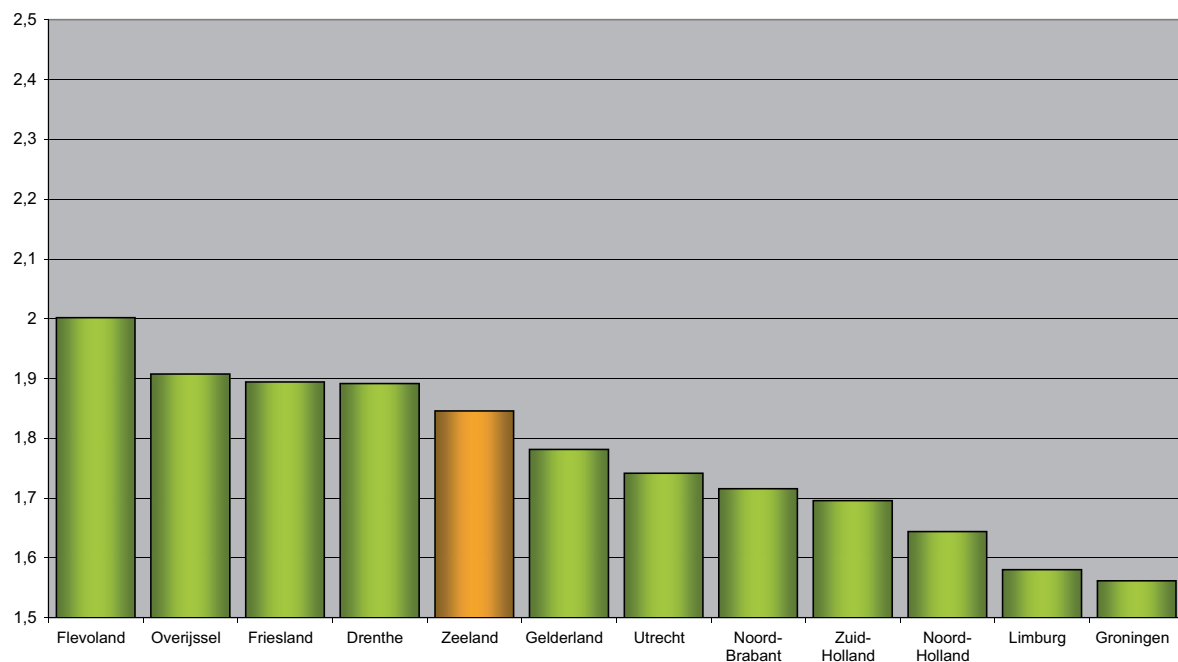
Bijlage 1

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

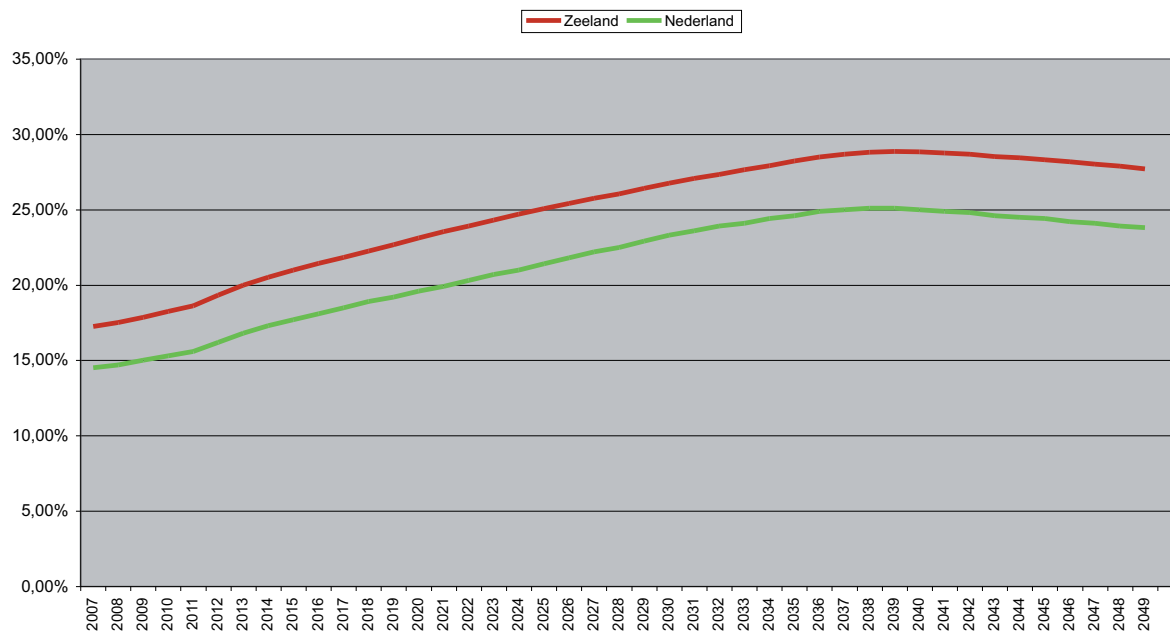
Figuur 1: Aantal groeiende en krimpende kernen in Zeeland per jaar 2000-2007

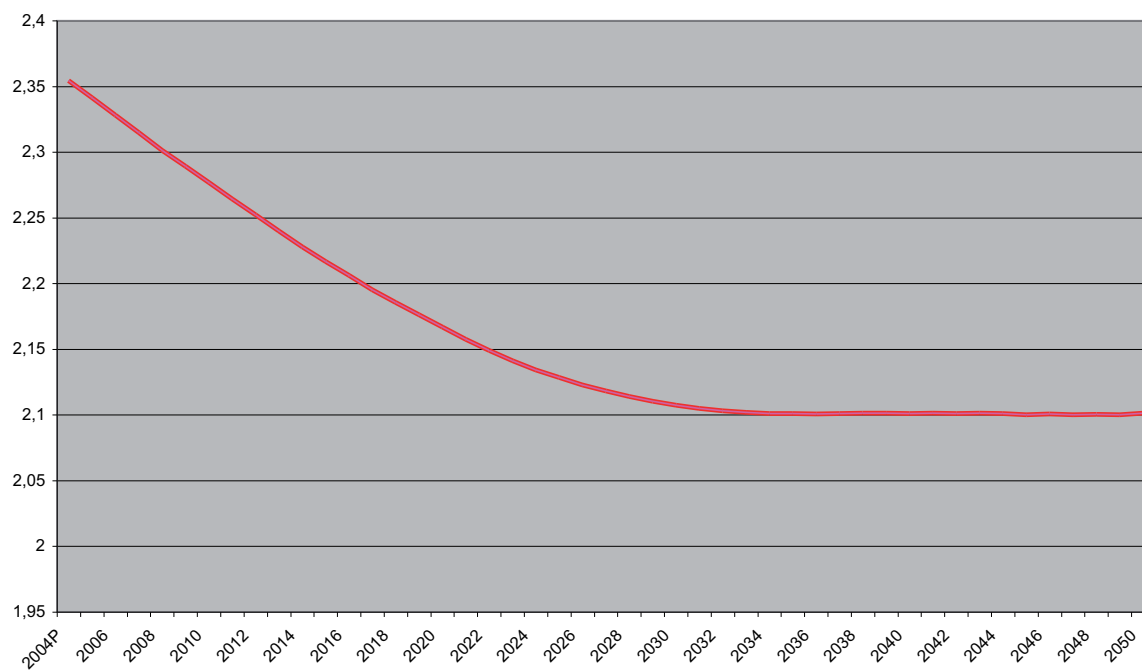
**Figuur 2: Gemiddeld vruchtbaarheidscijfer per provincie
(2000-2006) (CBS Staline)**

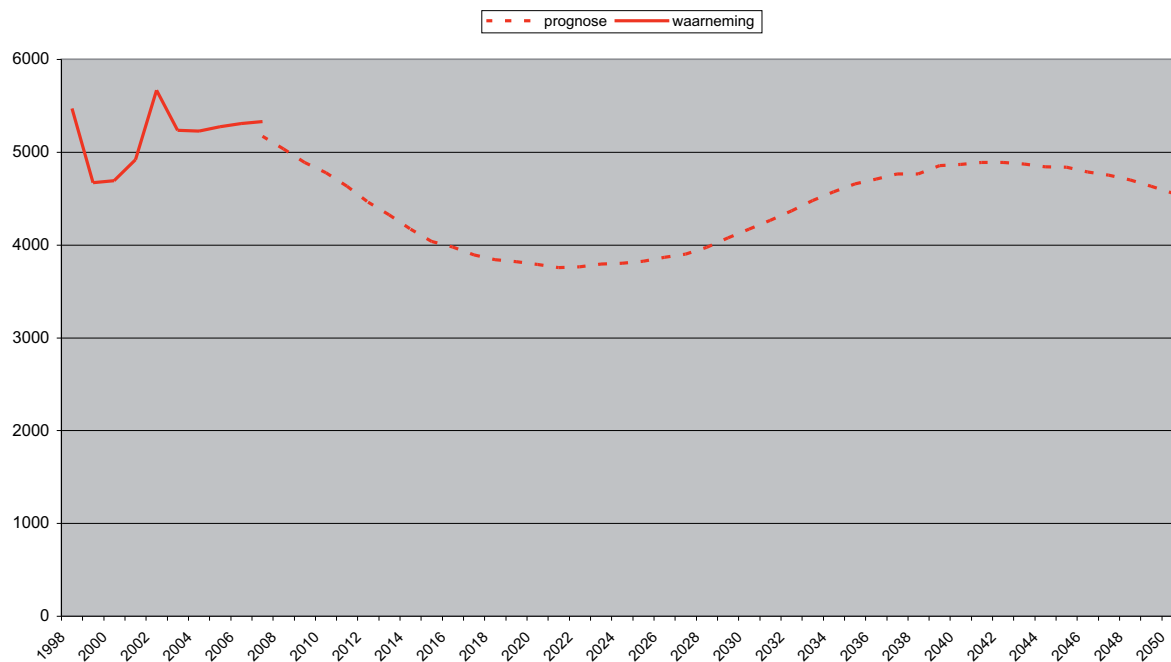
Figuur 3: 65+ers in Zeeland en Nederland
(bron: Prognose Provincie Zeeland en CBS Statline)

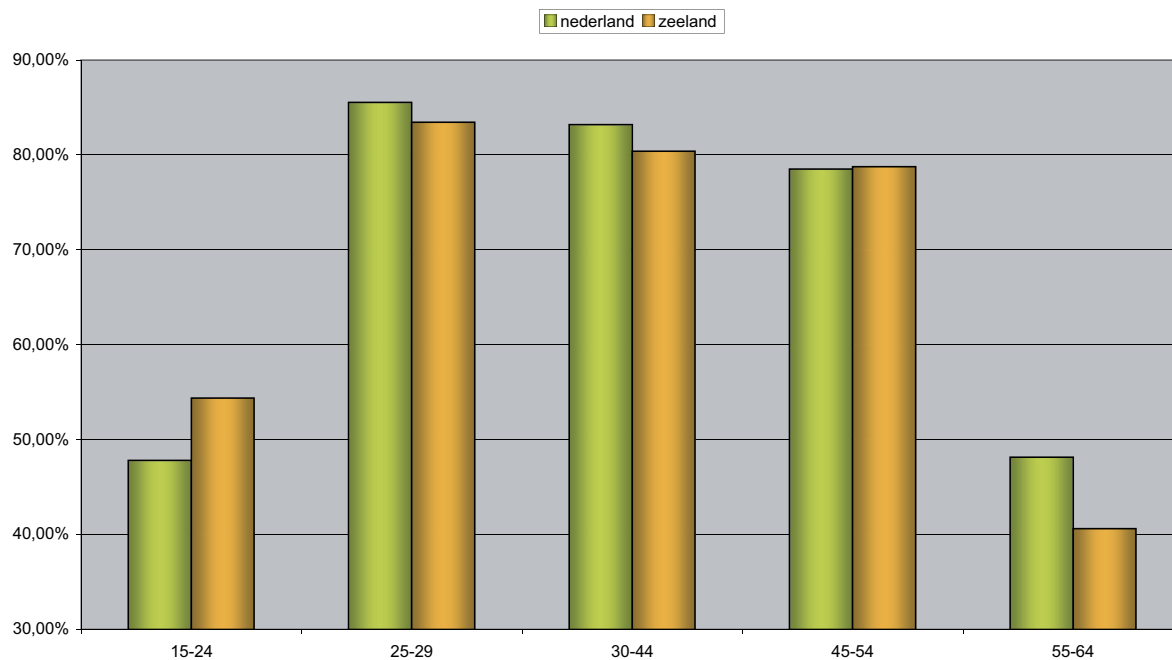
**Figuur 4: Gemiddelde huishoudensgrootte
provincie Zeeland 2005-2050**

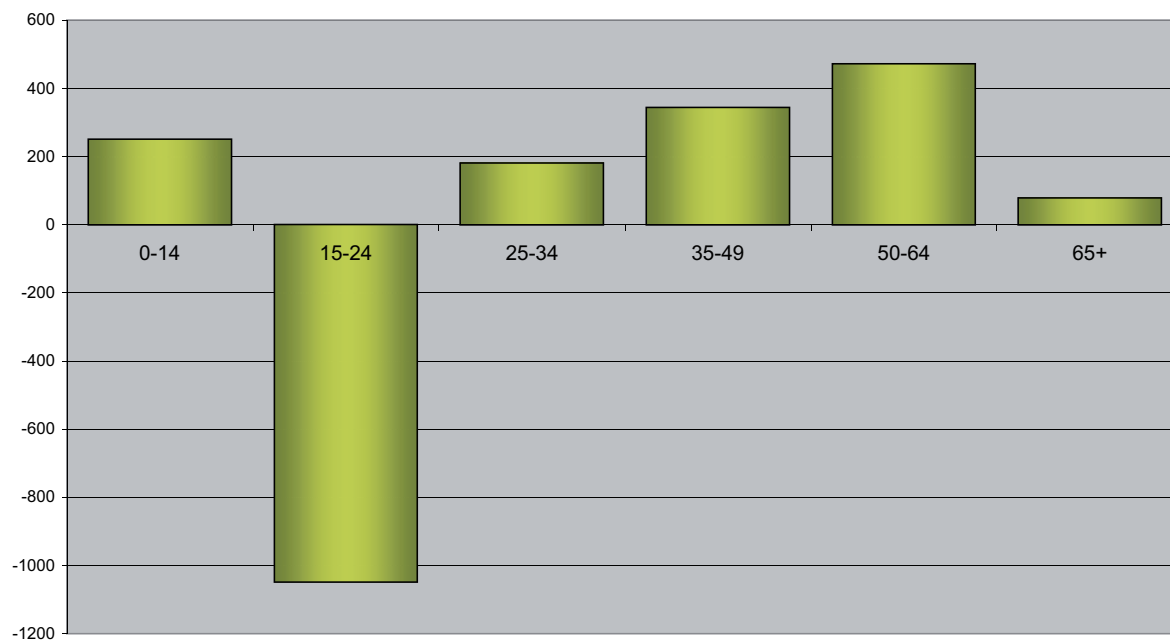
**Figuur 5: Ontwikkeling tehuisbevolking
Zeeland 1998-2050**

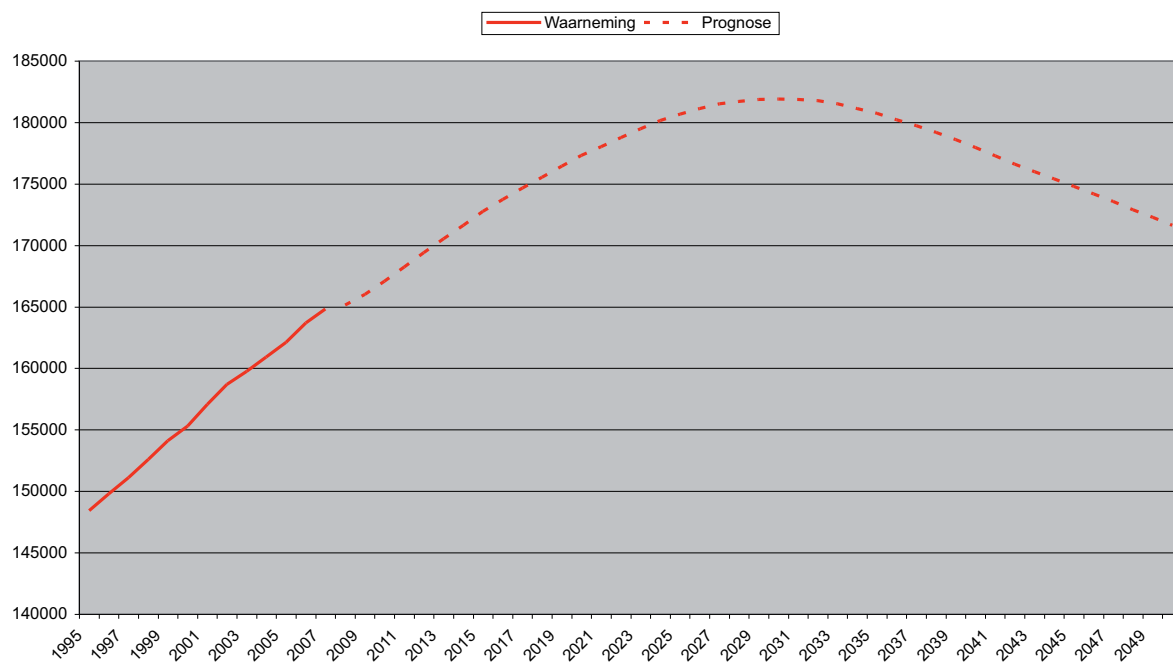
Figuur 6: Arbeidsparticipatie per leeftijdsgroep, Zeeland en Nederland (2006)

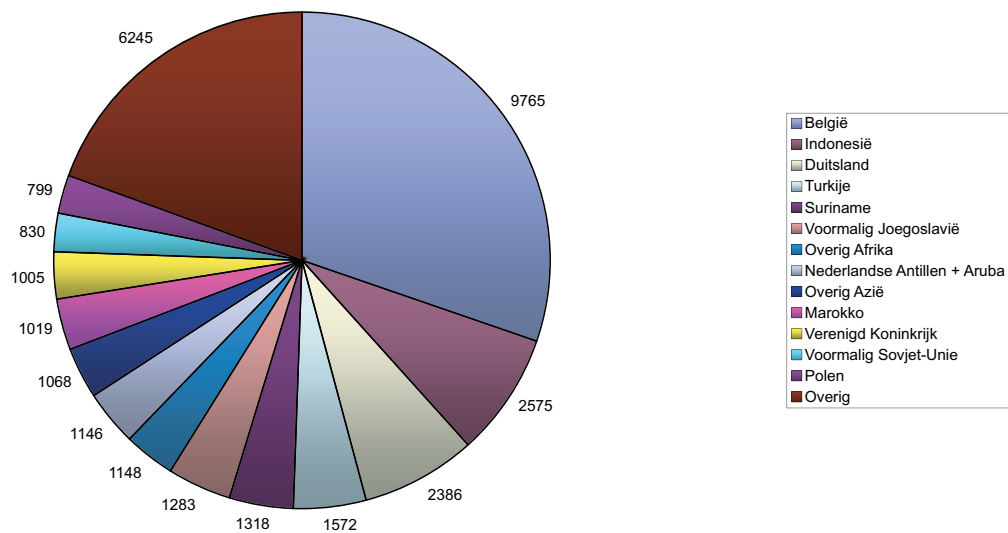
**Figuur 7: Binnenlands Migratiesaldo Zeeland
(jaargemiddelde 2000-2005)**

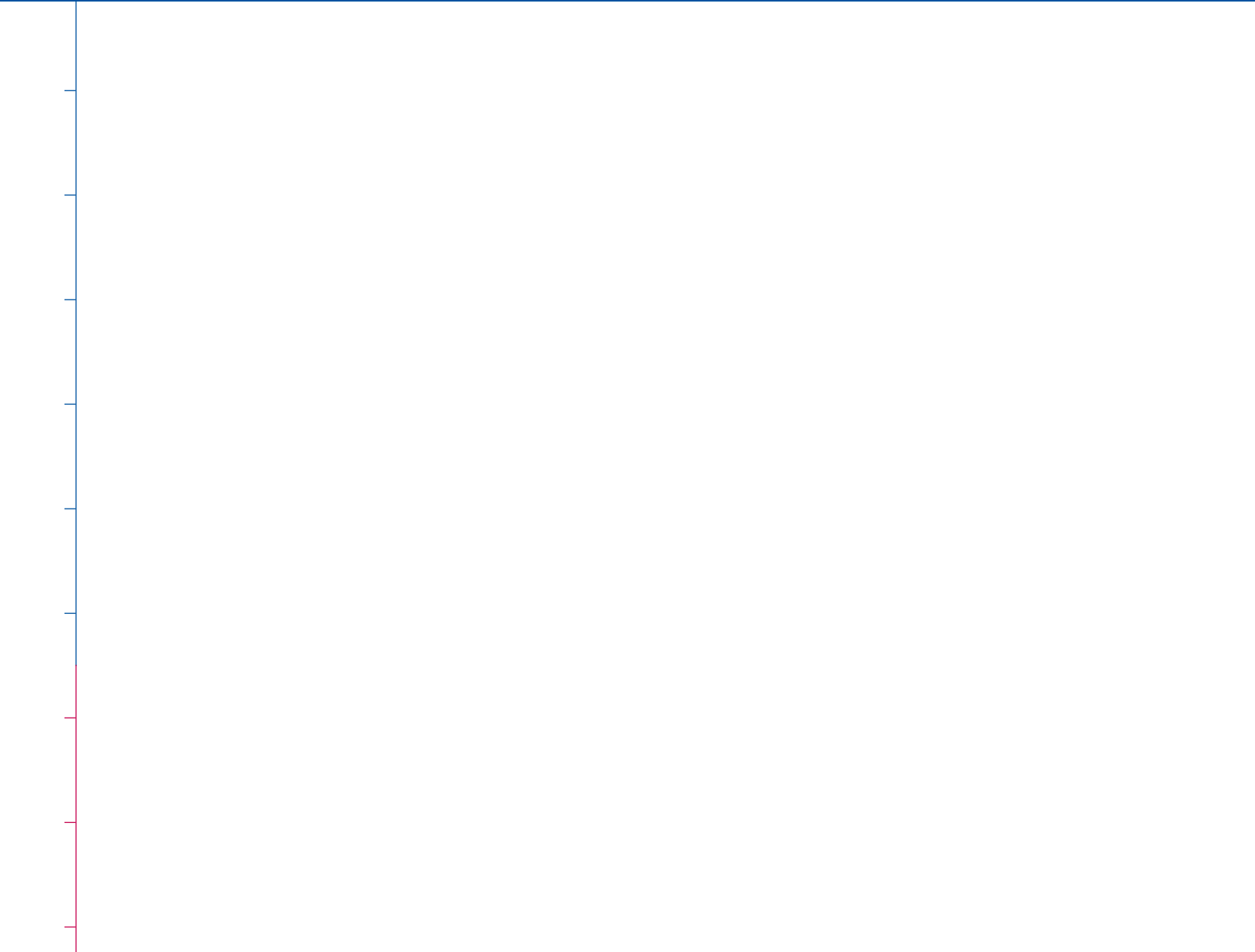
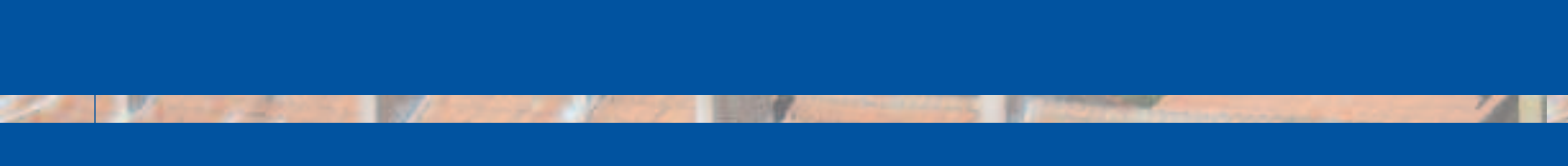

Figuur 8: Aantal huishoudens in Zeeland 1996-2050

**Figuur 9: Bevolking naar geboorteland
(uitgezonderd Nederland) van Zeeland (2007, CBS Statline)**

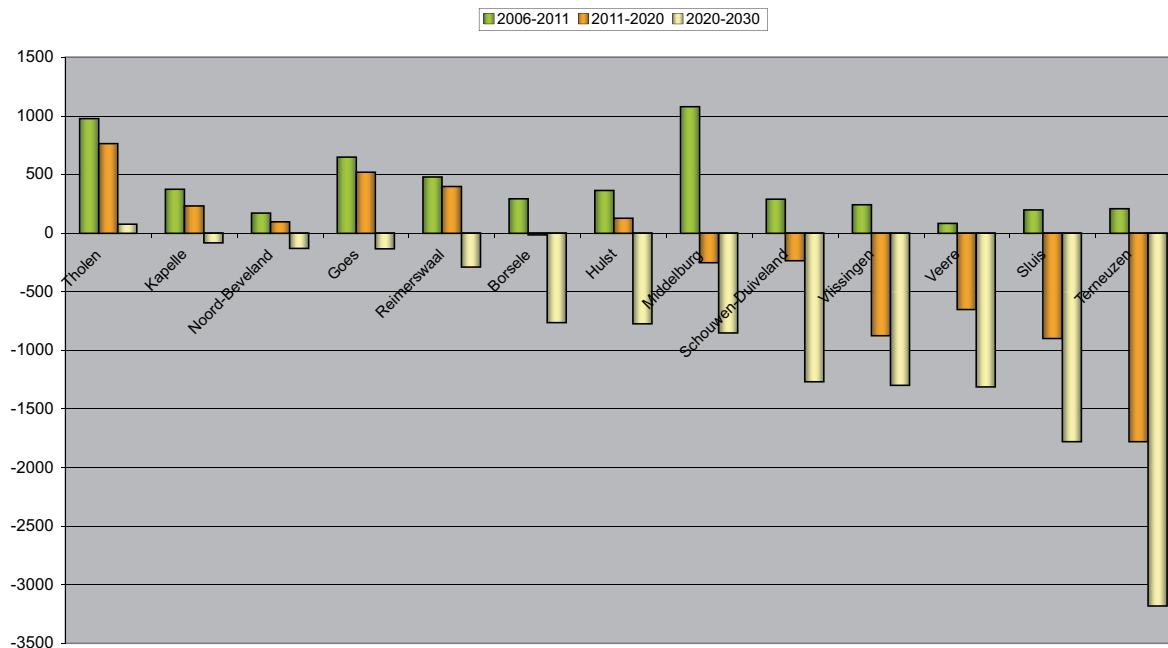

Bijlage 2: Figuren met uitsplitsing naar gemeenten

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

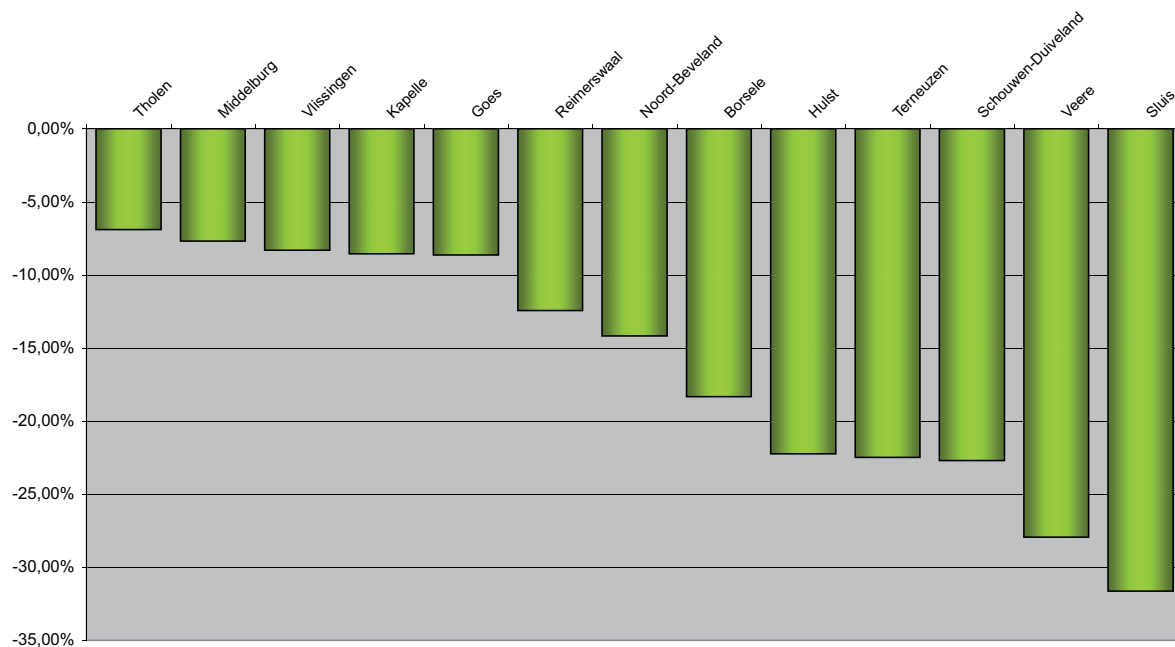
**Figuur 1: Ontwikkeling beroepsbevolking
per Zeeuwse gemeente 2006-2030**

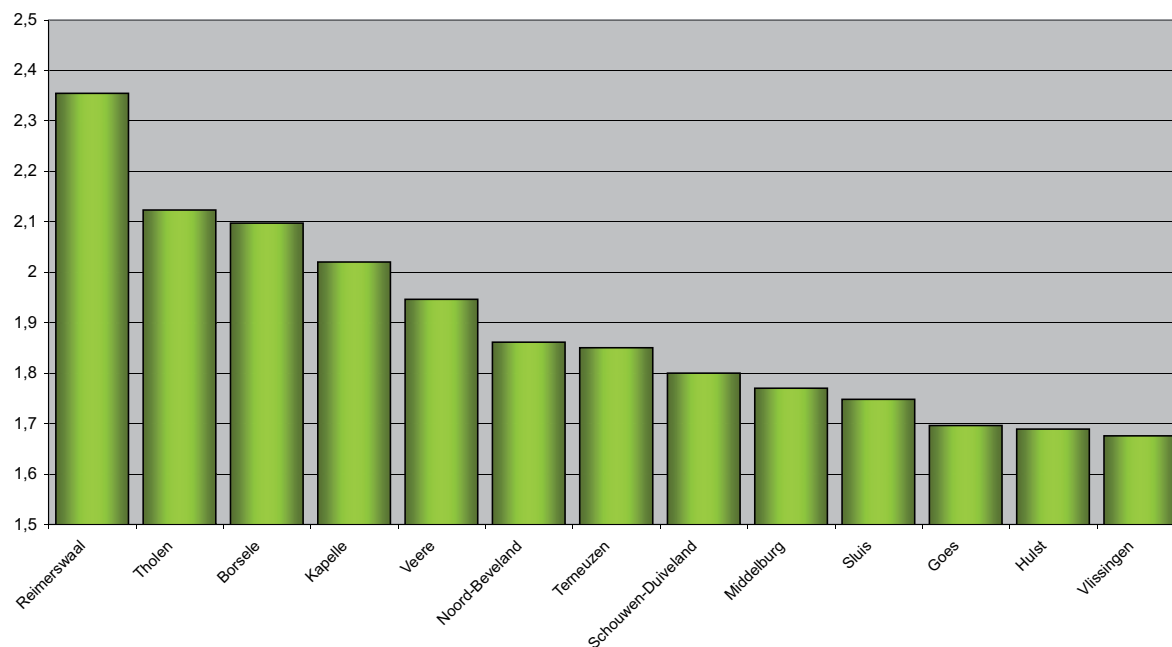
Bijlage 2: Figuren met uitsplitsing naar gemeenten

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

Figuur 2: Relatieve daling aantal basisschoolleerlingen per Zeeuwse gemeente tussen 2007-2020

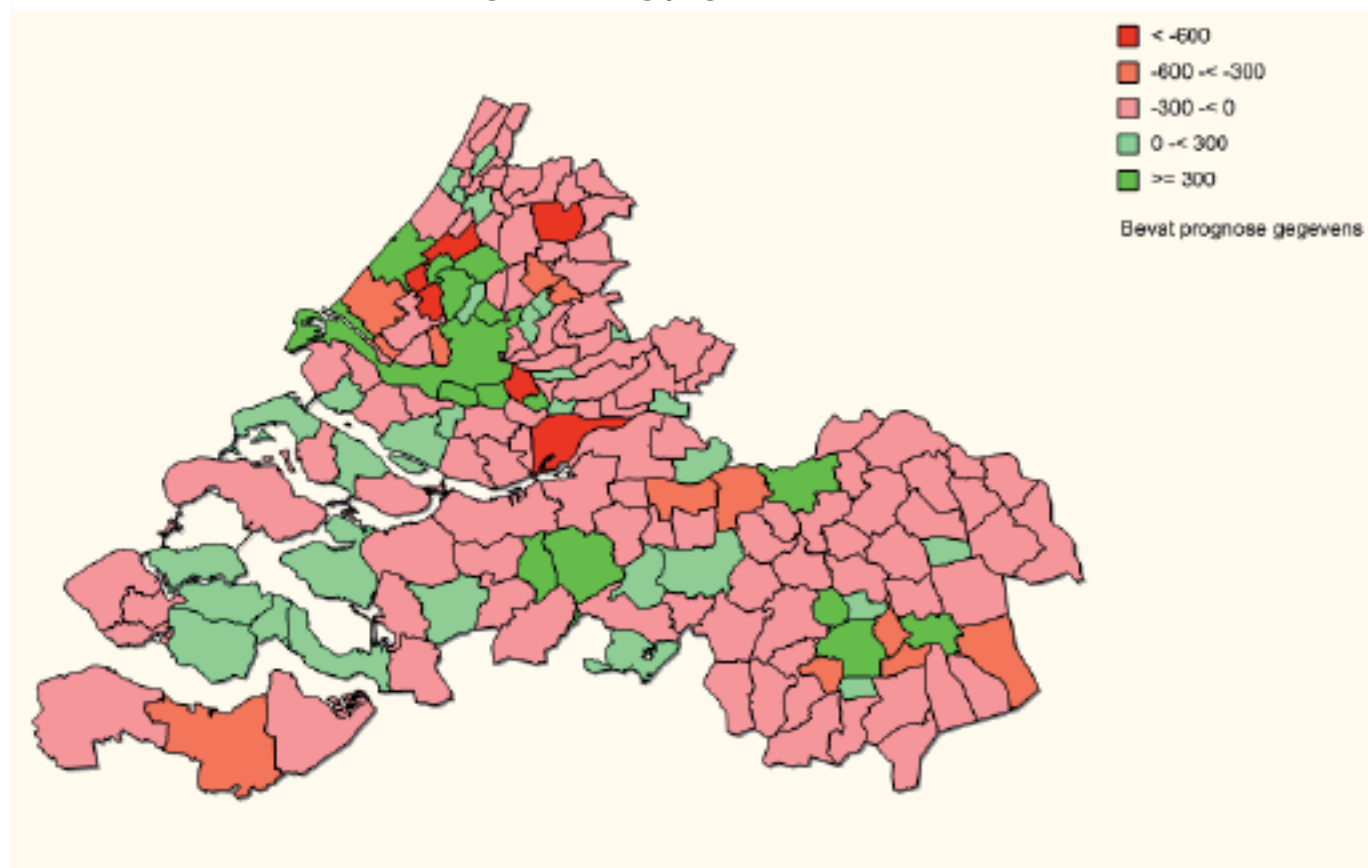
**Figuur 3: Gemiddeld vruchtbaarheidscijfer
per Zeeuwse gemeente (2000-2006) (CBS Statline)**

Bijlage 2: Figuren met uitsplitsing naar gemeenten

Uitdagingen voor de provincie Zeeland door de veranderende bevolkingsopbouw

Bevolkingsgroei/daling in 2030 per gemeente Zuid-Holland, Zeeland en Brabant
volgens Bevolkingsprognose Zeeland 2007

COLOFON

Uitgave

Provincie Zeeland
Directie Ruimte, Milieu en Water
Afdeling Ruimte
Léon Kaagman
versie 7 februari 2008

Foto's

Léon Kaagman
Jenny Heijstek
John Jasperse
Mieke Wijnen
Mechteld Jansen
Vrijwilligershuis

Prepress

Provincie Zeeland, afdeling I&D

Druk

LnO, Zierikzee